

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Diplomová práce

Bc. Tereza Černovská

Obraz Jiřího Wolкера ve středoškolské výuce literatury

The imagine of the Author in the Educational Context

Praha 2024

Vedoucí práce: Mgr. Andrea Králíková, Ph.D.

Poděkování:

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí této diplomové práce Mgr. Andree Králíkové, Ph. D. za to, že mi umožnila se tímto tématem zabývat, dále za její odborné vedení, poskytnuté rady a připomínky při jejím zpracovávání a v neposlední řadě za vstřícný přístup.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 21. ledna 2024

Tereza Černovská

Klíčová slova (česky):

Jiří Wolker, obraz autora, literatura, výuka, střední škola

Klíčová slova (anglicky):

Jiří Wolker, The imagine of the Author, literature, educational context, secondary school

Abstrakt (česky):

Diplomová práce se zabývá fenoménem obrazu autora, konkrétně se zaměřuje na obraz básníka Jiřího Wolкера ve středoškolské výuce literatury. Teoretické vymezení pojmu obraz autora se odráží od dřívějších výkladů. Konstrukce obrazu Jiřího Wolкера se realizuje na základě středoškolských učebnic, příruček a čítanek. Cílem diplomové práce bylo zjistit, jak se mění konstanty autorského obrazu Jiřího Wolкера od 50. let 20. století až do 20. let 21. století a jaké aspekty se na obraze tohoto autora podílí, a také analyzovat výklady děl a konstanty autorova života. Diplomová práce se nejprve zabývá vymezením aspektů působících na Wolkerův obraz, poté přechází k jednotlivým konstantám, a to k autorově životu, k výkladu jeho díla před r. 1989 a po r. 1989. Průběžně dochází k porovnání změn v interpretaci autorovy pozice a díla pro účely výuky literatury. Práce slouží pro výzkum tohoto didaktického problému, a tak přispívá k předchozí podobné výzkumné práci svým zaměřením na obraz dalšího spisovatele. Zjištění práce pak mají povahu především teoretickou, generují obraz Jiřího Wolкера ve výuce a jeho proměny.

Abstract (in English):

The thesis deals with the phenomenon of the image of the author, specifically the thesis is focused on the image of the poet Jiří Wolker in the secondary school literature education. The theoretical definition of concept of the author's image reflects on previous interpretations. The construction of Jiří Wolker's image is realized on the basis of high school textbooks, manuals and reading books. The aim of this thesis was to find out how the constants of Jiří Wolker's image changes from the 1950s to the 1920s and what aspects contribute to the image of this author, as well as to analyze the interpretations of the works and the constants of the author's life. The thesis first deals with the definition of the aspects affecting Wolker's image, then moves on to the individual constants, namely the author's life and the interpretation of his works before and after year 1989. The changes in the interpretation of the author's position and work for the purpose of teaching literature are compared. The thesis serves to investigate this didactic problem and thus contributes to previous similar research work by its focus on the image of another writer. The findings of the thesis are then primarily theoretical in nature, generating an image of Jiří Wolker in teaching and its transformations.

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	OBRAZ JIŘÍHO WOLKERA	4
2.1	INTERPRETACE ŽIVOTA JIŘÍHO WOLKERA V UČEBNICÍCH	7
2.1.1	<i>Proletářství</i>	11
2.1.2	<i>Narození a rodné město Prostějov</i>	14
2.1.3	<i>Prostředí, ze kterého J. Wolker pocházel</i>	16
2.1.4	<i>Studium</i>	19
2.1.5	<i>Devětsil, Literární skupina a vstup do KSČ</i>	21
2.1.6	<i>Tuberkulóza a úmrtí</i>	23
2.1.7	<i>Nezmiňované údaje ze života J. Wolker a před r. 1989</i>	26
2.2	JIŘÍ WOLKER V PŘÍRUČKÁCH, UČEBNICÍCH A ČÍTANKÁCH PŘED R. 1989 27	
2.2.1	<i>Výběr ukázek a textů před r. 1989</i>	28
2.2.2	<i>Výběr ukázek a textů v učebnicích a příručkách před r. 1989</i>	28
2.2.3	<i>Výběr ukázek a textů v čítankách před r. 1989</i>	57
2.3	JIŘÍ WOLKER V UČEBNICÍCH A PŘÍRUČKÁCH PO ROCE 1989	60
2.3.1	<i>Výběr ukázek a textů po roce 1989</i>	61
3	ZÁVĚR	81
4	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	82
4.1	PRAMĚNY	82
4.2	ODBORNÁ LITERATURA	82
4.3	ANALYZOVANÁ LITERATURA	83

1 Úvod

V této diplomové práci se zabýváme obrazem Jiřího Wolкера ve středoškolské výuce literatury. Obraz přejímáme z již vytvořených pojetí, tudíž zařazujeme kratší teoretický rozbor pojmu a zabýváme se zejména pozorováním obrazu přímo Jiřího Wolкера. Obraz autora pro nás představuje odraz, který rezonuje ve společnosti, to, jak autora společnost vnímá, s čím si autora spojuje a s čím je autor spojován. Obraz autora v našem pojetí ovlivňuje zejména prezentace jeho života a díla a dále jeho modifikace v rámci učebnic a čítanek, která vzniká na základě životopisného díla a uveřejňovaných ukázek z tvorby, která jsou prezentována v rámci středoškolských učebnic a dalších příruček, což je přímo spjata se středoškolskou výukou literatury. V rámci diplomové práce se tedy opíráme o průkazné tvrzení, že se obraz autora vytváří i působením školního prostředí, a tudíž na tento obraz působí výraznou měrou i to, jak je daný autor pojímán v rámci učebnic, čítanek a příruček.

K výběru tématu této práce jsme dospěli díky uvědomění, že tzv. autorské obrazy jednotlivých českých spisovatelů nejsou dostatečně zmapovány, tudíž bychom chtěli přispět k probádání tohoto tématu v rámci českého prostředí, a to z didaktického hlediska. Didaktické hledisko je v tomto tématu pro nás důležité, jelikož pracujeme s předpokladem, že středoškolské učebnice, příručky a čítanky významnou měrou ovlivňují pomocí své interpretace a výkladů výsledný obraz autora, který se promítá ve společnosti.

Analyzované středoškolské učebnice, příručky a čítanky vybíráme na základě obsáhlé rešerše, kterou vypracovala Národní pedagogická knihovna J. A. Komenského v Praze na základě svého knihovního fondu. V celé práci se tedy průběžně budeme zmiňovat o analyzovaných nebo sledovaných příručkách, učebnicích nebo čítankách, čímž odkazujeme na původ těchto zdrojů ze zmiňované rešerše.

Diplomovou práci koncipujeme následujícím způsobem: obraz autora si modifikujeme, přejímáme a vymezujeme ho pro naše účely v první kapitole práce. Po vymezení obrazu autora se přesouváme přímo k obrazu Jiřího Wolкера ve středoškolských učebnicích, příručkách a čítankách. Začínáme interpretací života autora v první kapitole. Diplomovou práci dále rozdělujeme na dva obsáhlejší celky, a to pomocí roku 1989. Náš výzkum počínáme chronologicky, a to učebnicemi, příručkami před r. 1989, tudíž začínáme přibližně rokem 1948 a končíme orientačně rokem 1989 kvůli změnám politického

V této diplomové práci se zabýváme obrazem Jiřího Wolкера ve středoškolské výuce literatury. Obraz přejímáme z již vytvořených pojetí, tudíž zařazujeme kratší teoretický rozbor pojmu a zabýváme se zejména pozorováním obrazu přímo Jiřího Wolкера. Obraz autora pro nás představuje odraz, který rezonuje ve společnosti, to, jak autora společnost vnímá, s čím si autora spojuje a s čím je autor spojován. Obraz autora v našem pojetí ovlivňuje zejména prezentace jeho života a díla a dále jeho modifikace v rámci učebnic a čítanek, která vzniká na základě životopisného díla a uveřejňovaných ukázek z tvorby, která jsou prezentována v rámci středoškolských učebnic a dalších příruček, což je přímo spjata se středoškolskou výukou literatury. V rámci diplomové práce se tedy opíráme o průkazné tvrzení, že se obraz autora vytváří i působením školního prostředí, a tudíž na tento obraz působí výraznou měrou i to, jak je daný autor pojímán v rámci učebnic, čítanek a příruček.

K výběru tématu této práce jsme dospěli díky uvědomění, že tzv. autorské obrazy jednotlivých českých spisovatelů nejsou dostatečně zmapovány, tudíž bychom chtěli přispět k probádání tohoto tématu v rámci českého prostředí, a to z didaktického hlediska. Didaktické hledisko je v tomto tématu pro nás důležité, jelikož pracujeme s předpokladem, že středoškolské učebnice, příručky a čítanky významnou měrou ovlivňují pomocí své interpretace a výkladů výsledný obraz autora, který se promítá ve společnosti.

Analyzované středoškolské učebnice, příručky a čítanky vybíráme na základě obsáhlé rešerše, kterou vypracovala Národní pedagogická knihovna J. A. Komenského v Praze na základě svého knihovního fondu. V celé práci se tedy průběžně budeme zmiňovat o analyzovaných nebo sledovaných příručkách, učebnicích nebo čítankách, čímž odkazujeme na původ těchto zdrojů ze zmiňované rešerše.

Diplomovou práci koncipujeme následujícím způsobem: obraz autora si modifikujeme, přejímáme a vymezujeme ho pro naše účely v první kapitole práce. Po vymezení obrazu autora se přesouváme přímo k obrazu Jiřího Wolкера ve středoškolských učebnicích, příručkách a čítankách. Začínáme interpretací života autora v první kapitole. Diplomovou práci dále rozdělujeme na dva obsáhlejší celky, a to pomocí roku 1989. Náš výzkum počínáme chronologicky, a to učebnicemi, příručkami před r. 1989, tudíž začínáme přibližně rokem 1950 a končíme orientačně rokem 1989 kvůli změnám politického uspořádání země. Další rozbor počínáme po roce 1989 a končíme v současnosti – tedy nejaktuálnějšími učebnicemi, příručkami a čítankami z 20. let 21. století.

Cílem této diplomové práce je jednak zkoumání obrazu Jiřího Wolкера, a jednak porovnání realizace obrazu Jiřího Wolkra na základě námi sledovaných středoškolských

učebnic od 50. let 20. století až do 20. let 21. století a pozorování jeho proměn pod vlivem ideologií. Pokládáme si následující otázky: Jak se učebnice vztahují k Wolkerovi v současnosti a před r. 1989? Jakým způsobem a do jaké míry se podílí středoškolské učebnice na vytváření obrazu autora? Jak obraz autora ovlivňoval politický režim země? Které informace nám jsou o autorovi podávány, a tím pádem se podílí na autorském obrazu? A v neposlední řadě, jaké ukázky z děl autora ho v učebnicích reprezentují a jak jsou nejen vlivem ideologie modifikovány výklady ukázek nebo celých děl? Je cenzurou tedy Wolkerův obraz zplošťován tím, že je vyzdvihována jen některá jeho tvorba? Pojímáme práci také jako porovnání proměny obrazu autora diachronním pohledem z toho důvodu, že se zaměřujeme na srovnávání interpretací 2. poloviny 20. století a po r. 1989, od čehož si slibujeme vyšší počet zajímavých a porovnatelných výsledků, které modifikovaly obraz autora, který může být ve společnosti zakořeněný dodnes.

2 Obraz Jiřího Wolкера

V případě obrazu autora jako literárního pojmu se v rámci diplomové práce zaměřujeme na jednu konkrétní reprezentaci tohoto fenoménu s použitím již dostupných odborných prací.

Fenomén obrazu autora přejímáme z pojetí a odborných prací Petra A. Bílka a Andrey Králíkové. O autorském obrazu Petr A. Bílek píše ve své studii *Obraz Boženy Němcové – pár poznámek k jeho emblematické redukci*, kde odkazuje na zjištění Waltera Benjamina: „(...) už na přelomu dvacátých a třicátých let si Walter Benjamin všímá toho, jak se v případě Marcela Prousta či Franze Kafky utváří ještě jeden „autor“, který je umístitelný kamsi mezi póly psychofyzického autora a produktora textu: obraz autora, který není utvářený ani na základě stále širší a hlubší znalosti jeho biografie, ale ani na základě představ implikovaných textem. Jde o obraz autora vytvořený institucionálně, v prvních desetiletích 20. století především školou, literární kritikou a veřejným povědomím a zájmem, v desetiletích posledních především pak působením školy a médií. Tento obraz – vzniklý na pomezí biografického a textového obrazu, ale také na pomezí odbornosti a zvědavosti – má své specifické parametry a způsoby utváření i fungování“ (Bílek 2006: 11).

Jak píše Bílek ve své studii – obraz autora se vytváří institucionálně –, v této diplomové práci postihneme vytváření obrazu zejména ve školním prostředí. Zaměříme se na analýzu středoškolských učebnic. Práce je tedy výrazně didakticky zaměřená. V rámci této diplomové práce je primárním cílem rozbor konkrétního autorského fenoménu vytvořeného kolem Jiřího Wolкера.

Podstatné pro naši diplomovou práci jsou další aspekty, které se objevují a ovlivňují obraz autora prostřednictvím sledovaných učebnic, čítanek a jiných středoškolských příruček. Soustředíme se na autorův život, interpretaci jeho díla a propojení s autorovým životem a v neposlední řadě i na výběr úryvků. Zákonitosti, které platí zejména pro aspekty života autora a tak i pro konstrukt autorského obrazu, shrnuje Bílek v následující citaci: „Konstrukt *obrazu autora* má své vlastní zákonitosti: zahrnuje chronologické, lineárně přiřazované parametry života („osudu“), a tudíž si mnohem zřetelněji říká o využití narativních postupů. Jisté parametry jsou v podstatě dané (lineární osa od narození k úmrtí), jiné umožňují volnější přiřazování motivačních souvislostí, odboček od hlavní dějové linie, ale stejně tak i různou míru kauzálního propojování. Každý obraz autora má tak jisté invariantní rysy, které jej z důvodu potřeby neustále nového parafrázování vystavují do blízkosti hagiografických postupů či mytologizačního fungování“ (Bílek 2006: 12).

Obrazem autora tedy nemyslíme implikovaného ani mimotextového autora jako psychofyzickou bytost. Obraz autora je vymezen vzhledem k dalším teoriím a typům „autora“ – k implikovanému autorovi a modelovému: „Pro charakterizaci modelového (implikovaného) autora není podstatné, zda se jedná o muže, či ženu, nehraje roli ani to, jaké bychom mu přisoudili lidské vlastnosti. Naopak pro obraz autora jsou tyto atributy poměrně zásadní. Kategorie implikovaného autora je struktura daná a určovaná výhradně textem, na kategorii autorského obrazu se naopak textová struktura může, ale nemusí podílet“ (Králíková 2015: 58).

Obraz autora vnímáme jako jeho vnímání širokou veřejností a tím, jak nás ovlivňuje a s jakým předpokladem texty daného autora čteme. Je to povědomí, které o daném autorovi máme, předpoklad, se kterým poté pracujeme. V této diplomové práci ale nejsme schopni pojmout obraz Jiřího Wolкера v celé své šíři, jak jsme již zmiňovali, proto ho sestavujeme na základě učebnic, čítanek a jiných vzdělávacích příruček se zaměřením na výuku na středních školách. Na obraz autora působí kromě středoškolských učebnic také další faktory, jak poznamenává i Bílek. K dalším aspektům, které rovněž vytvářejí obraz autora, řadíme dobové ohlasy například tzv. letáky (pozdávky na různé recitační akce, přednášky apod.). Tyto a mnohé další neučebnicové texty se na obrazu Jiřího Wolкера podílely a i nadále podílejí. Mimo učebnice pak Jiří Wolker byl vnímán jako ikona mladého básníka a byl tudíž součástí různých společenských akcí. Mimo jiné byly na jeho počest uspořádávány recitační akce, jako je např. Wolkerův Prostějov. Wolkerův Prostějov je jedna z recitačních soutěží, která se koná v Prostějově po dlouhá léta k počtě tohoto spisovatele.

Předpokládané konstanty, které by mohly utvářet autorský obraz, jsou opakující se aspekty Wolkerova života (např. tuberkulóza), dále proletářství a hlavní rysy jeho dvou nejznámějších sbírek – *Host do domu* (s básní *Svatý Kopeček*) a *Těžká hodina*.

Samotnému psaní této diplomové práce předcházela rozsáhlá rešerše literárních učebnic, čítanek a dalších příruček, a to pro střední školy. Střední školou máme na mysli střední školy odborné, střední odborná učiliště a gymnázia, přičemž nezahrnujeme gymnázia víceletá, ale pouze klasická gymnázia. Rešerši jsme prováděli na základě všech učebnic literatury, které má ve své databázi Pedagogická knihovna J. A. Komenského v Praze. Knihy vhodné pro naše účely jsme vybírali podle toho, zda obsahovali výklad k autorově životu a dílu. V rámci práce dále s těmito tituly pracujeme a opíráme o ně náš rozbor obrazu Jiřího Wolкера. Předem avizujeme, že nám nejde o zcela komplexní rozbor obrazu autora ve všech učebnicích, které vycházely nebo vychází, ale pouze o nějaký reprezentativní odraz

v učebnicích za předchozího režimu v porovnání s obrazem autora v učebnicích po roce 1989.

Naší snahou v následujících dvou rozsáhlých kapitolách bude pozorování vývoje v obrazu Jiřího Wolkerova. Nejprve začneme biografií autora, u které vybereme opakující se informace, kterými je obraz autora vytvářen, v průběhu práce také postihneme změny, ke kterým dochází v podání informací a ve výběru použitých životopisných údajů vůbec. Dále budeme pozorovat, jak a jestli nějak působí na interpretaci Wolkerova díla. Poté přejdeme k výběru ukázek a jejich interpretaci. Budeme si všimnout zejména proměny v učebnicích před rokem 1989 a po něm, a to jak ve výběru ukázek, tak ve výběru a prezentaci životopisných údajů. Životopis J. Wolkerova se budeme snažit porovnávat s odbornými pojednáními, např. v případě životopisu, který analyzujeme v učebnicích po r. 1989 s *Dějiny české literatury* od Jana Mukařovského (J. Mukařovský ed.: *Dějiny české literatury IV.*)¹ nebo také s novější příručkou, a to s *Dějiny české moderny*, které editoval Vladimír Papoušek, abychom poté mohli odkazovat na tyto materiály, ze kterých by ostatně měly středoškolské učebnice, příručky a čítanky ve svých výkladech vycházet. Dále se také pro náš přehled opíráme o informace z komentáře na konci publikace vydané Českou knižnicí. V čítankách na rozdíl od učebnic a příruček se nebudeme natolik věnovat interpretaci Wolkerových děl, protože tyto informace neobsahují, pouze některé obsahují drobné poznámky např. ke vzniku díla nebo otázky k textům. Zaměříme se tedy na výběr jednotlivých ukázek.

V kapitole *Jiří Wolker v příručkách před r. 1989* budeme přihlížet k vlivu komunistického režimu na všechny aspekty výkladu v učebnicích, čítankách a jiných příručkách. Výklad o Jiřím Wolkerovi a jeho díle budeme sledovat konkrétně v aspektech, jako je působení minulého režimu na výběr ukázek z Wolkerova díla, vliv ideologie a jeho odraz v interpretaci a analýze Wolkerova díla a také ovlivňování výběru informací z autorovy biografie.

¹ Dále v rámci diplomové práce je budeme nazývat Akademickými dějinami J. Mukařovského

2.1 Interpretace života Jiřího Wolkerova v učebnicích

Údaje ze života v obraze autora hrají významnou roli. V mnohém se příručky opakují a vybírají stejné údaje, které nejspíše přejímají od sebe navzájem. Některé se snaží o velkou míru zkratkovitosti a tíhnou tedy až k vytvoření vybraných a heslovitě pojatých informací z autorova životopisu, které redukují, což může být i k neprospěchu věci, protože se domníváme, že tím, že redukcí dochází k vytvoření nového textu, tak tato redukce dále působí na recipienta a vede i např. k odlišnému pochopení předávaných informací, které poté vedou ke změně pohledu na spisovatele jako takového, tudíž mohou vést i k modifikaci autorova obrazu. Učebnice a příručky se uchylují k interpretaci a výkladu některých typů sbírek a básní právě pomocí Wolkerovy biografie. Pokud je biografie do textu zahrnuta, tak je logicky chronologicky seřazována od autorova narození nebo dětství až po úmrtí.

Interpretaci života Jiřího Wolkerova v učebnicích lze vymezit do několika oblastí – sekvencí, které se v nich opakují v různých obměnách. Není pak variováno ani jejich pořadí, v některých případech dochází k obměňování použitých výrazů za synonyma nebo k prodloužení výpovědi o nějaké zpřesňující informace. Jsou zmíněny informace z Wolkerova života, které jsou neměnné a jsou dány životní matérií, ale jsou zde informace, které jsou navíc a jsou různě rozvíjené a interpretované. Takové informace přispívají spíše k „příběhovosti“ podání autorova života. Informace z Wolkerova života jsou řazeny chronologicky tak, jak šly po sobě během skutečného života tohoto spisovatele.

Shrneme tedy informace, které se ve sledovaných učebnicích opakovaně objevují v průběhu celého sledovaného období a které se tak významně podílejí na konstituování obrazu autora a informací, které se o něm podávají a podílejí se pak na zmiňovaném autorském obrazu. Konstanty (níže uvedené) seřazujeme podle obvyklého a nejčastějšího zařazení ve sledovaných čítankách, příručkách a učebnicích:

1. proletářství,
2. narození + rodné město Prostějov,
3. prostředí, ze kterého pocházel,
4. studium,
5. člen Literární skupiny a Devětsilu + vstup do KSČ,
6. tuberkulóza a úmrtí.

K základním konstantám, které se v učebnicích opakují, řadíme informace výše vypsané v bodech, které podrobně rozebíráme v rámci několika následujících kapitol.

Dané informace z Wolkerova života se příliš od sebe neodchylují, odchylky, ale také konstanty rozebíráme v následujících kapitolách. Jako další okrajově zmíněné informace ze života autora se v některých sledovaných učebnicích objevují např. navštěvování skautského oddílu nebo publikování ve studentských časopisech: „Wolker, náruživý sokol a skaut (Táborový deník šestnáctiletého Jiřího Wolkra byl vydán knižně), byl všestranně nadaný: literárně, hudebně i výtvarně a již jako středoškolák publikoval ve studentských časopisech.“ (Balajka 1993: 42) nebo Wolkerovo vystoupení z církve.

Interpretace životopisu před r. 1989 se v zásadních parametrech samozřejmě nijak výrazně neodlišuje od dnešních poznatků (po r. 1989), jak se dozvíme v následujících kapitolách. V rámci reflexe Wolkerova života si lze obecně všimnout, že před r. 1989 se autorovu životu přikládá větší význam a důraz. Životopisný medailon byl rovněž povětšinou obsáhlejší, než je tomu po r. 1989, což samozřejmě souvisí i s tím, že bylo Jiřímu Wolkerovi věnováno více prostoru v příručkách celkově s ohledem na to, že řada spisovatelů byla režimem zakázána. Před r. 1989 je také více zdůrazňována levicově orientovaná literatura a tendence více vyzdvihovat Wolkerovo tíhnutí a soucit s dělnickou třídou a propagovat tak jeho proletářské umění. Wolkerovo proletářství se ale i tak pochopitelně přenáší i do dnešní podoby Wolkerova obrazu, jelikož proletářská poezie k Wolkerovi neodmyslitelně patří (viz kap. Proletářství). Některé konstanty jsou naopak upozad'ovány, např. vliv Wolkerovy matky na Wolkerovu křesťanskou víru.

V životopisných údajích pozorujeme ještě u některých příruček a učebnic vydaných na začátku 90. let 20. století dopad komunistického totalitního režimu na podobu biografického textu, zejména tedy je to způsobeno opakovaným vydáváním knih, které byly vydávány ve stejné podobě nebo téměř stejné podobě jako před r. 1989, je to tudíž další vydání stejné příručky s téměř nezměněným obsahem².

V rámci čítanek³ nejsou většinou životopisné údaje akcentovány až na výjimky, které obsahují poznámky k jednotlivým textovým ukázkám z děl. Často, jako i u ostatních spisovatelů, se setkáváme pouze s letopočtem narození a úmrtí (případně u letopočtů je přidáno místo narození a úmrtí). Zcela logicky jsou čítanky utvářeny především z ukázek

² Týká se to například učebnice: Forst, Zeman: *Literatura pro 3. ročník středních škol. Přehled vývoje a směrů*. Praha: SPN, 1990.

³ Týká se to například učebnice: Nezkusil: *Čítanka české a světové literatury 1900–1945*. Praha: Fortuna, 1999; Pech: *Čítanka pro střední školy*. Praha: Svoboda, 1997; Cenek, Libosvárová: *Čítanka III pro střední školy*. Praha: SPN, 1972.

uměleckých, ale i dalších typů textů např. kritických statí k spisovatelově tvorbě. Výběrem ukázek z těchto uměleckých textů se budeme zabývat v dalších kapitolách (viz kap. 2.2, 2.3).

Příručky literární teorie se logicky nezabývají Wolkerovým životem a spojitostí mezi jeho životem a tvorbou do takové míry jako učebnice literatury a další příručky. Biografii autora jako takovou většinou zcela vynechávají, pouze např. spojují výklad, interpretaci díla s autorovým životem, nebo na možnou spojitost upozorňují, jako např. ve Vodičkově *Světě literatury I*. V příručkách literární teorie dochází k využití úryvků z Wolkerových básní nebo celých básní, které poté slouží k vysvětlení tropů nebo figur (metafor, anafor apod.) a i druhů rýmů. Na výběr textů pro tyto příručky se později v diplomové práci zaměříme.

Pokusíme se výběr informací z autorova životopisu porovnat s vysokoškolskými příručkami, ze kterých by podle nás měly učebnice vycházet. Vysokoškolskými příručkami myslíme tyto příručky: Dějiny české literatury, jejichž editorem byl Jan Mukařovský (J. Mukařovský ed.: *Dějiny české literatury IV.*, 1995)⁴, dále také dějiny literatury, a to *Dějiny české moderny*, které editoval Vladimír Papoušek (Papoušek: 2010). Zohledňujeme ještě také komentář k vydání České knihovny k vybraným sbírkám Jiřího Wolкера. Akademické dějiny Jana Mukařovského v porovnání s učebnicemi obsahují samozřejmě podrobnější informace ze spisovatelova života.

Po nahlédnutí do Akademických dějin zjistíme nejen to, že nám podává daleko rozsáhlejší spektrum informací, které jsou rozvinutějšího rázu, ale i to, že některé informace z Wolkerova životopisu učebnice vůbec nezařazují, čímž vytváří shrnující život, který se dále podílí na obrazu autora. Akademické dějiny postupují chronologicky Wolkerovým životem a zařazují souběžně s ním do tohoto výkladu sbírky rovněž řazené z hlediska časové posloupnosti.

V některých učebnicích a příručkách najdeme i interpretaci sbírky *Básně z pozůstalosti* skrze Wolkerovu nemoc a vědomí, že brzy zemře, což se v Akademických dějinách neděje. Netvrdíme přitom, že Wolkerova nemoc a úmrtí se s touto sbírkou nepojí, avšak nemělo by dojít ke směřování života autora s interpretací textu.

V následujících kapitolách pak rozebereme jednotlivé oblasti z Wolkerova života zvlášť. V jednotlivých oblastech budeme rovnou porovnávat informace z autorova života před rokem 1989 a po roce 1989, kde budeme pozorovat zejména změny v uvedených informacích ve sledovaných učebnicích. Dále se pak opět budeme zaměřovat na možné ideologické ovlivnění výběru a argumentace informací. Dané informace se snažíme

⁴ Dále v rámci diplomové práce je budeme nazývat Akademickými dějinami J. Mukařovského

z učebnic zanalyzovat obecným shrnujícím přehledem, který je uvedený výše v rámci této kapitoly.

2.1.1 Proletářství

O Wolkerově proletářství není téměř v Mukařovského Akademických dějinách literatury napřímo mluveno, nepůsobí na nás rozhodně tak, že by bylo nějak zdůrazňováno a vyzdvihováno, odkaz k němu je vždy až u sbírek, kterých se to bezprostředně týká. Sice je naznačováno hned v úvodu, avšak mluví se o něm zdaleka v jiných rozměrech než učebnicích, nicméně k tomu přímo odkazuje: „Jiří Wolker se stal nejvýraznějším představitelem kolektivistického směřování české poezie po první světové válce“ (Mukařovský 1995: 261). Avšak na obvyklou formulaci: Jiří Wolker byl představitelem proletářského umění v různě obměňovaných formulacích nenalezneme. Proletářská poezie je vlastně zcela očividně zmíněna až u stati Proletářské umění, kde je i stručně charakterizováno, co pro Wolкера toto umění znamená: „Wolkrovo pojetí proletářského umění příznivě charakterizuje, ve srovnání s ostatními teoretiky, nespekulativnost. Dělníci nebyli Wolkrovi jakýmsi zvláštním typem lidí, jejichž sociální podmínky, potřeby a psychiku je potřeba studovat: byli to jeho kamarádi ze Svatého kopečku. Obdobně ve svém pojetí proletářského umění neklade Wolker jednostranný důraz na přídavné jméno proletářský, i když ve své nejlepší stati *Umění všední či nedělní* (se sugestivní přesvědčivostí se vypořádávající s otázkou naznačenou titulem) přistupuje k obecně estetické problematice z hlediska aktuálních potřeb sociálních. Ve stati Proletářské umění, (...), viděl specifické rysy proletářského umění v kolektivismu, tendenčnosti a optimismu“ (Mukařovský 1995: 271).

V příručce Vladimíra Papouška je proletářské umění představováno pouze jako program a s ním je spojován jeho hlavní představitel – Jiří Wolker: „Tvárné problémy, které s sebou přinášel program třídního, proletářského umění, nejoriginálněji promýšlel Jiří Wolker. Výchozí postulát byl jasně formulován: jestliže má slovesné umění „spolutvořit nový svět“, musí potlačit náladovost subjektu a hledat novou objektivitu. Zvláštní, individuální má potlačit ve prospěch nadosobních hodnot. (...) (Papoušek 2010: 394)

Jiří Wolker je nejčastěji ve sledovaných příručkách a učebnicích představován jako „představitel proletářské poezie“. Tato informace zaznívá mezi prvními v medailonech o autorově životě, tudíž výrazně utváří Wolkerův autorský obraz. Tato konstatování se příliš neliší, pouze se mění některá ze slov z daných formulací, nejčastěji je to hodnotící přívlastek, kde se autoři učebnic uchylují k použití adjektiv, které jsou uvedeny v superlativu, jsou jimi např. přívlastky: nejnadanější, nejreprezentativnější, nejvýznamnější, nejtalentovanější, nejvýraznější a největší: „Život Jiřího Wolкера, nazývaného nejnadanějším představitelem

proletářské poezie, (...)“ (Didaktis, 2009: 68) / „Nejreprezentativnějším představitelem proletářské poezie se stal básník a teoretik mladé generace JIŘÍ WOLKER (1900–1924).“ (Balajka – Přehledné děj. Lit. II., 1993) / „nejvýznamnější představitel proletářské poezie, velmi talentovaný, předčasně zemřel“ (Martoch – Maturita z čj a lit., 2018: 241) / „Za nejvýznamnějšího a nejtalentovanějšího představitele proletářského proudu byl považován student práv Jiří Wolker (1900-1924).“ (Polášková -Literatura: přehled střed. Učiva, 2005, 2006: 12) / „J. Wolker je nejvýznamnějším představitelem proletářské poezie v české literatuře 20. let, a to jak svými programovými statěmi, tak svou tvorbou básnickou, která znamenala tvůrčí dovršení tendencí proletářské literatury.“ (Martinková - Literatura 3., pro 3. roč. stř. škol, 2002: 89).

V některých příručkách a učebnicích dochází ještě k záměně označení autora např. místo představitel se objevuje básník a teoretik nebo osobnost: „Jiří Wolker (1900-1924) byl největší osobností proletářské poezie.“ (Soukal – Lit. Pro 3. roč. SOŠ, 2003) / „Nejvýraznější básník a teoretik proletářského umění mladé generace, JIŘÍ WOLKER (1900-1924), (...)“ (Přehledné dějiny literatury: Blajer, Charous, 1971: 80)

V některých učebnicích hodnotící adjektivum chybí a je pouze uvedeno, že je Jiří Wolker představitelem proletářské poezie: „Byl český básník, prozaik a představitel proletářské poezie.“ (...) Právě jeho levicové politické smýšlení ho přivedlo k proletářské poezii, jejímž hlavním představitelem se stal.“ (Jiříčková – Nová lit. 3, 2018: 72) nebo pouze jako konstatování v rámci jednoho bodu, vyčleněného ještě před souvislým životopisným medailonem: „představitel proletářské poezie“ (Martinková - Literatura 3. Dějiny literatury, 1993, stejný ještě 2000: 82, Čestina a lit. Výchova II pro stř. zdravotnické školy: 128).

Proletářství je v některých příručkách uvedeno pouze v rámci konstatování o vytvoření programu proletářského umění, a až poté jako představitel proletářské poezie např. zde: „Z popudu Nejedlého pronesl i mladý Jiří Wolker (1900–1924) v Kruhu přátel Varu přednášku Proletářské umění, která formulovala program proletářské poezie (vyšla ve Varu 1922). (...) brzo pronikl do národního kulturního povědomí jako nejnadanější představitel proletářské poezie (...)“ (Hrabák – Stručné dějiny české a slov. Lit., 1977: 109).

Před r. 1989 je ve sledovaných učebnicích a příručkách patrná i zaměřenost na spojení s třídnictvím a proletářskou revolucí. Tendence textu pak vychází z propojení interpretace hlavních rysů Wolkerových básní s „láskou k životu“, nebo z kolokačního propojení mas lidových čtenářů jako je tomu např. v následující citaci: „Nepřímo se přitom dotkl hlavních a příznačných rysů Wolkerovy básnické tvorby, ale vlastně i celé proletářské

poezie. Z Wolkerových veršů vysvítá láska k životu, který je třeba ve jménu spravedlnosti a krásy měnit. Je z nich zřejmý vřelý vztah k člověku, soucit s trpícími i odsouzení třídní nespravedlnosti, nadšení humanistickými ideály proletářské revoluce. Upřímně, s poctivou otevřeností vypovídaly verše J. Wolkerova o světě na prahu nové společnosti, spojovala se v nich tvůrčí spontánnost s vůlí. Téměř okamžitě si získaly masy lidových čtenářů.“ (Forst, Zeman – Lit. Pro 3. roč. SŠ. Přehled vývoje a směrů 1986: 101)

Jak vyplývá z výše popsaného, tak nálepka proletářského autora není ani po r. 1989 z J. Wolkerova sejmuta. Stále se, zcela pochopitelně, propisuje do výkladů v učebnicích, čítankách a jiných příručkách. Ale dochází zde v posunu, a to v tom ohledu, že není prezentován pouze jako autor proletářské literatury, spisovatel třídní, dělnický apod. Samozřejmě se proměňuje i interpretace a výklad jeho textů. Je vnímán již více jako mladý básník, autor, který je citlivý, než jako komunistický a dělnický básník bojující za lid.

Jiřímu Wolkerovi je tudíž stále přiznávána zásluha jako jednomu z předních protagonistů proletářského umění, ale jsou ve sledovaných příručkách vyzdvihovány i jiné silné rysy Wolkerovy poezie než jeho proletářská poezie, jako např. Wolkerova raná tvorba, o které se v jedné z učebnic píše jako o tvorbě, která se zaměřuje na duševní proměny mladého chlapce, také na jeho první lásky a sexuální zkušenosti. Rovněž se údajně v rané tvorbě zrcadlí také autorovy pocity únavy a touhy po smrti, ovlivněné dekadencí (Andree 2009, 68). Celkově je prostor více rozvrstven tak, aby popisoval celou Wolkerovu tvorbu, nezdá se tedy, že by tíhla k prosazování pouze jednoho tvůrčího období.

2.1.2 Narození a rodné město Prostějov

Prostějov je s Jiřím Wolkerem spojován především proto, že je to nejen jeho rodné město, ale také místo, kde pobýval ve svém dětství a město, kam ho rodina přesunula z Tatranské Polianky, když umíral. Dále je Prostějov spojován s budovou gymnázia, které Jiří Wolker v mládí navštěvoval. V novějších vydáních učebnic bývá také zmínka o recitační soutěži Wolkerův Prostějov, jelikož se s Wolkerovým odkazem úzce pojí a je často zmiňována v souvislosti s ohlasem a pokračovateli Wolkerova díla. Ve všech sledovaných titulech nebývá zmínka o Prostějově vynechána, jak již vyplývá z výše uvedených konstant Wolkerova života. Údaje jsou pochopitelně neměnné, avšak mění se opět některé formulace.

Pokud se tedy zaměříme na sledované učebnice a příručky, tak nalezneme zmínku o Prostějově téměř ve všech příručkách a učebnicích a také v některých čítankách, které podrobujeme našemu zkoumání. Záleží přitom pouze na tom, v jaké souvislosti je zmíněn. Prostějov jako místo narození bývá zmíněno nejčastěji přímo u roků narození a úmrtí. Mezi výjimky opět řadíme teoretické příručky a rovněž také čítanky, kde se často uvádí jen vymezená data – letopočet narození a úmrtí (Nezkusil Čít. čes. a sv. lit. 1900-1945 a 1999: 125; Pech 1997: 59; Soukal čít. pro 3. roč. gym. 2003: 236, 238; Martinková Čít. 1 s lit. výklady 2003: 204; Mašková 2006: 120; Holý 25 1992: 108, Pech 2013: 59, Soukal 60. 2002: 244; Cenek, Kučera 1989: 84).

V rámci čítanek je výjimkou pouze jedna z čítanek, která obsahuje i Wolkerův krátký životopis a která tedy obsahuje i zmínku o Prostějově jako o místě narození a úmrtí, a to Čítanka 1 od Věry Martinkové (Martinková 2003: 204), Prostějov je zde a nejen zde spojován hlavně v souvislosti s jeho původem, ne vždy nutně jako místo narození např.: „Pocházel z prostějovské měšťanské rodiny.“ (Martinková 2003: 204). Tato věta je často opakována i v klasických učebnicích literatury, nebo je Prostějov zmiňován až v souvislosti se studiem na gymnáziu.

K častým kolokacím k městu Prostějov, pokud jde o vyjádření přímo v medailonku o životě, patří narození Jiřího Wolkerova. Předkládáme zde několik formulací pro ilustraci, které lze v různých obměnách v učebnicích nalézt, přičemž jde jen o doplnění měsíce, případně dokonce i data narození, k jiným změnám zde nedochází: „Jiří Wolker se narodil v Prostějově.“ (Didaktis: 68) / „Jiří Wolker se narodil v březnu 1900 v Prostějově.“ (Rukověť dějin české a slovenské lit. Od roku 1918 1964: 21) / „Jiří Wolker se narodil 29. března v Prostějově.“ (Buriánek, Jungmann – Nástin děj. Čes. Lit., 1955:)

Prostějov je zmíněn nejen v souvislosti s místem narození, ale i s návratem domů před svou smrtí a přímo úmrtím opět v různých formulacích, kde se liší pouze přesnějším datem nebo upřesněním, že je Prostějov i Wolkerovo rodné město: „Do Prostějova se vrátil tři dny před svou smrtí. Zemřel v lednu roku 1924.“ (Didaktis: 68) / „Zemřel v Prostějově 3. ledna 1924 a byl zde pohřben.“ (Buriánek, Jungmann – Nástin děj. Čes. Lit., 1955: 158) / „Na prahu roku 1924 v rodném Prostějově umírá“ (Nezkusil - Česká a světová lit. 1910-1945, 1999: 89).

Další spojení Prostějova se pojí s jeho původem a rodinou, ze které a odkud pocházel: „Pocházel z měšťanské prostějovské rodiny.“ (Hrabák – Stručné dějiny české a slov. Lit., 1977). Časté je toto konstatování v různých obměnách, což je důkladněji rozebráno v bezprostředně následující kapitole pojednávající o Wolkerově původu: „J. Wolker byl vychován v harmonickém prostředí prostějovské měšťanské rodiny.“ (Forst, Zeman – Lit. Pro 3. roč. SŠ. Přehled vývoje a směrů 1986: 101)

V souvislosti s Wolkerovým původem (Prostějovem) se v různých obměnách opakuje ještě také spojení Prostějova s povoláním otce, který vykonával post bankovního úředníka v Prostějově (Holý Č. lit 1910-1945 1991: 123). S Prostějovem kromě výše zmíněných souvislostí bývá spojeno ještě gymnázium se sídlem v tomto městě: „Další podněty k uměleckému růstu poskytlo mladému Wolkrovi prostějovské gymnázium zásluhou některých profesorů podněcujících chlapcovy umělecké sklony“ (Balajka – Přehledné děj. Lit. II., 1993: 102). Propojení s onemocněním tuberkulózou a převozem Jiřího Wolкера z Tatranské Polianky zmiňujeme až v rámci kapitoly níže (viz kap. 2.1.6).

2.1.3 Prostředí, ze kterého J. Wolker pocházel

Pokud je v životopise zmíněno prostředí, ze kterého J. Wolker pocházel, tak je v souvislosti s tímto konstatováním zmíněna i jeho rodina. Informace se týkají povolání otce, popřípadě matky, Wolkerovy výchovy a dalších vlivů na jeho výchovu a všestranný umělecký talent. Tyto informace následují po uvedení Wolkerova narození a po zmínění Prostějova jako jeho rodného města.

Pokud bychom nahlédli do Akademických dějin J. Mukařovského, tak je povolání Wolkerova otce zmiňováno podobně jako v učebnicích a čítankách pro střední školy, jako důkaz můžeme uvést tuto citaci: „Wolkerův otec byl bankovním úředníkem a později ředitelem prostějovské bankovní filiálky“ (Děj. lit.: 261). V rámci této citace jsou jen přidány další doplňující informace o povolání otce, a to upřesňující konstatování o řediteli prostějovské bankovní filiálky, které se objevuje pouze v Soukalově literatuře (Soukal – Lit. Pro 3. roč. SOŠ, 2003: 221). Lze tedy vidět, že zmiňované informace ve sledovaných učebnicích nejspíše pocházejí z odborných příruček, jako je tomu i v další citované pasáži z Akademických dějin: „Harmonické rodinné prostředí Wolkerova mládí doplňoval každodenní styk s přírodou v bezprostředním okolí Prostějova a o prázdninách v rodinné vile uprostřed lesů na Svatém kopečku či podvákrate také na skautských táborech.“ (Děj. lit.: 261).

Zdaleka nejčastěji zmiňována je zmínka o spisovatelově původu z „prostějovské měšťanské rodiny“. Tato kolokace dvou přívlastků spojující Wolkerovo rodné město Prostějov a měšťanství se udržuje nejen v období předcházejícího politického režimu, ale také v současném režimním nastavení je tato fráze ve sledovaných příručkách a učebnicích ponechána bez zásadních změn. Tato informace je jedna z prvních (ještě někde společně s tím, že byl Jiří Wolker autorem proletářské poezie), se kterou se ve sledovaných příručkách a učebnicích setkáváme. Působí tak obě tyto konstanty na autorova obrazu výrazným dojmem a vkrádají se do mysli jako jedny z prvních informací o autorově životě. Samozřejmě je v některých případech drobně obměněna nebo je spojena s dalšími konstantami autorova života a dána tak do kontextu. Podívejme se nyní právě na některé fráze, které se nejvíce opakují: „Pocházel z prostějovské měšťanské rodiny“ (Martinková - Čít. 1 s lit. výklady pro uč. obory, 2003: 204). / „Jiří Wolker pocházel z prostějovské měšťanské rodiny“ (Martinková - Literatura 3. Dějiny literatury, 1993, stejný ještě 2000: 82, Martinková: Literatura 3., pro 3. roč. stř. škol, 2002: 89).

Rodinné prostředí je ještě opředeno zejména přívlastky: podnětné, harmonické a kulturní: „Vyrůstal v podnětném rodinném prostředí v Prostějově, v němž měla na syna příznivý vliv hlavně matka“ (Balajka – Přehledné děj. Lit. II., 1993: 102). / „J. Wolker byl vychován v harmonickém prostředí prostějovské měšťanské rodiny.“ (Zeman, Forst – literatura pro 3. roč. stř. škol, 1990: 101) / „Vyrůstal v Prostějově v kulturním rodinném prostředí“ (Hánová – Odmaturuj z lit. 1, Didaktis, 2004: 117). Často se také pojí s „dobře situovanou rodinou“: „Jiří Wolker se narodil v Prostějově, v dobře situované rodině.“ (Soukal – Přehled dějin lit. 3, 2006: 108).

Změna může být také v použitém přísudku: „Básník, prozaik a dramatik Jiří Wolker (1900–1924) se narodil v prostějovské měšťanské rodině.“ (Zeman: Česká literatura 1910–1945, 1993: 25). / „Vyrůstal v Prostějově v kulturním rodinném prostředí.“ (Hánová – Odmaturuj z lit. 1, Didaktis, 2004). Město Prostějov a rodinné prostředí, ve kterém Wolker vyrůstal, se často prolínají tyto informace v rámci jedné věty, jednoho konstatování.

Ve sledovaných učebnicích rovněž velmi hojně dochází ke spojení původu a povolání otce - „rodina bankovního úředníka“ -, kdy je spojován otec a jeho povolání. Matka je spíše propojena stereotypně s výchovou a „rázem tohoto prostředí“ a také s rozvojem různých stránek Wolkerovy údajně ve všech uměleckých oblastech rozvinuté osobnosti. Ve sledovaných příručkách a učebnicích před r. 1989 lze v některých případech pozorovat tíhnutí k vyzdvihování Wolkerovy matky: „Mládí prožil v klidném měšťanském prostředí, jehož ráz udávala zejména básníková matka Zdena.“ (Balajka: Stručné dějiny české a slovenské lit., 1958: 205).

V *Přehledných dějinách literatury* není přímo řečeno, že otec byl bankovním úředníkem, ale mluví se zde o otcově společenském postavení. U matky se předávaná fakta obrací na její povolání veřejné pracovnice a kulturní publicistky – vzdělané ženy, kdy se dále mluví o rozvíjení duchovního světa Jiřího Wolкера a rozvíjení vypravěčského talentu. Také jako jediná příručka před r. 1989 zmiňuje vydání knihy o Jiřím Wolkerovi: „(...) vyrůstal v příznivém rodinném prostředí. Otec mu svým společenským postavením zajišťoval klid, který nebyl po této stránce porušen ani za světové války. Matka, veřejná pracovnice a kulturní publicistka (autorka knihy *Jiří Wolker ve vzpomínkách své matky*), rozvíjela jeho duchovní svět. Po ní zdědil vypravěčský talent a její zásluhou v něm také od mládí sílil sociální cit.“ (Přehledné dějiny literatury: Blajer, Charous, 1971: 80) Na Wolkerovu matku je dáván větší důraz zejména ve spojitosti s Wolkerovou výchovou, zráním a jeho uměleckým rozvojem. Buriánek, Jungmann – Nástin děj. Čes. Lit., 1955: „(...)“

Vyrůstal v klidném a šťastném prostředí maloburžoasní rodiny. Matka vytvořila pro citový i umělecký rozvoj svého dítěte příznivé ovzduší něžné lásky“ (Buriánek, Jungmann – Nástin děj. Čes. Lit., 1955: 157).

Na jeho výchovu rovněž působili profesori na gymnáziu, které navštěvoval. O vlivu profesorů se zmiňujeme v následující kapitole o studiu (viz kap. 2.1.4). Důležité u Wolкера je pro jeho výchovu jeho pobyt na Svatém Kopečku u jeho prarodičů. Zdůrazňovány jsou i Wolkerovy zážitky z období války, které pak jsou podle autorů učebnic příčinou toho, že se Wolker přiklání k proletářskému umění a komunistickému režimu: „Silně na mladého studenta působily zážitky z válečné doby, kdy poznával zvyšující se bídu a utrpení lidu. Sám byl svědkem hladových demonstrací prostějovských dělníků a jejich žen, střílení do bezbranných, kteří volali po chlebě, viděl mrtvé a raněné. Od mládí se spřátelil s mladými dělníky, zejména za svých prázdninových pobytů na Svatém Kopečku, poutním zalesněném vrchu u Olomouce.“ (Buriánek: 1955: 157).

Na Wolkerův obraz bude působit spojení Svatého Kopečku s jeho mládím a jeho dílem – básní s názvem Svatý Kopeček: „*Svatý kopeček* výletní a poutní místo u Olomouce, kde bydlel Wolkerův dědeček a babička ve vile „Krásná vyhlídka“ a kam od dětství jezdil Jiří Wolker na prázdniny“ (Petrmichl: Čítanka pro jedenáctý postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol, 1955: 83).

2.1.4 Studium

Wolkerovo studium se prolíná v drobných zmínkách téměř celým výkladem o J. Wolkerovi v Mukařovského Dějinách literatury, nejvíce je jeho studiu věnována tato citace: „Již tehdy se však nejintenzivněji věnoval literatuře. Rádci mu byli zvláště dva jeho gymnaziální učitelé češtiny: Jan Kamenář, tehdy známý překladatel z němčiny, a Antonín Dokoupil, který se svým žákem zůstal v důvěrném styku i po roce 1919, kdy Wolker odchází do Prahy studovat práva. O literární tvorbu se Wolker pokoušel už v nižších třídách gymnázia. Soustavně však začal psát od svých sedmnácti let.“ (Mukařovského Děj. lit.: 261).

Zmínka o Wolkerově studiu je téměř v každém výkladu. Nejprve je zmiňováno studium na Prostějovském gymnázium, odkud poté po maturitě odejde na práva do Prahy, což je různě formulováno. Poté je ještě doplněno, že navštěvoval ze svého zájmu navíc přednášky i na filozofické fakultě, jako je tomu zde: „Vystudoval gymnázium a na přání svého otce začal studovat práva v Praze. Zapsal se i na některé přednášky na filozofické fakultě“ (Jiričková – Nová lit. 3, 2018: 72). Mezi sledovanými učebnicemi a příručkami existují také výjimky, které studium na gymnázium nebo na filozofické fakultě vynechávají (nebo dokonce i zužují na „studium v Praze“): „V Praze studuje práva, současně však navštěvuje i přednášky na filozofické fakultě.“ (Hánová – Odmaturuj z lit. 1, didaktis, 2004: 117); „Vystudoval gymnázium a odešel studovat práva do Prahy.“ (Martinková - Čít. 1 s lit. výklady pro uč. obory, 2003: 204). Pro obraz autora je tedy konstitutivní charakteristika „studia v Praze“, která je více či méně konkretizována.

V některých učebnicích je detailněji rozebráno studium, např. je uváděno, že Wolkerovi příliš práva nebavila, nebo že si oblíbil přednášky prof. Zdeňka Nejedlého nebo F. X. Šaldy: „Po absolvování gymnázia studoval v Praze práva, navštěvoval však také přednášky Šaldovy a Nejedlého, (...)“ (Forst, Zeman – Lit. Pro 3. roč. SŠ. Přehled vývoje a směrů 1986: 101). Dále jsou ve výkladu zmiňováni Wolkerovi přátelé, kamarádi nebo např. profesori, kterými se obklopoval a nechával ovlivnit (případně působili i na jeho výchovu) už na gymnáziu. Tato jména se neobjevují stejná ve všech příručkách a učebnicích, nepovažujeme je tedy za příznačné pro konstruování Wolkerova obrazu, a obecně známé pro širokou veřejnost, navíc jména, která jsou vyjmenována, tak nejsou vždy ta samá a dochází v rámci sledovaných příruček a učebnic k různým verzím obměny. Wolkerovo studium je navíc propojeno i s jeho širokým uměleckým nadáním: „Již jako student na prostějovském gymnasiu projevil Wolker všestranné umělecké nadání v literatuře, hudbě i

malířství. Pod vlivem pokrokových učitelů na gymnasiu rozšiřoval se jeho rozhled.“ (Buriánek, Jungmann – Nástin děj. Čes. Lit., 1955: 157).

Rovnou můžeme zkonstatovat, že Wolkerovo studium se neodráží v rámci teoretických příruček vůbec, v čítankách je zmíněno studium znovu pouze v případě Čítanky 1 od Martinkové: „Vystudoval gymnázium a odešel studovat práva do Prahy.“ (Martinková 2006: 204).

2.1.5 Devětsil, Literární skupina a vstup do KSČ

K dalším konstantám Wolkerova života patří i spolupráce a členství v literárních skupinách. Členství v literárních skupinách – Devětsil a Literární skupině –, a dále i vstup do politické strany KSČ se podílí na Wolkerově obraze. K nejčastěji užívaným spojením patří např. „vstoupil do Devětsilu“ nebo „stal se členem Devětsilu“. Samozřejmě s obměnou pro Literární skupinu a KSČ: „(...), stal se členem brněnské Literární skupiny a pražského uměleckého sdružení Devětsil. 1921 vstoupil do KSČ.“ (Forst, Zeman – Lit. Pro 3. roč. SŠ. Přehled vývoje a směrů 1986: 101).

Zejména literární skupiny bývají řidčeji zdůrazňovány a uváděny v rámci Wolkerova života než např. proletářství nebo rodné město Prostějov. Takové aspekty života vytváří menší podíl na konstituování autorského obrazu než např. proletářství i přesto, že tyto informace v autorových medailoncích rovněž zaznívají opakovaně.

Mnohokrát je zmiňováno Wolkerovo členství v literární skupině Devětsil, zatímco brněnská Literární skupina je výrazně upozadřována, což může být způsobeno potlačováním vlivu Literární skupiny za komunistického režimu, kdy Devětsil byl více vyzdvihovaný z důvodu většího příklonění k levicovému umění: „Byl členem Devětsilu.“ (Polášková - Literatura: přehled střed. Učiva, 2005, 2006: 12) / „Zde se seznámil s básníky nejmladší generace a vstoupil do Devětsilu. (Jakubíček – Literatura v souvislostech 3, 2013: 117).

Co se týče vstupu do KSČ, tak překvapivě není zmiňována tato skutečnost v žádné učebnici nebo příručce před r. 1989, ale opisem je směřováno k tomu, že Wolker byl prorežimním básníkem, nebo že se spíše klaněl k proletářství a dělnictvu, třídnictví apod., takové zmínky se samozřejmě opakují i po r. 1989. Některé příručky se tak zmiňují pouze o členství v Devětsilu a Literární skupině, ale vstup do Komunistické strany Československa vynechávají, jako např. zde: „Účastní se činnosti v Literární skupině a v Devětsilu, obě sdružení později opouští pro jejich odklon od proletářského umění“ (Hánová – Odmaturuj z lit. 1, didaktis 2004: 117).

Po r. 1989 se některé příručky a učebnice zmiňují i o předchozím Wolkerově náboženském vyznání. Wolkerovo náboženské vyznání a odklon od něj předchází informaci o jeho vstupu do KSČ. Oba typy informací jsou řazené k aktivitám, které nacházeli motivaci v sociálním cítění: „Jeho umělecké i politické aktivity byly motivovány přirozeným sociálním cítěním. Roku 1921 vstoupil do církve a později vstoupil do KSČ. Po dva roky byl členem brněnské Literární skupiny, poté se připojil k Uměleckému svazu Devětsil. I z něj však po roce odešel, neboť se toto sdružení odklánělo od proletářského umění a

orientovalo se na neangažovaný poetismus“ (Didaktis, 2009: 68). / „V roce 1921 vystoupil z katolické církve a stal se členem komunistické strany. (Jiříčková – Nová lit. 3, 2018: 72). Wolkrovo křesťanské vyznání nebo podobně laděný druh informací je v našich sledovaných učebnicích a příručkách před r. 1989 pochopitelně z politických důvodů vynechán.

2.1.6 Tuberkulóza a úmrtí

Opřeme se nejprve o informace, které jsou nám podávány v Akademických dějinách: „V dubnu 1923, kdy se Wolker v Prostějově připravoval na poslední státnici, onemocněl tuberkulózou plic a odjel na léčení do sanatoria v Tatranské Poliance. Po měsících vždy znovu se bortící naděje na uzdravení se přidal zápal mozkových blan a 3. ledna 1924, krátce po převozu domů, Wolker zemřel“ (Mukařovský 1995: 272). Ve sledovaných učebnicích se zcela vůbec neobjevuje zmínka o zánětu mozkových blan, který se přidal k onemocnění tuberkulózou. Jinak, jak uvidíme v rámci této kapitoly, informace v autorském medailonku vychází z této vysokoškolské příručky.

V životopisných údajích je zmínka o tom, že Jiří Wolker trpěl tuberkulózou velmi často. Obsahují ji téměř všechny učebnice a příručky, které mají odstavec věnovaný autorovu životu (autorský medailonek). Tato informace je pak logicky spojována i s jeho úmrtím, např. spojením „Zemřel na tuberkulózu.“ (Holý 1991: 123). Konotace s předčasnou smrtí (např. „předčasně zemřel na tuberkulózu“) se objevuje také v mnoha biografických textech např.: „Umírá předčasně na tuberkulózu.“ (Hánová 2004: 117) / „(...), předčasně zemřel“ (Martoch 2018: 241) / „předčasná smrt (onemocněl tuberkulózou)“ (Sochrová 2009: 98).

V *Přehledných dějinách literatury 2* se nepíše přímo o tuberkulóze, ale pouze o plicní chorobě, které posléze ve 24 letech podléhá.

S touto nemocí v návaznosti i často vyplyne zmínka léčby v Tatranské Poliance a v několika učebnicích i u Jaderského moře. Zejména před r. 1989 jsou pak zmiňovány další podrobnosti o Wolkerově tuberkulóze a její léčbě, např. pobyt u moře na ostrově Krk, převoz zpátky do jeho rodného města Prostějov nebo zachvácení onemocněním obou hrotů plic. V každé sledované příručce nebo učebnici přistupují k těmto informacím odlišným způsobem a opět v různých kombinacích jednotlivé nuance zařazují nebo vynechávají. Nejobvyklejší je buď výše zmiňované krátké konstatování typu „zemřel na tuberkulózu“, nebo zmínka o tom, že Wolker onemocněl tuberkulózou, dále jeho pobyt v Tatranské Poliance (případně zhoršení zdravotního stavu) a nakonec úmrtí v Prostějově: „Na studiích onemocněl tuberkulózou, léčil se v Tatranské Poliance, ale jeho stav se neustále zhoršoval. Zemřel v Prostějově“ (Forst, Zeman 1986: 101).

Po r. 1989 jsou podávány informace v základu stejné jako v období před r. 1989, jen interpretace daných jevů a rozvíjející dějové dodatky se opět liší. Některé konstanty z autorova života jsou k našemu překvapení v některých učebnicích a příručkách z naší

rešerše odlišně pojaté, tak je tomu i v případě zmínky o tuberkulóze, kde se ve většině citovaných zdrojů učebnice přiklání k verzi, že tuberkulózou se Jiří Wolker nakazil během svých studií. Zatímco v Nezkusilově učebnici se spíše objevuje verze, že jeho nemoc se v rámci pobytů nezlepšovala, spíše mu přitížila: „V době pražských studií onemocněl tuberkulózou. Léčebný pobyt na Jadranu, který absolvoval s Konstantinem Bieblem, mu spíše přitížil a další léčba v tatranském sanatoriu nedokázala zhoubný postup choroby zvrátit. Na prahu roku 1924 v rodném Prostějově umírá“ (Nezkusil 1999: 89). V následující citaci si ale lze všimnout, že nelze údajně s jistotou tvrdit, kde se Jiří Wolker nemocí nakazil. Tato citace obsahuje i další dodatečné informace, na které jsme v žádné další sledované učebnici/příručce nenarazili, jako je krční choroba. Těmito všemi aspekty se odlišuje od všech ostatních sledovaných učebnic a příruček a dokládá tak, že ostatní učebnice buď vychází ze stejných zdrojů nebo do sebe tvrzení pouze vzájemně kopírují a upravují je: „Wolker trpěl od mládí krční chorobou, kterou se léčil v řadě přímořských lázní (pobyt na ostrově Krk v roce 1922 spolu s Konstantinem Bieblem). Je dodnes záhadou, zda se právě tam nenakazil tuberkulózou, kterou mu lékaři zjistili v dubnu 1923. Léčil se ve Vysokých Tatrách, ovšem nemoc měla rychlý průběh, a když matka viděla bezvýchodnost situace, nechala jej převézt do Prostějova, kde krátce poté své nemoci podlehl“ (Jakubíček 2013: 171).

Ojedinele je tato nemoc spojována nejen s úmrtím, ale také s Wolkerovou tvorbou, která byla kvůli jeho nemoci přerušena: „Jeho rozběh k nové básnické tvorbě epické byl přerván onemocněním tuberkulosou (1923)“ (Buriánek 1955: 158).

Předcházející citace nejsou jedinými, které se, co se týče předávaných informací, odlišují. Na faktu, že Wolker umírá v r. 1924 se všechny učebnice shodují, podstatný rozdíl je v tom, v kolika letech tvrdí, že Jiří Wolker zemřel: „Život Jiřího Wolкера, (...), předčasně skončil v jeho 23 letech.“ (Didaktis, 2009). Správně je fakt, že Jiří Wolker zemřel v nedožitých 24 letech, tedy ve 23 letech. Téměř ve všech sledovaných příručkách a učebnicích naleznete konstatování, že Jiří Wolker zemřel ve 24 letech, stejně jako například tady: „Wolker trpěl plicní chorobou, kterou léčil pobytem u Jaderského moře a ve Vysokých Tatrách, ale nakonec jí ve 24 letech podlehl“ (Balajka 1993: 42). Toto chybné tvrzení tvoří zajisté obraz autora a je to takto tvrzeno nejspíše s ohledem na proslulé známý Wolkerův epitaf, který končí slovy: „(...) zemřel mlád dvacet čtyři let“ a který rovněž tvoří autorský obraz tohoto spisovatele.

Co se týče čítanek, tak je tuberkulóza výhradně spojována se sbírkou *Básně z pozůstalosti*, což zahrnují čítanky, jejichž autorkou je Marie Sochrová, a to z toho důvodu, že tuto sbírku spojují s Wolkerovou léčbou na Slovensku, kdy vytuší svou blíží se smrt kvůli nákaze. Konkrétně se to týká čítanek s názvem: Čítanka III. k Literatuře v kostce: pro střední školy od Marie Sochrové, která neobsahuje životopis jako takový, ale zmínku o tuberkulóze v souvislosti se sbírkou *Básně z pozůstalosti* u básní *Umírající* a *Epitaf*: „Odraz básníkovy nevléčiteľné nemoci, loučení se světem; básně vznikly v r. 1923, většinou v Tatranské Poliance, kde se Wolker léčil z těžké tuberkulózy a kde prožil poslední měsíce svého života (od června do prosince 1923)“ (Sochrová 2007: 56). V dalších vydáních z roku 2004 a 2000 je tato citace stejná. Další čítankou, která obsahuje zmínku o tuberkulóze, a dokonce i autorovu biografii, je čítanka od Věry Martinkové (Martinková 2003: 204).

2.1.7 Nezmiňované údaje ze života J. Wolкера před r. 1989

Před r. 1989 jsou některé informace v životopise Jiřího Wolкера opomíjeny. Učebnice a příručky omezují nebo záměrně zaměňují obsah vyřčeného kvůli politické ideologii minulého režimu. Po změně politického uspořádání země po r. 1989 dochází k doplnění několika málo dalších nebo dokreslujících, zpřesňujících informací do Wolkerova životopisu. Na ty se nyní více zaměříme. Jednou z takto opomíjených informací je Wolkerova křesťanská víra a vstoupení/vystoupení z katolické církve.

Křesťanská víra, ke které Jiřího Wolкера vedla jeho matka, je v životopisech opomíjena a záměrně vynechávána. O Wolkerově matce je psáno např. v Blajerových Přehledných dějinách literatury a matčina víra je zcela vypuštěna: „Matka, veřejná pracovnice a kulturní publicistka (autorka knihy *Jiří Wolker ve vzpomínkách své matky*), rozvíjela jeho duchovní svět. Po ní zdědil vypravěčský talent a její zásluhou v něm také od mládí sílil sociální cit“ (Blajer 1971: 80). Křesťanská víra Wolkerovy matky je zde omezena na „rozvíjela jeho duchovní svět“, což nepokládáme za mylnou informaci, ale spíše jde o záměrně omezené konstatování na tento výrok.

Překvapivým dojmem na nás pak ve stejné publikaci působí zmínka o křesťanství v souvislosti s *Hostem do domu*: „Host do domu, nesoucí společné znaky mladé poválečné tvorby (pokora, všeobjímající gesto, křesťansky laděný soucit s chudými, náboženská symbolika ve spojení se sociálními motivy), byl poezií důvěřivého pohledu na svět, lyrizací všedního dne a prostých věcí“ (Blajer 1971: 80). Následně je ale tato citace následována poukazem na to, že v dalších sbírkách se křesťanské motivy již neobjevují. Dále jsou zmíněny okrajově náboženské motivy v učebnici (např. Zeman: 1986), není tomu tak v souvislosti s vírou Wolkerovy matky a vedení Wolкера v křesťanské víře, ale pojí se s interpretací básní ze sbírky *Host do domu*.

2.2 Jiří Wolker v příručkách, učebnicích a čítankách před r. 1989

Začínáme se zabývat obrazem Jiřího Wolкера v učebnicích 50. let 20. století. Nechceme ale počínat touto hranicí takto „uměle“ vytvořenou, proto se zajímáme o jeho obraz již od r. 1948 vzhledem k tehdejším politickým událostem (únorovému komunistickému převratu) a vnímáme tento mezník, který jistě ovlivnil tvorbu učebnic, za důležitější. Učebnice, čítanky a další příručky v tomto období vychází opakovaně, v dalších, často i nezměněných vydáních a také v mnoha dotiscích.

Před r. 1989 je výuka literatury prostředkem ideologie, a tak ideologické interpretace spisovatelů a jejich děl silně ve středoškolských materiálech rezonují. Dochází k výraznému zájmu o Jiřího Wolкера, kterému se věnují učebnice opravdu zevrubně se zájmem a v plné jeho šíři i s jeho díly. K takovému zájmu již po roce 1989 nedochází a Jiří Wolker je spíše upozadován. V 90. letech může být příčinou upozadění Jiřího Wolкера nejen zařazování dalších spisovatelů, kteří byli cenzurou zakázáni, ale dochází k tomu, že se autoři učebnic snaží zužovat prostor pro spisovatele, kteří psali ideologicky laděné texty, nebo byli (nejen po své smrti jako v případě J. Wolкера) ideologicky interpretováni.

V našem pojetí budeme sledovat určité proměny v interpretaci Jiřího Wolкера v učebnicích, přičemž se pozastavíme u výběru ukázek a budeme se zabírat také proměnou v jejich analýze a další interpretaci v učebnicích.

2.2.1 Výběr ukázek a textů před r. 1989

2.2.2 Výběr ukázek a textů v učebnicích a příručkách před r. 1989

V této kapitole se zabýváme výběrem ukázek v učebnicích a příručkách před rokem 1989. Hluběji se zaměříme na analýzu výkladů u používaných ukázek.

V 60. letech ve sledovaných učebnicích nalezneme nově vydaný Vodičkův *Svět literatury I.* (1967), ve kterém Felix Vodička podrobně rozebírá Wolkerovu báseň *Moře*, dále další dvě básně J. Hory a V. Nezvala. Vodičkův *Svět literatury I.* (Vodička: 1992) rozebíráme podrobněji v druhé části diplomové práce. Toto vydání *Svět literatury I.* je obsahově stejné v rozebíraných pasážích jako vydání z r. 1992. Podrobněji se této teoretické příručce tedy věnujeme v rámci kapitoly o teoretických příručkách po r. 1989.

Do obrazu Jiřího Wolкера se propisuje zejména jeho proletářství a proletářská literatura. Jelikož Jiří Wolker nenapsal tak velké množství sbírek, tak jsou v některých učebnicích rozebírány všechny jeho „hlavní“ sbírky hlavně před r. 1989. Sbíрка *Těžká hodina* je brána často jako přelomová sbírka a je tedy plně proletářská, předchodí *Host do domu* je sbírka, která je ještě ovlivněna náboženskou vírou a byla do ní přidána i báseň *Svatý Kopeček*, která je rovněž ovlivněna náboženstvím. Kromě těchto básnických sbírek pak autorův obraz ovlivňují básně z období nemoci a Wolkerovy první básně. Před r. 1989 na Wolkerův obraz silně působí vládnoucí režim a ideologie s ním spojená, což ovlivňuje i výklad a analýzu jeho děl.

V rámci této kapitoly rozebíráme konstanty z Wolkerovy tvorby, ale rozebíráme souvislosti mezi obrazem autora a výkladem jeho díla před r. 1989, postupně budeme tedy analyzovat výklady v učebnicích a příručkách, a to do jaké míry a jak se podílejí na autorově obraze v tomto období před r. 1989.

2.2.2.1 Rozbor výkladů proletářství a proletářského umění v učebnicích a příručkách před r. 1989

Proletářství, které se manifestuje již ve výkladu o životě Wolkerova – medailonku o životě (viz kap. Proletářství), se propisuje i do výkladu a analýzy Wolkerova díla a také je zmiňováno v souvislosti se statí *Proletářské umění*. Dochází obvykle k propojení života autora a jeho díla, kdy je v životopisném medailonu uváděno, že je Jiří Wolker představitelem proletářské poezie v mnoha obměnách, jak jsme analyzovali již v rámci kapitoly Interpretace Wolkerova života (přesněji viz kap. Proletářství) a v této kapitole se ještě budeme okrajově i tímto aspektem zabývat.

Zaměříme se na analýzu výroků, které se týkají proletářství přímo z učebnic. Dominantním jevem v analýzách krátkých úryvků z Wolkerových děl a celkových analýz Wolkerových sbírek je, jak bychom opět v tomto období výrazně ovlivněném politickým režimem v zemi očekávali, zatížení pohledu právě na proletářství. Hledáním aspektů, které s proletářstvím souvisí nebo jsou s ním v učebnicích a příručkách spojovány, - tedy třídnického boje, kolektivismu, komunismu, revolučnosti, dělnictví -, provází učebnice chronologicky od počátků Wolkerovy tvorby na gymnáziu až k jeho kritikám, které napsal. Rysy proletářství a tendenčnosti, revoluce, třídnictví a dělnictví se objevují tedy v rámci celého výkladu v učebnicích a příručkách průběžně, nejsou tedy spojeny pouze s *Proletářským uměním*, proletářskou poezií nebo proletářskou literaturou.

V úvodu jako součást Wolkerova medailonu nebo ještě před ním je Wolker představován jako představitel proletářské poezie s různými doplňujícími přívlastky, jako např. nejnadanější: (...) brzo pronikl do národního kulturního povědomí jako nejnadanější představitel proletářské poezie (...)“ (Hrabák 1977: 109).

Nebo jako programový mluvčí a je považován i za přímého předchůdce socialistického realismu: „Byl i programovým mluvčím naší proletářské poezie. Usiloval o umění socialistické obsahem a národní formou, je tedy přímým předchůdcem socialistického realismu.“ (Páleníček 1964: 21), v čemž je hlavní význam jeho tvorby spojeno s jeho hrdiny a čtenáři, kterými jsou proletáři: (...), jehož hlavní význam spočívá v tvůrčím dovršení tendenci proletářské literatury. Právě Wolker se dokázal ve svých verších, jež získávaly citovou upřímností, otevřeností a charakterností lidského postoje, nejlépe ztotožnit s cítěním svých hrdinů i čtenářů – proletářů a dovedl vyjádřit jejich osudy v lyrice i v originálně pojatých sociálních baladách“ (Pohorský 1975: 179).

Zaměříme se na formu výkladu a vůbec zmiňování programu *Proletářské umění*. Jednou z variant výkladu spojeného s *Proletářským uměním* je jeho prezentace jako programu mladých komunistických spisovatelů a je často také spojeno s revolučností a dělníky (dělnickou třídou). Tento program není pojat jen jako program proletářského umění, ale rozšířeně jako program mladých komunistických spisovatelů: „Tuto revolučnost nehledal jenom v novém tématu, ale především ve změněném vidění světa z hlediska dělnické třídy. „Nebudeme hledat něco nového, nač bychom se chtěli dívat, budeme chtít nově se dívat,“ prohlašoval například v přednášce *Proletářské umění*, jež byla formulována jako společný program mladých komunistických spisovatelů“ (Pohorský 1974: 98, 99)⁵. Dále zdůrazňuje, že nové umění chce na svět nahlížet jinou novou perspektivou.

Program *Proletářské umění* se zařazuje v učebnicích buď mezi Wolkerovy kritiky, nebo k jeho teoretickým článkům. Mezi znaky proletářského umění se kromě revolučnosti dále ještě dle následující citace řadí třídní vědomí, optimistická víra v možnost zlepšení světa a realismus. V této citaci se tedy *Proletářské umění* zařazuje mezi teoretické Wolkerovy články, které dohromady dávají obraz proletářské poezie: „Theoretické Wolkerovy články, zejména „Proletářské umění“, „Umění všední či nedělní“ a polemika „Ochránci umělecké svobody“, podaly vlastně program proletářské poezie let dvacátých a ukazují neobyčejnou Wolkerovu ideovou vyspělost a zralost. Jako znaky nového, proletářského umění vyhlašuje tu Wolker revolučnost („Mladí umělci nechťejí jen kritizovat skutečnost. Ani pohádkově malovati budoucnost. Chtějí o budoucnost bojovati...“), dále třídní vědomí, optimistickou víru v možnost zlepšení světa, realismus“ (Buriánek 1954: 158). V další citaci pouze dochází k obměně použitých výrazů a zařazuje tak autor učebnice tyto články mezi stati programové a kritické, které slouží k poznání Wolkerových teoretických názorů. Je vynechána polemika *Ochránci umělecké svobody*: „Pro poznání básnickových teoretických názorů jsou důležité jeho stati programové a kritické. Vedle již zmíněného Proletářského umění patří sem např. článek Umění všední či nedělní“ (Páleníček 1964: 25)⁶.

Stejně tak je polemika *Ochránci umělecké svobody* vynechána i v této citaci: „J. Wolker kritik výrazně ovlivnil vývoj proletářské literatury statemi Umění všední či nedělní (1922) a především pak statí Proletářské umění (1922). Proletářské umění nebylo pro něho nové jen tematikou, ale celým způsobem uměleckého ztvárnění skutečnosti. Pojetím

⁵ Dále také zmiňuje: (Pohorský 1975: 184).

⁶ Tímto tématem se zabývá také: (Páleníček 1964: 25); (Balajka Struč. Děj. 1958: 211)

proletářské tendenčnosti obsahu i formy předjal Wolker leninský výklad komunistické stranickosti u teoretiků socialistického realismu třicátých let“ (Zeman; Forst 1986: 105)⁷. Citaci ještě rozvádí své tvrzení a zpřesňuje, že *Proletářské umění* bylo pro Wolkra způsobem celkového uměleckého ztvárnění skutečnosti. Tím, jak Wolker pojímal proletářskou tendenčnost, tak v učebnici tvrdí, že byl předchůdcem výkladu komunistické stranickosti socialistického realismu ve 30. letech 20. stol. Učebnice je tudíž také tendenčně zaměřená, protože využívá proletářské umění ke kolokaci s komunistickou stranickostí a s dalším vývojem socialistického umění, jak se tomu ve větší či menší míře děje ve všech učebnicích od 50. let do konce let 80. v minulém století. Pouze jedna učebnice spojuje Kruh přátel Var a přednášku *Proletářské umění*: „Z popudu Nejedlého pronesl i mladý Jiří Wolker (1900–1924) v Kruhu přátel Varu přednášku Proletářské umění, která formulovala program proletářské poezie (vyšla ve Varu 1922)“ (Hrabák 1977: 109).

Nyní se zmíníme o propojení proletářské poezie přímo s autorovým dílem. V této citaci je velký důraz kladen na proletářskou poezii, která se různě přiřazuje ke sbírkám, ke kterým díla patří. Proletářství se zde spojuje s básní *Svatý Kopeček*, ve které se již projevují některé jeho rysy – přátelé z dětství jsou dělníci a řemeslníci, spravedlivý svět pod záštitou Ruska a V. I. Lenina nebo rozhodnutí ke kolektivnímu činu –, a která je přelomovou básní k proletářskému umění a ke sbírce *Těžká hodina*: „Přechod od Hosta do domu k proletářské poezii sbírky *Těžká hodina* vytváří báseň *Svatý Kopeček*. (...) V lyrickoepické básni s mnoha autobiografickými rysy se shledává „dospělý chlapec, student a socialista“ s přáteli z dětství – s dělníky a řemeslníky. Vypráví s nimi o spravedlivém světě, který už je na dosah – „o velikém Rusku a statečném Leninovi“. Touha po šťastném světě se tu proměňuje v rozhodnutí ke kolektivnímu činu – „na modré pasece my chlapi se shodli, že světe, uzdravíme tě““ (Zemana a Forsta 1986: 102).

Ve stejné učebnici pak pokračuje výklad *Těžké hodiny* jako nejvýznamnějšího díla proletářské poezie. Sbíрка *Těžká hodina* je dále spojována s revoluční bojovou aktivitou, která se údajně projevuje ve verších. Dále jsou zde zmíněna adjektiva nadosobní, kolektivní a společenský, což jsou jednak adjektiva pojící se s proletářstvím, jednak s minulým režimem. Třídní protiklady umocňuje moderní velkoměsto: „*Těžká hodina* je také nejvýznamnějším dílem proletářské poezie. Zápasem se soukromými bolestmi a tužbami dopracoval se tu Wolker k veršům revoluční bojové aktivity. Všechno osobní spojuje se tu s nadosobním, kolektivním, společenským. Proletářské třídní cítění proměnilo se v jasné

⁷ Dále stejné i v: (Zeman; Forst 1988: 105).

uvědomění, co je třeba ve společnosti změnit. Dobro je dobrem, je-li pro všechny, a láska může být jen tehdy doopravdy šťastná, není-li vykupována utrpením druhých. K tematice *Těžké hodiny* je přítomen celý svět moderního velkoměsta zmítajícího se v křiklavých třídních protikladech“ (Zemana a Forsta 1986: 103).

Proces Wolkerova myšlení a přechod k proletářské poezii, kdy láska pro něj znamená práci pro kolektiv a zapůsobily na něj také politické události po roce 1920: „A také láska už není cit, který by básníka vyřazoval z jeho chlapeckého kolektivu. Básník ji spojuje s prací pro kolektiv. Jednadvacetiletý Jiří Wolker dospívá k přesvědčení, že musí opustit idylické pojetí světa a že se musí postavit po bok básníkům, kteří bojují za změnu jeho řádu. Na hluboký přerod Wolkerova myšlení i cítění působily tehdejší politické události, zejména po roce 1920, i názorově sblížování s přáteli, s nimiž Jiří Wolker začíná psát „proletářskou poezii“. Dospívá k závěru, že láska k dobru musí být spjata s odporem a nenávisť ke zlu a že proti zlu je nutno bojovat. Básník se nesmí pohybovat kdesi ve snu, „z neodpovědného nebešťanství“ musí sestoupit „k odpovědnému lidství“. Proto jeho básnický zájem je nyní soustředěn nejen na obrazy rozkladu měšťáckého světa, ale také již k básnické vidině světa příštího“ (Páleníček 1964: 22, 23).

V některých učebnicích je ještě zmiňován nejen Wolkerův přerod v předního představitele proletářské literatury, ale i je důrazně zmiňováno širší využití proletářského umění ve Wolkerově tvorbě i na další literární druhy kromě poezie, tak i próza, pohádky, dramata, programové stati a kritickou činnost: „Wolkerův přerod v předního představitele proletářské literatury se neodehrával pouze v poezii. Provázela ho i próza, originální pohádky, dramatické pokusy (Hrob, *Nejvyšší oběť*), a hlavně programové stati a činnost kritická. Ve svých úvahách chápal Wolker proletářskou poezii jako nové umění třídní, tendenční a optimistické a vyžadoval spojení jeho estetické hodnoty s revolučností“ (Pohorský 1975: 184)⁸.

Jak jsme již poznamenali a dokazovali výše, tak proletářství a potažmo proletariát se propisují do výkladu děl. Stejně tak se objevují i v analýze konkrétních básní, které Wolker psal v době nemoci před svým úmrtím: „Pocit solidarity, vědomí, že čin přetrvá člověka, že úsilí jedince pokračuje v boji všeho proletariátu, projevuje se i v tom, jaké má Wolker stanovisko ke své nemoci. Je totiž pozoruhodně statečný, i když ve svém tělesném utrpení úpí samotěn. Básník však doufá v nové zdraví (Rekonvalescent) nebo vyjadřuje svá vidění za vysoké horečky (Horečka zelené oči má). V básni *Umírající* se básník, který se tolik bojí

⁸ Dále zde: (Pohorský 1974: 98).

bolesti umírání nikoliv smrti samé, loučí se životem a ve verších Na nemocniční postel padá svět... vyslovuje smutek nad tím, že nemůže jít do boje se soudruhy, protože – jak to pět říká ve svém náhrobním nápise Epitafu – musí zemřít „dřív než moh srdce k boji vytasit“ (Balajka 1958: 211). Objevuje se zde pocit solidarity a podle autorů učebnic dochází i k vyslovení smutku, že nemůže jít do boje za proletářskou revoluci se soudruhy, což je pak propojeno s Epitafem, kdy si uvědomuje svoji smrt dříve, než mohl za revoluci bojovat. V dalších básních v této učebnici dochází k výkladu básně U rentgenu, kdy je „nenávist proletáře ke strůjčům jeho bídy“⁹ motivem básně a kdy dále kolokace přivlastňovacího jména proletářovy bolesti a dělníkova třídní nenávist. Dochází rovněž ke spojení spisovatelovy spravedlnosti světa, která je chápána ve smyslu proletariátu a manifestuje se v Epitafu.¹⁰ Opakovaně je zmiňován i pocit solidarity s pracujícími (s proletariátem)¹¹, což je motiv, který si pro svou poezii básník vytvořil jako nový základ jeho poezie. U básně Moře se pak opírá o dělníky. (Balajka 1958: 208)¹² U básně *Kázání na hoře* – Wolker nepojímal spravedlnost abstraktně, obecně, vždy ji chápal ve smyslu boje proletariátu. I ve svém epitafu (náhrobním nápisu) se k němu vrátil a sám o sobě řekl, že byl „básník, jenž miloval svět a pro spravedlnost jeho šel se bít“. (Páleníček 1964: 23)

V souvislosti s odvracením se od Wolkerovy tvorby je často zmiňován článek Dosti Wolkra!, který se snažil poezii odvrátit od proletářství a bojovnosti, ale je zdůrazněno, že Wolkrovi zůstala věrná mládež, dělníci a znovu se k ní navraceli lidé nejen za fašismu, ale i za minulého režimu. V této citaci se tedy ještě mluví o pracujícím lidu a bojovném odkazu této poezie: „Wolkrovi zůstala věrna mládež a též dělnictvo se hlásilo k němu vždy jako k svému básníkovi. Reakční síly, jež se někdy kryly i pseudorevoluční frází, se pokusily několikrát s heslem „Dosti Wolkra“ odvrátit poesii od cesty, kterou průkopnický razil on svým dílem. Wolkrova poesie však zůstala bojovným odkazem pracujícímu lidu i pro léta bojů s fašismem a byla opět vyzdvížena do čela naší kultury v lidově demokratickém státě.“ (Buriánek 1954: 157). Dále také v drobné obměně nalezneme citaci, kdy se přímo píše o básnících, kteří se „odklonili od Wolkrovy linie proletářské poezie a v básnictví tlumili bojové tóny a revoluční zaměření“ (Balajka 1958: 211) a jako Wolkrův obhájce je jmenován Neumann, nebo Neumann i Fučík (Páleníček 1964: 25). V Páleníčkově učebnici odkazuje

⁹ Zmiňováno zde: (Balajka 1958.: 209).

¹⁰ Zmiňováno zde: (Balajka 1958: 209).

¹¹ Zmiňováno zde: (Balajka 1958: 208).

¹² Dále také zmíněno zde, ale vynechání dělníci a zvolena odlišná citace: (Páleníček 1964: 23).

na proletářství jako významný prvek ve vývoji socialistické poezie a Wolkra vedle spisovatele S. K. Neumanna jako autora bojové poezie, spojenou s třídním zápasem, osudem dělníka a sociální baladou, která je vhodná pro proletářskou poezii: „Dnes zařazujeme Jiřího Wolkra hned vedle St. K. Neumanna jako tvůrce poezie bojové, která chce pomáhat v těžkém třídním zápase. Wolkrovi není osud dělníka už jen neosobním tématem, o němž básní. Wolker se ztotožňuje s dělnickou třídou („My dělnická třída, skutečnost nejskutečnější“) a svět posuzuje z jejího hlediska. Tak Jiří Wolker dal svým básnickým dílem příklad a v sociální baladě vytvořil nový literární útvar pro vyjádření současných třídních rozporů a bojů. Dílo Jiřího Wolkra počítáme dnes k základním hodnotám české literatury.“ (Páleníček 1964: 25). V jedné drobně obměněné citaci je Wolkerovo dílo počítáno „k základním hodnotám socialistické literatury.“ (Balajka 1958: 211).

V jiné učebnici je konstatováno, že se české básnictví od proletářství po Wolkrově smrti odvrací (na rozdíl od přechozích citací, které vyzdvihují spíše pokračování proletářské tvorby) a je dokonce vnímáno datum jeho smrti jako konec proletářské poezie jako něčeho, co je dominantní v poezii: „Po Wolkrově smrti, jež byla přijata jako velká ztráta mladé poezie, se hlavní proud českého básnictví orientoval jiným směrem. Toto datum bývá proto pokládáno za konec proletářské poezie jako vládnoucí tendence“ (Pohorský 1975: 184).

V Blajerovi je proletářská poezie spojována s pomezím lyriky a epiky, na kterém se pohybovala proletářská poezie. Nakonec Wolker směřoval k epice, která je více činnostní, a proto se více i hodí k proletářství, které je spojováno rovněž s činem – s revolucí: „Wolkrova proletářská poezie se pohybovala na pomezí lyrična a epična. V mnoha případech se oba živly v tom či onom stupni prolínaly. Ke konci života směřoval Wolker k epice, která mu na rozdíl od lyriky jako „stavu“ byla „činem“, nositelem pohybu, dynamiky, dramatickosti“ (Blajer 1971: 83).

Pro období před r. 1989 je příznačné zneužití Wolkerova proletářství pro prorežimní zaměření textů. Ideologie se opírá o rysy Wolkerovy poezie, které si vykládá a upravuje po svém, opírá se např. o jeho proletářství, třídnictví, dělnictvo, což se s proletářstvím pojí, ale před r. 1989 je výrazně v celém výkladu vyzdvihováno a propojováno s komunismem. Tendenční zaměření se pak odráží do výkladu jednotlivých děl.

2.2.2.2 Rozbor výkladů básnických začátků v učebnicích a příručkách před r. 1989

Wolkerovy básnické začátky jsou v učebnicích často jen naznačeny v rámci medailonu o životě autora, ve kterém je psáno o Wolkerově uměleckém talentu nejen v literatuře, který se projevoval už na gymnáziu v Prostějově: „Již jako student na prostějovském gymnasiu projevil Wolker všestranné umělecké nadání v literatuře, hudbě a malířství.“ (Buriánek – Nástin děj. Čes. Lit., 1955: 159)¹³ a následně je spojeno s *Hostem do domu*, ve kterém vidí autoři spojitost s prvními básněmi a jsou tak popsány hlavní rysy jeho počáteční poezie: „*Host do domu* (1921), spolu s prvními básněmi psanými ještě před r. 1920, podává nám obraz mladého Wolkra, jak přišel z moravského venkova do Prahy. Základním rysem této poesie je jinošsky čistý a důvěřivý pohled na svět. (...)“ (Buriánek – Nástin děj. Čes. Lit., 1955: 159)¹⁴. Počátky Wolkerovy tvorby na gymnáziu zcela vynechává (Hrabák: 1977).

K Wolkerově talentu je ještě přidána zmínka o jeho publikační činnosti a raných pokusech: „Wolker byl mnohostranně talentovaný (i hudebně a výtvarně). Prokázaly to již jeho rané pokusy od let 1914–15 a publikační činnost ještě před odchodem do Prahy ve Sborníku českého studentstva na Moravě a ve Slezsku (1918).“ (Blajer 1971: 80)

Přesuneme se přímo k výkladu o prvních básnických sbírkách. Ve výkladu je vyzvednut vliv básníků z předchozí generace, a to Fráni Šrámka a jeho vitalismu: „Wolkerovy počáteční verše ovlivňovali básníci devadesátých let, Fráňa Šrámek a vitalismus. V první své básnické sbírce *Host do domu* (1921) Wolker vyjádřil svůj chlapecký ideál harmonického světa naplněného láskou a porozuměním.“ Forst, zeman – lit. Pro 3. roč. SŠ. Přehled vývoje a směrů, 1986: 101)¹⁵ a dále ještě rozšířeně zmíněna četba dekadentních básníků: „Na počátečních Wolkerových verších, psaných na gymnáziu, je patrný zážitek z četby dekadentních básníků a potom ohlas vitalismu“ (Pohorský 1975: 179)¹⁶.

V dalších učebnicích jsou upřesněna jména básníků, kterými se Wolker inspiroval a na které navazoval. K básníkům dekadentním jsou pak přidáni ještě symbolisté a zahraniční básníci: „Mnohostranné nadání studenta Jiřího Wolkra se už od šestnácti let nejvýrazněji

¹³ V drobných obměnách je pojednáváno ještě ve výkladech: (Balajka: 1958); (Páleníček 1964: 21).

¹⁴ Dále také: Buriánek: 1952, 1954, 1957.

¹⁵ Dále také: (Forst, Zeman 1988: 101).

¹⁶ Stejně i zde: Pohorský: 1976, 1979, 1980, 1982, akorát zde upřesnění „silný zážitek z četby“ Pohorský 1974: 96, 97.

projevovale v literatuře. Wolker ve svých prvních básnických pokusech navazoval na svou četbu básníků, zejména Jana Nerudy, J. S. Machara a Antonína Sovy, později i básníků cizích, hlavně symbolistů. Brzy se však v jeho mladistvých pokusech ozývají tóny a obrazy, jež zněly z poezie smyslového okouzlení, jak je psali Fráňa Šrámek a St. K. Neumann. V těchto básnických začátcích je mnoho z obecného pocitu radosti nad koncem války a opojení životem. A také důvěra v mír, který chtěli básníci zachovat i dalším generacím. (21) To byly základní podněty, jež ovlivnily i zrod Wolkerova básnického díla, jeho knižní prvotinu *Host do domu* (1921). Vedle toho jsou však hlavním základem jeho veršů i silné básnickovy prožitky, zejména pozvolná změna jeho poměru k světu a společenskému dění.“ (Páleníček 1964: 22)¹⁷ Kromě inspirace konkrétními básníky se citace zaměřuje na vliv dalších okolností na Wolkerovu tvorbu, jako je radost z konce války a z života. Zmiňuje také, že tyto aspekty ovlivnily jeho sbírku *Host do domu*.

¹⁷ Doplněno četbu básníků českých a zkrácena poslední věta „Vedle těchto vnějších dobových popudů však hlavním základem jeho veršů jsou silné básnickovy prožitky“: (Balajka 1958.: 206).

2.2.2.3 Rozbor výkladů Hostu do domu a Svatého Kopečku v učebnicích a příručkách před r. 1989

V této kapitole se zaměříme na opakující se rysy u výkladů autorových děl – a to u *Svatého Kopečku* a *Hostu do domu* –, ve sledovaných učebnicích a příručkách. Ve sledovaných učebnicích pozorujeme v tomto období buď tendenci k potlačování analýzy těch částí díla, která obsahují poukázání na náboženské rysy ve sbírce *Host do domu* a v básni *Svatý Kopeček* a jsou tedy vybírány jiné části díla, nebo dochází k „obhajobě“ náboženských rysů sbírek z několika různých důvodů, a to např. obhajobou pomocí trendů, které na autora působily. V různých sledovaných učebnicích je tato obhajoba pojímána různými způsoby, tyto způsoby se níže pokusíme rozebrat a interpretovat.

Začneme velmi dominantním a opakujícím se rysem, a to náboženskými rysy Wolkerových děl a jak jsou v básních vykládány. A také přechodem k novému období Wolkerovy tvorby, na jehož předělu stojí právě báseň *Svatý Kopeček*. Naši pozornost rovněž zaměříme na rozbor výkladů básně *Svatý Kopeček* a sbírky *Host do domu*.

Obraťme se tedy přímo k jednotlivým výkladům v rámci sledovaných učebnic. Samotný výklad v učebnici *Nástin dějin* (Buriánek, 1954) zmiňuje báseň *Svatý Kopeček* a ta dále podléhá i rozboru, ale raději téměř nezmiňuje náboženské rysy díla, pouze konstatuje, že Wolkerova víra v dobro má ještě křesťanské zabarvení. Vzápětí se pozornost obrací znovu k Wolkerovým mladým přátelům, dělníkům, řemeslníkům a jejich hovorům o Rusku a V. I. Leninovi. Báseň *Svatý Kopeček* podle autorů učebnice naznačuje přechod k novému období básnickovy tvorby. V následující citaci autoři mluví o náznacích ve Wolkerově básni *Svatý Kopeček*, který údajně naznačuje přechod k novému vývojovému období v jeho tvorbě. Tato básnická skladba se poté spojuje se jménem S. K. Neumanna a otisknutím této básně v jeho časopise „Červen“: „Básnická skladba „Svatý kopeček“ z roku 1921, kterou otiskl St. K. Neumann ve svém „Červnu“, naznačuje Wolkrův přechod k novému vývojovému období. Je svědectvím básníkovy zrání. Píše ji jako „dospělý chlapec, student a socialista“, která se o prázdninách vracel z Prahy do rodného kraje. Báseň je oslavou domova, jeho krásné přírody. A je též výrazem básníkovy lásky k lidem a jeho víry, že dobří lidé svou prací a láskou udělají ze země ráj. Tato víra má ještě křesťanské zabarvení. Ale Wolker už tu hovoří se svými mladými přáteli, dělníky a řemeslníky „o velikém Rusku a statečném Leninovi“. Spolu s mladými kamarády chce uzdravit svět a sílu k činům čerpá právě v rodné krajině“ (Buriánek 1957: 155).

Podobný je i výklad v další námi sledované učebnici, ve které se mluví o *Svatém Kopečku* v souvislosti se změnou básníkovy názoru na život. Skladba je zde považována za určité svědectví o Wolkerově přechodu do jiné názorové oblasti, podobně jako v předchozím učebnicovém textu je za přelomové toto dílo pokládáno i v dalších učebnicích v různých obměnách¹⁸. Znovu je zmiňován jeden krátký verš: „dospělý chlapec, student a socialista“. Shodu nalezneme i ve spojení s přáteli, se kterými si vypráví o Rusku a V. I. Leninovi: „Básnickým svědectvím Wolkrova lidského zrání je rozsáhlá báseň *Svatý Kopeček*, napsaná na jaře roku 1921. Na Svatý Kopeček, známé výletní místo u Olomouce, přijíždí k babičce a dědečkovi „dospělý chlapec, student a socialista“. A zde se schází se svými přáteli z chlapeckých let, kteří už v životním zápase utržili leckterý šrám. Jejich království „je z tohoto světa“, a proto si mladí muži vyprávějí „o Rusku a statečném Leninovi“. Básník už není sám, z vlastní vůle se vřadil v nové společenství, o němž říká: „Jsme vojáci výbojné země a tento svět je náš král.““ (Páleníček 1964: 22)¹⁹.

V učebnici Pohorského v analýze sbírky *Host do domu* dochází k tomu, že křesťanské motivy, které zde Wolker využívá, jsou odůvodňovány poválečnou tendencí a vlnou, tudíž nejsou nijak vztaženy k Wolkerově víře v boha. Samozřejmě i sbírka *Host do domu* podléhá tendenčně zaměřenému výkladu, která je podle autorů příručky již „jasným výrazem obratu od vlastního nitra k vnějšímu světu, ke skutečnosti“ (Pohorský 1975: 179)²⁰ na rozdíl od jeho prvních veršů, které psal na gymnáziu a ve kterých „je patrný zážitek z četby dekadentních básníků a potom ohlas vitalismu“ (Pohorský 1975: 179). Jak jsme poznamenávali výše, křesťanství a Wolkerova spojitost sice je v omezené míře zahrnuta, ale s jistým odůvodněním, proč tomu tak bylo – je to okrajové a je to postaveno tak, abychom se domnívali, že se Wolker jen na okamžik nechal svést „vlnou poválečné křesťanský pojímané lásky“, tudíž to není v učebnici pojímáno jako aspekt jeho tvorby, ale spíše jen jakýmsi chvilkovým poblouzněním v rámci nějaké „módy“ té doby. (Pohorský 180: 1975)²¹

Další obdoba interpretace, ve které můžeme pozorovat výklad náboženství, které autoři obhajují hned několika způsoby: náboženské asociace odkazují k J. Nerudovi a

¹⁸ O tomto tématu ještě pojednává Pohorský (1975: 180); Blajer (1971: 82); Zeman, Forst 1986: 102; Zeman, Forst 1988: 102, (Pohorský 180: 1975), Blajer 1971: 82).

¹⁹ Tento výklad dále v drobné obměně nalezneme: (Balajka 1958: 207); Zeman, Forst: 1986, 1988: 102

²⁰ Tento výklad dále nalezneme: (Pohorský 1974: 97).

²¹ Tento výklad dále nalezneme: (Pohorský 1974: 97).

spojení s tradicemi lidových písní a vypravování nebo je křesťanství dokonce uváděno jako paralela ke komunismu jako náboženství chudé třídy: „Čtenáře Hosta do domu a Svatého Kopečku by nemělo překvapit značné množství náboženských výrazů. Po první světové válce se v literatuře ještě dost často vyskytovaly paralely mezi komunismem a křesťanstvím jako náboženstvím chudých. Ostatně náboženské asociace u Wolкера, stejně jako například u Nerudy, zprostředkovávala tradice lidových písní a vypravování (Zeman, Forst 1986: 102). V počáteční metafoře Svatého Kopečku „Žlutavý kostel vlá“ možno snad vytušit i významy protináboženské – prapory, dělnické průvody“ (Zeman, Forst 1986: 102). Tvrzení, že lze v metafoře „Žlutavý kostel vlá“ vytušit i protináboženské významy velmi evokuje zaměření učebnice a potažmo celé literární výchovy minulého režimu k výchově ve prospěch ideologie. Výrok navíc podporuje i vytržení z kontextu a nedokončení celého citovaného verše, který je dokonce veršem úvodním v této básnické skladbě. Spojením knižní podoby slovesa vlát s prapory a dělnickými průvody (Zeman, Forst 1986: 102) tedy naznačuje cílenou dezinterpretaci ve prospěch režimu, které se samozřejmě neprojevují jen v této citaci, ale všímáme si jich ve všech učebnicích vycházejících za minulého režimu.

Pokud se opřeme o *Papouškovy dějiny* (2010) a porovnáme konkrétní citaci ze *Svatého Kopečku* ve středoškolských učebnicích a v Papouškových příručkách, zjistíme, že obě příručky pracují s podobnou citací, ale V. Papoušek ji více rozvádí, co v učebnicích²² je omezeno pouze na „dospělý chlapec, student a socialista“, tak Papoušek obohacuje ještě dalším veršem: „(...) věřící v sebe, železné vynálezy a dobrého Ježíše Krista“ (Papoušek 2010: 355).

Pro básnickou skladbu *Svatý Kopeček* je také podstatný opakovaný aspekt autobiografičnosti, která je jí přisuzována např. v učebnici Pohorského, kde je *Svatý Kopeček* výhradně vnímán jako dílo autobiografické už jen podle jeho názvu, který byl básni přiřazen podle místa poblíž Olomouce, které Wolker často s rodiči navštěvoval. V této básni se podle autorů Wolker „vrací se k zážitkům, jež mu utkvěly v paměti“ (Pohorský 180: 1975)²³. V následující citaci lze pozorovat prvky autobiografičnosti, kterými je vykládána báseň *Svatý Kopeček*. V této básni jsou úryvky z ní propojeny s autorovým životem, a to spojením analýzy básně se setkáním s přáteli z dětství. Dochází tak zde k propojení Wolkerova života a analýzy jeho díla: „V lyrickoepické básni s mnoha autobiografickými rysy se shledává

²² Konkrétně v těchto titulech: Zeman, Forst (1986, 1988: 102); (Buriánek 1957: 155); Páleníček 1964: 22), Balajka (1958: 207).

²³ Slovo krátkých zaměněno za drobných ve (Pohorský 1974: 97).

„dospělý chlapec, student a socialista“ s přáteli z dětství – s dělníky a řemeslníky. Vypráví s nimi o spravedlivém světě, který už je na dosah – „o velikém Rusku a statečném Leninovi“.“ (Zeman, Forst 1986: 102)²⁴

Kromě již zmiňované autobiografičnosti básně a přelomovosti k nové tvorbě je v učebnicích opakovaně vysvětlován kompoziční systém této básně a inspirace *Pásmem* od Apollinaira, dále s tím související asociační princip a také avantgardní kubofuturismus²⁵: „Mostem k nové fázi se stala rozměrná skladba *Svatý kopeček*, která i po stránce tvárné byla hledáním nového. Wolker zde po svém aplikoval otevřený kompoziční systém *Apollinairova Pásma*, tj. metodu volného přiřazování motivů a vytváření mnohostranného obrazu života. Na rozdíl od *Pásma* vyznačoval se však *Svatý kopeček* určitější zaměřeností sociální a sledováním ústřední myšlenky *ať to, v co věříme dnes, též zítra provedem*. Nerealizuje se tu také asociační princip nepřetržitě tekoucího proudu představ s oslabením logických vazeb a řídicího se zákony rytmu nečleněného interpunkcí. Na to byl Wolker duch příliš ukázněný, s vyhraněným smyslem pro řád myšlenky a struktury básně. Přesto však i tento jediný Wolkerův přímý dotyk s avantgardním kubofuturismem přinesl moderní české poezii trvalou hodnotu a jeho obecný význam tkvěl i v tom, že podal objektivní důkaz širokých formových možností socialistického básnictví“ (Blajer 1971: 82). V citaci pozorujeme výklad *Svatého Kopečku*, přesto v druhé půlce citace dochází k zaměření výkladu na socialistické básnictví a je mu přisvojován určitý objektivismus, co se týče důkazu o tom, že socialistické básnictví disponuje mnoha možnostmi, které se projevují schopností přejmout na sebe různé formy. Budovatelské zatížení rovněž lze pozorovat v ústřední myšlence básně a její sociální zaměřenosti, i když je báseň inspirována *Pásmem*.

Autobiografičnost této básně je opět zmíněna i v Papouškových dějinách, ve kterých je mimo jiné zmíněna inspirace *Pásmem* a také je ona autobiografičnost dovysvětlena scénami z dětství, studentských let i přítomnosti: „Nedlouho po vydání své prvotiny publikoval J. Wolker v Neumannově Červnu rozsáhlou báseň *Svatý kopeček* (zařazena do dalších vydání *Hosta do domu*), inspirovanou *Pásmem* Guillauma Apollinaira. Představil se jako „dospělý chlapec, student a socialista, / věřící v sebe, železné vynálezy a dobrého Ježíše Krista“. V básni jsou evokovány scény z dětství, ze studentských let i přítomnosti, prožívané v důvěrné venkovské harmonické pospolitosti – „jsem ve vašem kruhu a je mi dobře, jako bych soustem ve vašich ústech byl“. Montáž motivů však u Wolkra nemá onu původní

²⁴ Dále také: (Zeman, Forst 1988: 102).

²⁵ Dále zde: (Zeman, Forst: 1986, 1988: 102).

uvolněnost pásma. Pestrá škála asociací se příliš nevzdaluje od rozvíjeného dění, tematizující návrat a spočinutí v harmonickém společenství. Od miniaturizovaných uzavřených celků *Hosta do domu* představuje Svatý Kopeček přechod k příběhovosti, k básnické epice, která se bude v dalším básnickově vývoji opírat o sevřenost balad Karla Jaromíra Erbena.“ (Papoušek 2010: 355) V jistém ohledu zmiňuje Papoušek i „přechodnost“ básně na základě její příběhovosti, která by měla značit přechod autora k epické tvorbě.

Vrátíme se k *Hostu do domu*. Sbíрка *Host do domu* je poté zmíněna ještě v souvislosti s *Těžkou hodinou*, kdy *Těžká hodina* je spojována s ideovým přerodem a spojením s proletářstvím a sblížením s dělnickou třídou. O *Hostu do domu* je uvažováno jako o díle, které v sobě ukrývá spoustu náboženských obrazů²⁶ a prezentuje tak Wolkerovu ideovou nezralost: „Umělecké mistrovství Wolkrovo rostlo s jeho ideovým zráním, s růstem jeho třídního pohledu a s růstem jeho bojovnosti. Wolkrův verš a výraz byl od začátku spjat s prostotou i zpěvností lidové písně. Jak se postupně zbavoval literárních vlivů i subjektivních nálad, rostlo Wolkrovo umění realisticky zobrazit skutečnost. Ještě v *Hostu do domu* je hodně náboženských obrazů. Ale v *Těžké hodině* zároveň s ideovým přerodem a sblížením s dělnickou třídou stává se Wolkrova poesie obrazem i výrazem proletáře, jeho bídy i jeho boje.“ (Nástin dějin 160, 161: 1952). Pozornost je rovněž upřena na Wolkerovo ideové zrání, růst jeho třídního pohledu a jeho bojovnost a v jeho tvorbě a verších také na prostotu a zpěvnost lidové písně. V jistém ohledu je upozorňováno na realistické zobrazení skutečnosti a zbavování se literárních vlivů a subjektivních nálad, které by snad mohli jeho „cestu“ k realistickému zobrazení skutečnosti a proletářství zmařit.

V rámci výkladů sbírky *Host do domu* se setkáváme s následujícími a opakujícími se rysy jeho první sbírky, do nichž kromě výše rozebíraného křesťanství patří motivy²⁷ pokory, jinošství, lásky, radosti ze světa a ze života, dobrota lidí a sbratření lidí, sociální motivy aj. *Host do domu* je zcela ojediněle spojován s příchodem Wolкера z Moravy do Prahy (Buriánek 1952: 159). Je stavěna do popředí více Wolkerova citlivost, chlapecká víra, pokora a zaměření na předměty běžného použití ve výkladu, které jsou ve Wolkerově tvorbě personifikovány (polidšťovány)²⁸ a tyto obyčejné věci jsou i názvy jednotlivých básní, což není v rozporu ani s dnešními výklady Wolkerova díla (viz kap.) a z našeho pohledu to není k Wolkerově tvorbě nijak rozporné a tendenčně pojaté: „(...) Avšak dosud nikoliv se

²⁶ O náboženských rysech sbírky pojednává také: (Blajer 1971: 80).

²⁷ O těchto aspektech tvorby také pojednává: (Buriánek 1952: 159)

²⁸ O těchto aspektech tvorby také pojednává: (Blajer 1971: 80), (Páleníček 1964: 22).

záměrem, aby byla skutečnost zachycena ve své složitosti a rozpornosti, nýbrž aby ji spisovatel přizpůsobil svému cítění a chlapecké víře, že ji lze pokorou přetvořit ve svět každému milý a srozumitelný, v němž vládne družnost a harmonie. Všechny věci obklopující umělce jsou polidšťovány – personifikovány. Stávají se z nich předměty blízké a spolehlivě známé, věci pro člověka. Například slunce je „veliký básník“, který napsal zlatým perem na zem báseň, a lidé o žních „čtou“ jeho poselství; poštovní schránce, jež „modře kvete“, svěřují se lidé jako nejbližšímu příteli. Jestliže přitom Wolker často užíval také obrazů z náboženské sféry, bylo to motivováno souvislostí s vlnou poválečné křesťansky pojímané lásky (česká poezie se s ní seznamovala zejména u francouzských básníků) a rovněž tím, že tyto představy pomáhaly svou obecnou známostí zdůvěrnit líčený svět.“ (Pohorský 180, 181: 1975)²⁹. Výklad se upíná k hodnotám, k metafoře, která vytváří jednotné názory: „Již v Hostu do domu objevil Wolker (vedle už zmíněných personifikací) ještě některé další básnické prostředky, jež se pak staly trvalou součástí české moderní poezie. Zvláště to byla osobitá metafora, jež spojovala různorodé skutečnosti, rozváděla přirovnání v jejich smyslové konkrétnosti a vytvářela vnitřně jednotné a názorné představy. (Například: „Chlapecké srdce je písnička na začátku, / plán pro zámek, který bys lidem jak milé dal k svátku, / ale mužovo srdce jsou ruce a mozoly, / které se krví svou do cihel probolí, / aby tu stála alespoň skutečná hospoda u silnice / pro ušlé poutníky a pro poutnice.“)“ (Pohorský 180: 1975)³⁰. V této citaci je vyzdvihována Wolkerova jedinečnost, kterou dokládá autor učebnice objevy personifikací a pak také básnických prostředků, které se až poté staly součástí české moderní poezie, například zmiňovaná metafora, která podle autorů učebnice vytvářela vnitřně jednotné a názorné představy. O básnických obrazech pojednává rovněž Balajka, který odkazuje na jejich původ z křesťanského bájesloví a „z jinochova citového světa“. Jeho básně připodobňuje pak k lidovým říkánkám a lidové písňové poezii. Ona lidovost pomáhá k obhajobě Wolкера jako socialistického básníka. (Balajka 1958: 207). Wolkerovo jinošství je propojováno s básníkovým pohledem na svět: „Základním rysem této poesie je jinošsky čistý a důvěřivý pohled na svět.“ (Buriánek 1952: 159).

Do básni Hostu do domu se rovněž propisuje zkušenost s válkou, která ovlivnila mladou generaci. Válka je zde dávána do kontrastu s krásou života a s pokorou: „V tom též odráží i nálady mladé generace, která unikla hrůzám války a radostně oceňovala krásu života, i nálady smířlivosti a pokorné lásky, rostoucí z maloměšťáckých vrstev.“ (Buriánek 1952:

²⁹ Tento výklad dále nalezneme: Pohorský 1974, 1976, 1979, 1980, 1982.

³⁰ Tento výklad dále nalezneme: Pohorský 1974, 1976, 1979, 1980, 1982.

159). O Hostu do domu se i pojednává v souvislosti s válkou jako o sbírce, která nese společné znaky mladé poválečné tvorby. Sbíрка je rovněž ovlivněna vitalismem, unanimismem a civilismem: „Host do domu, nesoucí společné znaky mladé poválečné tvorby (pokora, všeobjímající gesto, křesťansky laděný soucit s chudými, náboženská symbolika ve spojení se sociálními motivy), byl poezií důvěřivého pohledu na svět, lyrizací všedního dne a prostých věcí. Byla to do jisté míry transformace vitalistických, unanimistických a civilistických prvků, ale zároveň konkrétní životní pocit, zrozený z kontrastu k válce, která porušila lidské vztahy i přirozený vztah člověka k přírodnímu a předmětnému světu.“ (Blajer 1971: 80).

Sbířka *Host do domu* je spojována s Wolkerovou básnickou vyspělostí. V Blajerově učebnici je označována báseň *V parku před polednem* za rozmezí a doklad k Wolkerově „básnický zralé tvorbě“ v této sbírce: „Ve Wolkerově básnický zralé tvorbě představoval Host do domu vstupní etapu, která se, v souladu s tříbením a ustalováním autorova společenského myšlení, dokončovala na jaře r. 1921. *Strhávám iluze, abych mohl básnit život*, napsal tedy Wolker v listě Bieblovi a obdobný smysl měla pasáž z dopisu druhému příteli, A. M. Píšovi (...). Uměleckým ekvivalentem tohoto vnitřního rozmezí byla báseň *V parku před polednem*, vzniklá v květnu 1921 a uzavřená pointou: *Stanu se mužem / a vojákem / . Voják modlí se bodákem.*“ (Blajer 1971: 82)

Sbířka *Host do domu* je ve dvou případech spojována nejen s pozitivními básníkovými prožitky, ale rovněž také s poznáním nespravedlnosti a lidské bídě, což je ukázáno v básni *Návrat*: „Věří v moc všeobjímající lásky k lidem. Avšak při poznávání světa vstupuje do básníkovy života i poznání jeho nespravedlnosti. Tehdy si Wolker vytváří jasnou představu o lidské bídě. V básni *Návrat* mluví o těch nešťastných lidech, kteří „očima večeri zaplatili“, protože na ni neměli peněz. Protože je však stále přesvědčen, že i společenské protiklady lze smiřovat vzájemnou láskou lidí, nemá jeho umění ještě útočnou formu. Svět, ve kterém básník žije, je tedy zatím převážně světem míru, pohody, snů. Základní básníkovy pocit je pokora a chlapecký ostych, které se však zvolna mění v přesvědčení, že se dospívající člověk bude muset navždy rozloučit s naivními ideály a názory svého mládí a že se bude muset propracovat k novému, revolučnímu názoru na život.“ (Páleníček 1964: 22)³¹ Znovu za hlavní vlastnosti sbírky je považována pokora a chlapecký ostych, naivita, kdy stále věří, že láskou můžeme usmířovat i společenské protiklady, což dokládá úryvkem z básně *Žebráci*. Nalezneme zde i náboženskou spojitost s bohem, který je zde metaforicky

³¹ Ve velmi drobné obměně: (Balajka: *Struč dej* 1958: 206, 207).

propůjčen k dětským představám: „Proto do něho vstupuje Pánbůh jeho dětských představ ve zcela lidské, laskavé podobě. Avšak když se básník probudí, marně ho hledá v životě. Proto pokorně prosí: „O lásku prosíme, lidé boží, - / - otevřete srdce!““ (Balajka Struč. Děj. 1958: 207). Je zde naznačen básníkův přechod k proletářské poezii změnou názoru na život. Podobně je tato problematika tematizována i v Balajkově učebnici, ve které je přechod k těžké hodině přímo po sbírce pojmenován. V novém pohledu na svět se odprošťuje od naivity a přechází k bídě, bolesti, utrpení, zlobě a k pravé podobě lidí: „Ne náhodou vkládá Wolker do básně Svatodušní svátky výzvu k sobě samému: „Srdce, přece se vzmuž a seznam s kamením!“ Básník tak zvolna zraje k rozhodnutí, k své těžké hodině, kde se bude muset navždy rozloučit s tímto svým jinošským světem. Bude muset vstoupit do nového světa, kde pozná bolest, utrpení, lidskou bídu a zlobu, pravou podobu lidí. A v tomto světě se z pokorného obdivovatele života a jeho darů změní v bojovníka za lepší svět. V době, kdy psal své první sbírky, Wolker ještě věřil, že člověk je dobrý a že svět lze spasit lidským srdcem, láskou“ (Balajka 1958: 207).

2.2.2.4 Rozbor výkladů Těžké hodiny v učebnicích a příručkách před r. 1989

V předchozí podkapitole jsme se zabývali výkladem a analýzou sbírky *Host do domu* a básně *Svatý Kopeček*. V této podkapitole se podíváme detailněji na sbírku *Těžká hodina* a aspekty, které jsou typické pro její výklad a analýzu v učebnicích před r. 1989 a které se tak podílí na autorském obrazu Jiřího Wolкера.

Za přelomovou nebo přechodovou básně, která svědčí o přechodu autora od poetiky *Hosta do domu* k nové, jiné tvorbě, kam spadá mimo jiné sbírka *Těžká hodina*, je v analyzovaných učebnicích považována básně *Svatý Kopeček*, jak jsme již rozebírali v předchozí kapitole. V druhé Wolkerově sbírce *Těžká hodina* se dostávají autoři učebnice k tvrzení, že se z okouzleného a důvěřivého chlapce stává muž – komunista, čímž je sbírka pokládána za vrchol Wolkerovy tvorby: „Druhou a poslední básnickou sbírkou *Těžká hodina* dospěl Wolker k vrcholu své tvůrčí cesty – z okouzleného a důvěřivého chlapce k muži bojovníku – komunistovi“ (Zeman, Forst 1986: 103).

Dále najdeme ve výkladech sledovaných učebnic i další zpřesňující informace o tom, v jakého básníka se Wolker mění a jak se mění jeho verše a básnická vyjádření, básnické prostředky (Balajka, Tichý 1958: 208). Wolkerova tvůrčí změna je spojena tedy se sbírkou *Těžká hodina*, která podle sledovaných učebnic³² (které o tomto v drobných synonymních obměnách pojednávají) „svědčí o přeměně v revolučního básníka“ (Hrabák 1977: 109, 110).

Balady z *Těžké hodiny* jsou tedy vykládány jako jednak revoluční, a jednak se dotýkají opět dělníků (Buriánek 1954: 159)³³/ (Blajer 82, 83: 1971). a jejich práce, kteří se stávají hlavními hrdiny těchto básní. Pojí se dále s výrazy jako revoluční boj (Páleníček 1964: 23) nebo pouze boj (Buriánek 1952: 160)³⁴, bojová poezie (Balajka, Tichý 1958: 208), loučení s názory mládeže (Páleníček 1964: 23), společenské zaujetí, soucítění (Páleníček 1964: 23) a prohlubování pocitu života s prožitkem družnosti (Balajka, Tichý 1958: 208). *Těžká hodina* je spojována s baladami sociálními, které svědčí o blízkosti Wolkerových veršů s prostotou lidové poezie³⁵ (Balajka, Tichý 1958: 208), dále jsou jeho verše označovány jako verše bojové (Páleníček 1964: 23) nebo bojová poezie: „Místo lehkosti nabývají jeho verše někdy vážnosti nebo tvrdých přízvuků poezie bojové.“ (Balajka, Tichý 1958: 208).

³² O tomto tématu pojednávají tyto učebnice: (Hrabák – Stručné děj. Čes a slov. Lit., 1977: 109, 110); (Buriánek nástin děj 1952: 160); (Páleníček 1964: 23).

³³ (Buriánek 1952: 160)

³⁴ (Buriánek 1954: 159)

³⁵ (Páleníček 1964: 23); (Balajka, Tichý 1958: 208); (Buriánek 1954: 159).

Tragičnost *Těžké hodiny* souvisí se sociálními rozpory³⁶, třídními rozdíly (Hrabák – Stručné děj. Čes a slov. Lit., 1977: 109, 110) a základním společenským konfliktem³⁷ (Zeman, Forst 1986: 105).

Žánr balady se objevuje ve Wolkerově tvorbě v *Těžké hodině* poprvé. Jiří Wolker byl autorem tzv. sociální balady. Často autoři učebnic³⁸ upozorňují na jeho předchůdce – K. J. Erbena, který psal tzv. balady klasického typu a kterým se Jiří Wolker ve svých baladách inspiroval. V následující citaci je tento typ balady, který psal Jiří Wolker, nazýván jako balada revoluční: „(...) Uvnitř básnické tvorby to byl útvar balady, k němuž se stále častěji obracel a kde po mytologické baladě Erbenově, založené na střetání lidského a nadpřirozeného světa, a po aktualizované, sociální baladě Nerudově vytvořil a zakotvil v české baladice typ balady revoluční, jejíž přirozená konfliktní situace vyrůstala ze sociálního napětí a rozpornosti v moderní třídní společnosti. Wolker se zabýval myšlenkou na samostatnou knihu balad, v jejím uskutečnění mu však zabránila rychle postupující choroba a smrt. (Blajer, Charous: Přehledné dějiny literatury, 1971: 83)³⁹.

Výklad této učebnice/příručky je ojediněle vztahován k dalším básníkům, kteří psali balady, kromě K. J. Erbena v analyzované učebnici nalezneme navazování i na J. Nerudu a P. Bezruč⁴⁰. Za zlo pak Wolker považuje společnost, která člověka zotročuje a odlidšťuje: V nich, podobně jako v baladických básních z pozůstalosti (například *U rentgenu*), navazuje Wolker na dědictví K. J. Erbena, J. Nerudy, P. Bezruče, a zároveň tradici české balady po svém proměňuje a porušuje. Člověk není jako v baladách kytice vtažen do předem marného boje s osudově nezměnitelnými silami, s předem danými morálními příkazy. Původce společenského zla možno konkrétně pojmenovat. Je jí společnost, která člověka zotročuje a odlidšťuje. Ona dohnala milence k tomu, že zabili plod své lásky. Na závěrečnou řečnickou otázku v *Baladě o nenarozeném dítěti* je zřejmá už i odpověď“ (Zeman, Forst: 1986: 103)⁴¹. Výklad k baladám kromě odkazů na předchůdce, kteří rovněž psali balady, ještě upozorňuje

³⁶ (Blajer, Charous: Přehledné dějiny literatury, 1971: 83); (Zeman, Forst: 1986: 103), (Balajka 1958: 210); Páleníček 1964

³⁷ Podobné i zde: (Balajka 1958: 210), Páleníček 1964: 24, Pohorský 1975: 183

³⁸ (Blajer, Charous: Přehledné dějiny literatury, 1971: 83); (Zeman, Forst: 1986: 103); (Balajka 1958: 210); (Hrabák – Stručné děj. Čes a slov. Lit., 1977: 109, 110); (Buriánek 1954: 159); Páleníček 1964: 24 (POHORSKÝ 1975: 183); Pohorský – Rukověť dějin pro 3. roč. SŠ, 1974: 97, 98

³⁹ Forst, Zeman: 1986, 1988: 103

⁴⁰ Dále zmiňuje také: Páleníček 1964: 24

⁴¹ Dále také zde: Forst, Zeman 1988: 103

na literární druh epiku⁴², pro kterou je ve výkladu čin: „K účinnosti jednotlivých básní Wolkerovy *Těžké hodiny* přispívá bezpochyby epická složka. Epika znamená pro Wolkeru vyjít ze sebe k lidem – „lyrika je stav a epika čin“. Páteř sbírky tvoří tři epické básně, sociální balady – *Balada o nenarozeném dítěti*, *Balada o snu*, *Balada o očích topičových*. (Zeman, Forst 1986: 103). Za hlavní básně sbírky pak v této učebnici považují *Baladu o nenarozeném dítěti*, *Baladu o snu* a *Baladu o očích topičových*. Stejně balady jsou v souvislosti se sociální baladou, u které je Wolker její tvůrce, zdůrazňovány i u Hrabáka (Hrabák 1977: 109, 110).

Jedním z opakovaných aspektů u *Těžké hodiny* je rovněž domnělá básnická „objektivizace“⁴³, kterou zmiňuje např. jedna z opakovaně vydávaných učebnic, která se v naší rešerši objevuje poprvé v 70. letech, a to *Literatura pro 3. ročník středních škol* od Pohorského. *Literatura pro 3. ročník středních škol* (Pohorský: 1975) obsahuje ve výkladu podrobnou analýzu děl. V následující citaci pozorujeme tendenčně zaměřený výklad: „V *Těžké hodině* rychle pokračoval proces básnické *objektivizace*. Poznání, že se spisovatel musí obrátit čelem ke světu třídních konfliktů a neutíkat do „ráje srdce“, bylo výsledkem hlubokého myšlenkového zrání, uspišeného blízkým stykem s komunistickými přáteli, se Zdeňkem Nejedlým a St. K. Neumannem, a ovlivněného vlastní sociální zkušeností. „Chlapecká něha,“ říkal o tomto procesu sám Wolker, „která stavěla domky na písku a přes bolest kamennou dovedla se přenéstí náladou, radostnou důvěřivostí, - to zdá se mi dnes už nemožné a zítra vylo vy to snad už zbabělé.““ (Pohorský 180, 181: 1975). V této citaci lze pozorovat patrnou ideologizaci už jen kvůli zmíněnému procesu básnické objektivizace. Citaci lze jednoduše vyvrátit, pokud lze tvrdit, že nic jako básnická objektivizace nemůže fungovat, protože básník nemůže být ve své tvorbě objektivní, to ideologie se snaží o objektivizaci v její prospěch. Objektivizaci pak spojuje se zaměřením na třídní konflikty, na které by se měl podle autorů spíše spisovatel zaměřovat než na svoje nitro „ráj srdce“, což je patrně odkaz na jeho básnické začátky a sbírku *Host do domu*, čímž ještě více evokují patrnou ideologickou zatíženost, což podporuje ještě tvrzení o tom, že objektivizace byla výsledkem myšlenkového zrání a dále ji podpořili stejně smýšlející přátelé – komunisté a předchozí sociální zkušenosti. V Buriánkově *Nástinu dějin* se neodráží doslovně od objektivizace, ale zmiňuje poznání skutečnosti „tak, jak je a bez svých subjektivních

⁴² Dále také zde: (Buriánek 1954: 159), (Balajka 1968: 210)

⁴³ O objektivizaci pojednává dále: (Blajer *Přehledné dějiny literatury: dějiny lit. České a slov.* 82, 83: 1971).

představ a citů. A nalézá ji v pracujícím člověku“ (Buriánek nástin děj 1952: 160), což vlastně dokládá, že se údajně Wolker snaží o objektivitu.

V. Papoušek se zabývá rovněž objektivizací a epičností, kterou si Wolker vymezil jako hlavní otázku, kterou si může najít cestu k dělnickému čtenáři: „Wolkrův ojedinělý koncept se opíral o vůli („spasí nás hlavně vůle“, píše v jednom dopise). Objektivizace, epičnost – to je Wolkrova odpověď na ústřední otázku proletářského umění: jak najít cestu k dělnickému čtenáři? Neumann se uchyloval k apelacím a řečnické rétorice, Hora k reflexivní lyrice, tematizující životní okruhy, jež jsou dělnickému publiku důvěrně známé, Wolker k básnické epice, k prózám a k dramatu. V úvodní básni sbírky *Těžká hodina* je exponován kontrastní motiv chlapectví a mužnosti. „Dnes je má těžká hodina; / jedno srdce jsem pohřbil a druhé ještě nemám.“ Sbíрка však přináší verše, v nichž již promlouvá „srdce statečné a nesmlouvavé“. Vzhledem k tomu, že se subjekt představuje v podstatě neměnné podobě, hrozilo nebezpečí, že jakýkoli nový motiv bude zhodnocován ve stejné perspektivě. Imaginace je ve službách v podstatě neměnného rozvrhu. I to je jedním z důvodů Wolkrovy preference epiky. Do *Těžké hodiny* Wolker zařadil sociální balady (Balada o nenarozeném dítěti, Balada o snu, Balada o očích topičových), které toto nebezpečí do značné míry eliminují. Wolker se učil nejen u Erbena, ale také u lidové a kramářské poezie, odkud čerpal sentimentální či triviální motivy. Z pozůstalosti byly publikovány další balady – Balada o ženě, bohu a muži a Balada o námořníku. Stále větší důraz Wolker kladl na prózu a drama. Jeho moderní pohádky (například *O milionáři, který ukradl slunce*, *Pohádka o listonošovi*) byly souborně vydány až v posmrtném souboru Wolkrových děl. Knižně vyšly *Tři hry* (1923); jednu z nich, *Nejvyšší oběť, o revolucionářce*, která (Papoušek 2010: 394) vraždí policejního komisaře, inscenoval Jindřich Honzl (11. 12. 1922) v rámci večera věnovaného Wolkrově tvorbě. (Papoušek 2010: 395). Dále zmiňuje inspiraci Erbenem ve svých baladách.

Pro sbírku *Těžká hodina* je v rámci výkladu jednotlivých básní i celé sbírky rovněž typické vyzdvihování proletářství, dělnictví, třídnictví. Před rokem 1989 jsou rozebírány z *Těžké hodiny* tyto básně: *Tvář za sklem*, *Šťastnému děvčeti*, *Kázání na hoře*, *Balada o snu*, *Balada o očích topičových*, *Balada o nenarozeném dítěti* a *Moře*.

Kromě vrcholného díla Wolkrovy tvorby bývá *Těžká hodina* označována také jako „nejvýznamnější dílo proletářské poezie“ a mluveno je o revolučnosti, kolektivitě, společnosti: „*Těžká hodina* je také nejvýznamnějším dílem proletářské poezie. Zápasem se soukromými bolestmi a tužbami dopracoval se tu Wolker k veršům revoluční bojové

aktivity. Všechno osobní spojuje se tu s nadosobním, kolektivním, společenským. Proletářské třídní citění proměnilo se v jasné uvědomění, co je třeba ve společnosti změnit. Dobro je dobrem, je-li pro všechny, a láska může být jen tehdy doopravdy šťastná, není-li vykupována utrpením druhých. K tématice *Těžké hodiny* je přítomen celý svět moderního velkoměsta zmítajícího se v křiklavých třídních protikladech“ (Zemana a Forsta: *Literatura pro 3. ročník středních škol: Přehled vývoje a směrů.*: 103). Výklad je ještě podpořen velkoměstem, které se zmítá v křiklavých třídních protikladech

Přejdeme tedy k rozboru výkladů jednotlivých básní z *Těžké hodiny*, které jsou ve sledovaných učebnicích uváděny. Krátká citace z básně *Šťastnému děvčeti* je vztažena k milostné lyrice, kterou básník zahrnul do *Těžké hodiny*. Milostná láska je zde vztažena k sociálnímu citu. Ve výkladu k básni *Šťastnému děvčeti*⁴⁴ můžeme pozorovat rovněž výklad k posunu básnickovy tvorby, která počíná Hostem do domu a která posun v jeho tvorbě vztahuje k milostné lyrice, na které údajně nejlépe pozorovat změny v básnickově poetice: „Vzdálenost, kterou Wolker ušel od Hosta do domu, lze změřit i na tradiční tematice, totiž na milostné lyrice, která tu dostala nové zbarvení. Nepostrádá něhy, citového zaujetí, vášnivosti a smyslového okouzlení ženou, přitom však Wolkrovi milenci, do nichž transponoval vlastní city, nejsou lidé uzavření do svého smutku. Ve Wolkerově poezii přerůstá milostný vztah hranice soukromé intimity a stává se současně silným citem sociálním, který pomáhá vzepřít se odumírajícím konvencím a řádům, aby láska mohla rozkvést ve své plné lidské podstatě: „*Do boje, lásko, leť, tak prudce trysklá z nás! – O štěstí světa milenci se rvou* (báseň *Šťastnému děvčeti*)“ (Blajer 1971: 83).

Báseň *Tvář za sklem* je spojována se světem, který je rozdělený na dvě části – na svět bohatých a chudých, přičemž je toto téma zpracováno v básni *Tvář za sklem*. V této básni je jednou větou vyložen její děj: „Svět se básníkovi rozpadá na dvě protikladné části, na svět bohatých a svět chudých. Protiklad těchto svou od sebe oddělených světů je vyjádřen např. v básni *Tvář za sklem*. Do světa pohodlí se požitků v kavárně se svým pohledem plným nenávisti vbodává chudý člověk, který přitiskl tvář na sklo kavárenského okna.“ (Balajka 1958: 208, 209)⁴⁵.

Báseň *Kázání na hoře* je rozebírána pouze dvakrát⁴⁶ na stejném úryvku a je spojována se spravedlností, ke které měl Wolker cílit a o které se již v souvislosti s touto básní

⁴⁴ O básni dále pojednává: (Nástin dějin 160: 1952)

⁴⁵ Podobně o této básni pojednává: Páleníček 1964: 23; (Nástin dějin 160: 1952).

⁴⁶ (Páleníček 1964: 23); Balajka 1958: 209).

zmiňujeme v rámci kap. Proletářství: „(...) Wolker se však nestaví k této tvrdé realitě života nikdy pasivně. V básni Kázání na hoře přímo říká: *Ten, kdo je živý, // ví, že svět musí být spravedlivý.*“ (Balajka 1958: 209).

Mnohem častěji se učebnice věnují básni *Balada o snu*. I *Balada o snu* je v Balajkově učebnici spojena se spravedlností a se změnou ve společnosti, čímž je naráženo na revoluci. Podle Balajky ve Wolkerově díle několikrát opakovaně zaznívá „otázka změny společenského řádu“, přičemž je tento rys Wolkerovy tvorby nejvýraznější právě v *Baladě o snu*: „Nejvýrazněji je to v *Baladě o snu*. Tam mladý dělník Jan, který snívá o novém, lepším světě bez třídních rozdílů, se rozhoduje, že svůj sen zabije tím, že jej uskuteční! Zabít svůj sen nechce však jen Jan. Chtějí to udělat tisíce proletářů, o nichž básník říká: *to lidé jsou z masa a kostí, tvoření světa dědicové věční, // co krásné sny zabijí tím, že je uskuteční, nemají dobré srdce jen, ale též dobré pěsti, // protože po světě jdou, ve světě vrou a na světě staví své štěstí.*“ (Balajka 1958: 209)⁴⁷. *Balada o snu* je pak dále spojována s proletáři a revolucí, zápasem, třídními rozdíly, kolektivismem a zabíjením snů. Ve sledované učebnici Forsta a Zemana se zaměřují právě na zápas hlavního hrdiny této básně – dělníka Jana. Zápas je pak podle nich hlavním rysem básně, která prostupuje a ovlivňuje všechny její roviny: „K objevení celé vzrušené dramatickosti a patosu *Balady o snu* je třeba pochopit víc než její epilog, laděný do revoluční výzvy, nestačí uvědomit si velikost kolektivního ideálu. Zápas dělníka Jana, jenž je i zápasem básníkovým, prostupuje celou básní, uvádí do pohybu, dynamizuje složky její struktury, určuje kompozici, volbu jazykových prostředků. Báseň *Balada o snu* je založena na dialektickém vidění rozpornosti světa. Touha po spravedlivém světě se prolíná s láskou, individuální přístup k světu, k životu se spojuje s nadosobním. V několika verších se odehraje strhující gradace s rozhodnutím k činu.“ (Zeman, Forst 1986: 104). V učebnici Forsta a Zemana je dále spojován kolektivní čin s mohutností verše. Motiv srdce se mění z dobrého a laskavého na motiv srdce – štítu. „Vyúsťuje tu i hudební kompozice celé rozsáhlé básně. Uvolněné napětí vyzařuje z kolektivního činu – verš se nadechuje do šíře, mohutní. Bylo překonáno pouhé náboženství lásky a úsečně, rázně zaznívají verše o smyslu revoluce. Wolkerův příznačný motiv dobrého a laskavého srdce změnil se v motiv srdce – štítu.“ (Zeman, Forst 1986:104). Právě výzva k revolučnímu boji⁴⁸

⁴⁷ Podobně o této básni pojednává: Páleníček 1964: 23; (Nástin dějin 160: 1952).

⁴⁸ O revoluční výzvě v souvislosti s touto básní také zde: Forst, Zeman 1986, 1988: 104, 105

je charakteristický výklad k *Baladě o snu*: „*Balada o snu* je přímou výzvou k revolučnímu boji.“ (Balajka 1958: 210).

U *Balady o nenarozeném dítěti* dochází pouze ke krátkému vystižení tématu této básně: „V *Baladě o nenarozeném dítěti* vyjádřil smutek chudé milenecké dvojice, již bída nedovolí, aby se radovala z plodu své lásky.“ (Balajka 1958: 210). *Balada o očích topičových* pak je vystihována prací a obětováním se pro druhé a je opakovaně citována stejná část této básně⁴⁹: „A v *Baladě o očích topičových* Wolker ukazuje, jak se člověk dává všem, jak se v práci obětuje druhým i za cenu svého štěstí a života, avšak jak jí přežívá sám sebe: protože „dělník je smrtelný, práce je živá“. Tento závěr balady je důsledkem, k němuž Wolker dospěl ve svých úvahách o poměru jedince a kolektivu“ (Balajka 1958: 210)⁵⁰.

Báseň *Moře* je pak charakterizována pomocí solidarity s pracujícími: „Pro Wolkrovu poezii je příznačný pocit solidarity s pracujícími, s proletariátem. Básníkův soukromý osud i štěstí jsou spjaty s osudem všech. Ani milostné štěstí ho neuzavírá do soukromí, nedává mu zapomenout na boj. Pro Wolkra „svět jsou jen ti, kteří jej živí, aby z něho živi byli“, jak říká v básni *Moře*.“ (Páleníček 1964: 23)⁵¹. Báseň je spojena s protikladem osobního a kolektivního (Blajer. 82, 83: 1971).

⁴⁹ (Zeman, Forst 1986: 103, 104)

⁵⁰ (Zeman, Forst 1986: 103, 104), (Nástin dějin 160: 1952)

⁵¹ Dále pojednává: (Buriánek nástin děj 1952: 160), Balajka 1958

2.2.2.5 Rozbor výkladů básní z období nemoci a z pozůstalosti, pohádek a dramát v učebnicích a příručkách před r. 1989

V rámci této kapitoly se podíváme na výklad k tzv. básním z období nemoci, které psal Jiří Wolker na sklonku života v době, kdy trpěl onemocněním – tuberkulózou, a které vycházeli až po autorově smrti. Dále se v kapitole věnujeme pohádkám a dramatům, která jsou buď pouze zmíněny ve výčtu, nebo i drobně charakterizována. Těmto žánrům a konkrétním dílům je věnována menší pozornost než autorovým „hlavním“ sbírkám, např. *Těžké hodiny*.

Začněme analýzou tzv. básní z období nemoci, jejichž výklad je i obvykle zařazován před pohádky a dramata. Pouhé vyjmenování některých básní se týká učebnice od Blajera, ve které dochází k vyjmenování některých básní, které po Wolkerovi zbyly, avšak nenalezli jsme ukázkou z žádné ze zmíněných básní: „Z období *Těžké hodiny* a z r. 1923 pocházejí také významné básně z pozůstalosti (*Šťastnému děvčeti*, *Nemocný*, *Umírající*, *Epitaf* a další), (...).“ (Blajer – Přehl. Děj. Lit., 1971: 80)

V některých příručkách není Wolkerova tvorba z období nemoci vůbec zmíněna,⁵² nebo se na ní jen okrajově v textu naráží, a slouží spíše jako dodatek, jako je tomu zde: „Po ní následovaly, jako tragický dovětek, už jenom verše z období nemoci a verše loučení se světem, který básník toužil přeměnit ve svět spravedlivý.“ (Pohorský 1975: 183)⁵³

V některých dílech přesto dochází ke krátké analýze u básní z pozůstalosti, což následně dokládáme. V následující citaci jsou vybírány krátké ukázky z básně *Na nemocniční postel padá svět* s poukazem na soudruhy. Dochází zde k interpretaci a k výraznému spojování Wolkerova díla a jeho života. Propojuje se zde umírání a básníková bojovnost a statečnost, což evokuje spojování života a lyrického subjektu v jeden celek. Působí to tedy spíše jako domněnka, která paradoxně využívá ke své přesvědčivosti substantivum doklad a která tak odkazuje na tendenčnost výkladu. Dochází výrazně k interpretaci díla skrze život autora: „Wolkerovy verše, napsané v době jeho nemoci a uveřejněné až po jeho smrti, podávají krásný a dojímavý doklad, jak Jiří Wolker ani v těžké nemoci a v umírání nepřestal být statečným bojovníkem, který překonává soukromou bolest, myslí na soudruhy, kteří „do boje jdou pro spravedlnost“, a lituje jen, že nemůže jít s nimi („Na nemocniční postel padá svět...“). Dokládá to i jeho vlastní „Epitaf“.“ (Nástin děj 1954:

⁵² Hrabák – Stručné děj. Čes a slov. Lit., 1977

⁵³ Dále zde: Pohorský – lit. Pro 3. roč., 1975, 1976, 1979, 1980, 1982; Pohorský – Rukověť dějin pro 3. roč. SŠ, 1974: 98

158)⁵⁴. Na konci výkladu je výrok autorů učebnice ještě podpořen zmíněním *Epitafu* jako dokladu předchozího tvrzení.

Epitaf je také vykládán za pomoci kratší citace, ve které je zmíněna spravedlnost, která je poté vyložena ve smyslu proletariátu: „Spravedlnost světa – to byla základní básníková představa, a nepojata ovšem abstraktně, obecně, ale chápána ve smyslu proletariátu ještě se vrací i v jeho epitafu (nápisu na hrob), v němž Wolker sám o sobě napsal, že byl „básník, jenž miloval svět a pro spravedlnost jeho šel se bít“. (Balajka 1958: 209)

V následujících několika citacích pozorujeme dva odlišné protipóly u výkladu jednotlivých básní. Buď jsou básně spojeny se solidaritou, spravedlností, nebo je autoři učebnic dávají do spojitosti se jmény s negativní konotací – nenávisť. Patrný je tedy zcela odlišný a zejména zcela odlišně vyznívající výklad jednotlivých básní v učebnicích.

Se solidaritou a s vidinou toho, že byl Wolker i při své nemoci statečný, jsou Wolkerovy básně komentovány v následující citaci: „Pocit solidarity, vědomí, že čin přetrvá člověka, že úsilí jedince pokračuje v boji všeho proletariátu, projevuje se i v tom, jaké má Wolker stanovisko ke své nemoci. Je totiž pozoruhodně statečný, i když ve svém tělesném utrpení úpí samotěn. Básník však doufá v nové zdraví (Rekonvalescent) nebo vyjadřuje svá vidění za vysoké horečky (Horečka zelené oči má). V básni *Umírající* se básník, který se tolik bojí bolesti umírání nikoliv smrti samé, loučí se životem a ve verších *Na nemocniční postel padá svět...* vyslovuje smutek nad tím, že nemůže jít do boje se soudruhy, protože – jak to pět říká ve svém náhrobním nápise *Epitafu* – musí zemřít „dřív než moh srdce k boji vytasit“. (Balajka: *Struč. Dejn* 1958: 210, 211)⁵⁵. Znovu je zde citována část z *Epitafu*. Zbytek zmíněných básní je rovnou podroben výkladu tématu básní.

V jiné učebnici jsou básně z konce Wolkerova života vykládány tak, že pomocí proletariátu se Wolkrovi podařilo se vyrovnat se smrtí: „Básně z období nemoci (*Rekonvalescent*, *Na nemocniční postel padá svět*, *Umírající*) svědčí o tom, jak světonázorové východisko revolučního proletariátu Wolkerovi umožnilo vyrovnat se s nejtíživější otázkou konečnosti života člověka – „smrt je jen kus života těžkého“. Sentimentální dojemnost vyvodili z Wolkerova tragického osudu a doplnili ji i do

⁵⁴ Dále zde: (Buriánek 1952, 1955, 1957: 160).

⁵⁵ Dále zde v drobně obměně použitých slova a bez básně *Horečka zelené oči má*: (Páleníček: *Rukověť dějin české a slov. Lit. Od r. 1918...*, 1964: 24, 25)

Wolkerových básní až měšťáctí interpreti.“ (Zemana a Forsta: *Literaturu pro 3. ročník středních škol: Přehled vývoje a směrů 1986: 105*)⁵⁶.

Naopak nenávist vyznívající spíše negativně se projevuje ve dvou učebnicích⁵⁷ a pojí se zejména s básní *U rentgenu*, která zdůrazňuje dělnickou třídní nenávist, a v následující citaci i se zcela ojediněle zmiňovanou básní *Zavřete se pohádkové knihy...* Opět zde dochází ke spojení analýzy básně a spisovatelova života: „Nenávist proletáře k strůjcům jeho bídy je také základním motivem v básni *U rentgenu*. Lékař rentgenem zjišťuje mnoho příčin proletářových bolestí, avšak nehlouběji vidí dělnickou třídní nenávist. Z poznání těchto skutečností roste básníková výzva: „Zavřete se pohádkové knihy soukromých bolestí“. Tématem poezie musí být něco víc než básníkové soukromí, protože *ze všech stran skutečnost tě tvrdým zrakem hlídá: hlad, tuberkulóza, bezpráví, válka, bída*. (Zavře se pohádkové knihy...). (Balajka, Tichý: *stručné dějiny české a slovenské lit., 1958: 209*) V druhé učebnici se znovu pojednává o třídní nenávisti a také navíc ještě o revoluci. Kromě básně *U rentgenu* je ještě přidána báseň *Šťastnému děvčeti*. Kromě tedy nenávisti se opírá i o štěstí a lásku: „Chápe proletářovu třídní nenávist i její revoluční sílu, jež „rozkymácí zemi“ („*U roentgenu*“). (...) Ale právě krásu a štěstí nalézá v dělnické třídě a v zápasu za štěstí všech. Proto také i své milostné štěstí spojuje s bojem za štěstí světa („*Šťastnému děvčeti*“). Lásky Wolkerova stala se „láskou bojující“.“ (Nástin děj 160: 1952).

Z básní z pozůstalosti je opakována především báseň *Epitaf*, která je buď jen zmíněna ve výčtu děl (Blajer – Přehl. *Děj. Lit., 1971: 80*), nebo je rovnou uvedena ručně napsaná celá báseň – *Epitaf*⁵⁸, případně úryvky. Lze tak tvrdit, že je z básní z pozůstalosti nejvýrazněji působí na uživatele těchto učebnic, tedy se podílí na autorském obrazu ještě spolu s básněmi *Na nemocniční postel padá svět* a *Umírající*, které byly rovněž vícekrát citovány a vykládány.

Nyní se tedy můžeme zaměřit na výklad pohádek a dramatických děl. K hlubšímu rozboru těchto děl nedochází, spíše se autoři učebnic snaží o krátké a co nejlépe vystihující

⁵⁶ Dále zde: (Zemana a Forsta: *Literaturu pro 3. ročník středních škol: Přehled vývoje a směrů 1986: 105*).

⁵⁷ (Balajka, Tichý: *stručné dějiny české a slovenské lit., 1958: 209*); (Nástin děj 160: 1952)

⁵⁸ Pohorský – lit. Pro 3. roč., 1975, 1976, 1979, 1980, 1982; Pohorský – Rukověť dějin pro 3. roč. SŠ, 1974: 98

charakteristiky, nebo dochází pouze k výčtu některých konkrétních zástupců těchto žánrů: „Vydal (...), knihu „Tři hry“ (1923), obsahující divadelní hry „Nemocnice“, „Hrob“ a „Největší oběť“, uveřejnil řadu povídek i pohádek („O milionáři, který ukradl slunce“ a j.)“ (Buriánek 1952: 158)⁵⁹. Opět dochází v Hrabákově učebnici k úplnému vynechání pohádek a dramát. (Hrabák – Stručné děj. Čes a slov. Lit., 1977)

V učebnicích můžeme také pozorovat snahu o zdůraznění tvorby prozaické ve smyslu dalšího proletářského díla. „Wolkrův přerod v předního představitele proletářské literatury se neodehrával pouze v poezii. Provázela ho i próza, originální pohádky, dramatické pokusy (Hrob, Nejvyšší oběť), a hlavně programové stati a činnost kritická.“ (Pohorský 1975: 184, Pohorský 1974: 98)

Vždy není Wolkerova prozaická tvorba pojímána jako doslova další proletářské dílo, které autoři učebnic přiřadí k výčtu předchozích děl. Ve sledovaných učebnicích se pojednává o „žánrové rozlehlosti tvorby“: „Z druhé strany svědčí o Wolkrově nadání žánrová rozlehlost tvorby, v níž se vedle dominantní poezie rozvíjela tvorba dramatická (r. 1923 Tři hry), povídková a pohádková (posmrtné knižní vydání Povídky a pohádky v r. 1925) a zlomek románu Polární záře.“ (Blajer – Přehl. Děj. Lit., 1971: 80). Zmíněný román *Polární záře* je jmenován pouze ve dvou případech⁶⁰ učebnic, tedy lze předpokládat, že se nebude podílet na vytváření obrazu autora.

V podobném duchu je i následující citace, až na některé obměny spíše v pořadí a ve výběru jazykových prostředků (např. synonym), jsou zde napsány přesné názvy pohádek. V předchozí citaci se oproti tomu zmiňuje vydání knihy, která sdružuje povídky a pohádky: „Současně s básnickým dílem Wolkrovým vznikala i jeho próza. V ní se básník jinou formou pokusil vyslovit to, co vyjádřil v poezii. Sem patří několik pokusů o povídku a několik pohádkových zpracování současných námětů (např. O milionáři, který ukradl slunce, O kominíkovi) a zlomek románu Polární záře. K nim můžeme přiřadit i dramatické pokusy.“ (Balajka – Struč. Děj. Čes. A slov. Lit., 1958: 211)⁶¹

V učebnici Zemana a Forsta je vyzdvihován aspekt novosti, který Wolker jako autor pohádek zavádí, přičemž je přímo určeno, jakých textů se označení moderní pohádka týká a jak ji chápat: „J. Wolker byl představitelem proletářské literatury nejen jako básník, ale i

⁵⁹ Dále se jedná o tyto učebnice: (Buriánek 1954, 1955: 158, 1957).

⁶⁰ Jedná se o tyto učebnice: (Blajer 1971: 80); (Balajka 1958: 211).

⁶¹ Podobně je pojednáváno o tomto tématu zde, akorát bez zmínky románu *Polární záře*: (Páleníček 1964: 25).

jako autor originálních moderních pohádek, v nichž tradiční pohádkové postavy nahradil kominík, listonoš, knihař, cirkusový šašek, milionář (O kominíkovi, O milionáři, který ukradl slunce)“ (Zeman, Forst 1986: 105). Klasické pohádkové postavy jsou zde nahrazeny běžnými povoláními.

Sociální problematika souvisí s proletářstvím, přičemž tuto problematiku zpracovával i v dramatech: „Sociální problematiku zpracovával Wolker i v dramatických pokusech *Nemocnice*, *Hrob*, *Nejvyšší oběť* (Tři hry, 1922), do značné míry poznamenaných expresionistickou poetikou.“ (Zeman, Forst 1986: 105). Velmi okrajově je zmíněna expresionistická poetika v této učebnici ve spojení s Wolkerovými dramaty zcela ojediněle před r. 1989, která je spojována s Literární skupinou, ve které Wolker rovněž působil.

Pokud bychom chtěli shrnout opakování pohádek a jejich názvů, tak bychom zjistili, že nejčastěji se opakuje pohádka *O milionáři, který ukradl slunce* a hned po ní by to byla pohádka *O kominíkovi*. Z dramát by to pak byla kniha *Tři hry*, z té pak zmiňovaný *Hrob* a *Nejvyšší oběť*. Konkrétně však jsou spíše opakovaně opakovány názvy dramát než názvy pohádek, u pohádek je spíše pouze zmíněn žánr.

2.2.3 Výběr ukázek a textů v čítankách před r. 1989

V této podkapitole se podíváme na ukázky, které figurovaly v čítankách před r. 1989. Čítanky obsahují ukázky z Wolkerovy tvorby a letopočet narození a úmrtí. V některých čítankách jsou k textovým ukázkám přidruženy otázky, které směřují k analýze a k interpretaci textů nebo komentáře k jednotlivým ukázkám.

Ve sledovaných čítankách v 50. letech se objevuje úryvek z pohádky *O milionáři, který ukradl slunce* (Dvořák: 1950, 1951, 1952, 1953) a *O kominíkovi* (Haupt, Starý: 1954). V čítankách se dále objevují básně: *Jaro, V parku před polednem, Svatý kopeček, Tvář za sklem, Balada o snu, U roentgenu, Mirogoj, Šťastnému děvčeti, Žně, Báseň milostná, Balada o očích topičových, Moře, bez názvu Z pozůstalosti, Epitaf, Slepí muzikanti, Muž, Pokora, Básníku, odejdi!, Host do domu, Sloky, Rekonvalescent, Těžká hodina, Svatodušní svátky, Poštovní schránka, Umírající, Na nemocniční postel padá svět...* Další ukázkou, která v čítankách figuruje, je ukázka z *Proletářského umění*. Jedná se o nebeletristický zdroj, ale jde o programové prohlášení k nově se rozvíjejícímu se umění.

Čítanky v 60. letech 20. století byly vydávány, avšak žádná z našich sledovaných učebnic v rámci rešerše nezahrnuje ukázky z děl Jiřího Wolкера.

Počet čítanek vydaných v 70. letech 20. století je velmi úzký, evidujeme ve sledovaných čítankách celkem čtyři vydané čítanky, které zařazují nějaká díla od spisovatele Jiřího Wolкера. V tomto období samozřejmě vychází i další čítanky jako např. Čítanka IV pro střední školy od Milana Zemana a Vlastislava Hnízda, které ale nezahrnují Wolkerovo dílo. Následně zjišťujeme, že je to pouze opakovaně vydávaný tentýž titul, který byl publikován v letech 1972, 1976, 1977 a 1979, jedná se o *Čítanku pro střední školy III* od Svatopluka Cenka a Vlasty Libosvárové. Čítanka vychází i v dalších letech. Pokud se podíváme na výběr ukázek v tomto opakovaně vydávaném titulu, tak zjistíme, že ve výběru ukázek nebyla učiněna žádná změna v jednotlivých vydáních. Autoři vybrali následující ukázky: *Pokora, Věci, V parku před polednem*, část básně *Svatý kopeček, Těžká hodina, Balada o snu* a úryvek z *Proletářského umění*. V čítance nejsou kladeny žádné otázky k jednotlivým textům, ani zde nenajdeme žádné texty s informacemi a analýzou textů, které bychom mohli interpretovat. Básně obecně uváděné v *Čítance pro střední školy III* lze řadit k básním, které se v čítankách ale i učebnicích objevují velmi četně, lze tvrdit, že se podílí na vytváření Wolkerova obrazu. V době minulého režimu byl také často využíván úvod a některé základní myšlenky z *Proletářského umění*.

Co se týče čítanek v 80. letech 20. století, tak znovu vydávána byla *Čítanka pro střední školy III* od S. Cenka a V. Libosvárové (1980, 1981 a 1982), žádné další čítanky ve sledovaném seznamu nevidujeme v tomto období, ve kterých by byly ukázky od Jiřího Wolkerova. Výběr textů je ve všech vydáních této čítanky stejný, nedochází k žádné změně v délce ani ve výběru ukázek oproti předchozím vydáním.

Svatopluk Cenek, Václav Kučera: *Literatura pro III. Ročník středních škol: Pracovní antologie textů* (1986, 1989) zařazujeme k čítankám z toho důvodu, že obsahuje pouze úryvky z Wolkerova díla a některé reakce na jeho dílo, ale v těchto učebnicích nenalezneme jakoukoli formu výkladu k uvedeným textům. Ukázky z Wolkerova díla, které v této čítance nalezneme: báseň *Pokora*, *Svatodušní svátky*, úryvek z *Proletářského umění*, *Těžká hodina*, *Balada o snu* a *Moře*. V této čítance nás zaujmou otázky, které jsou uvedené pod některými úryvky a které by měly vést k interpretaci textů. K básni *Těžká hodina* jsou položeny následující otázky k analýze úryvku: „Jaký je původní význam spojení „těžká hodina“? Kdo ji prožívá? Kterých jiných smyslově názorných a citově bohatých obrazů užil Jiří Wolker, aby vyjádřil bolestný zrod básníka nazírajícího nově na svět?“ (Cenek, Kučera 1986: 88).

K básni *Balada o snu* nalézáme mnoho interpretačních otázek, otázky např. propojují text o proletářském umění s texty samotnými: „Jak naplňuje Jiří Wolker Baladou o snu (a ostatními baladami) vyslovenou teorii o proletářském umění? Jak naplňuje básnický slib daný ve čtvrtém odstavci básně *Těžká hodina*?“ (Cenek, Kučera 1986: 92); „Jaký je v *Baladě o snu* (a ostatních Wolkrových baladách) základní baladický konflikt a jakou úlohu má v něm erotika? Srovnajte s baladami jiných autorů, zvláště K. J. Erbena“ (Cenek, Kučera 1986: 92). Spojení otázek s tím, zda je v nich patrné projevení proletářského umění, by se mohlo pokládat za tendenčně zaměřený výklad básní, ke kterému toto spojení výrazně směřuje – k proletářství, dělnictví, třídnictví... Poměrně zajímavé je upozornění na erotiku a baladický konflikt v *Baladě o snu*, čímž dochází již k interpretaci dané části textu. Srovnání s baladami K. J. Erbena se objevuje v příručkách poměrně často.

V následující citaci je upozorňováno na básnickou objektivizaci, která se před r. 1989 objevuje ve výkladu v souvislosti se sbírkou *Těžká hodina* (viz. kap. Rozbor výkladů *Těžké hodiny* v učebnicích a příručkách před r. 1989): „V jakém poměru jsou Wolkrovy balady (jako druh lyrickoepický) k subjektivní lyrice zvláště dřívějšího Wolkrova období? Mizí při epické objektivizaci zcela subjektivnost, tj. není ve sdělení mimoosobního příběhu patrné i autorovo osobní vzrušené zaujetí (angažování)? Pozorujte proto výstavbu *Balady o snu* a její jazyk (zvl. syntaktické prostředky)“ (Cenek, Kučera 1986: 92).

Již na první pohled si lze všimnout, že oproti sledovaným čítankám po r. 1989 se výběr některých textů liší. Nejvíce patrný rozdíl se jeví hned na první pohled – ve sledovaných čítankách před r. 1989 se objevují úryvky ze dvou pohádek –, a to z pohádky *O milionáři, který ukradl slunce* a *O kominíkovi*. Po r. 1989 není vůbec uvedena ukázka v rámci sledovaných čítanek z Wolkerových pohádek, což před r. 1989 se několikrát objevuje, což může být opět způsobeno tím, že je na Wolкера dáván větší důraz, je více zpropagován jako zástupce autorů, kteří velmi výrazně figurují v komunistické propagandě, s čímž se ruku v ruce nese i to, že je Wolkerovi v příručkách ponecháváno více prostoru.

2.3 Jiří Wolker v učebnicích a příručkách po roce 1989

Po roce 1989 dochází postupně ke změně, co se týče příruček a učebnic, a to v několika aspektech. Jednak dochází k výraznému zúžení prostoru, který je v rámci příruček a učebnic vyhrazen pro výklad o Jiřím Wolkerovi a jeho díle, což se děje v nových vydáních v nových učebnicích po r. 1989. Souhrnně ale pozorujeme tendenci, kdy po r. 1989 Jiří Wolker není již tolik protežován a je logicky dáván prostor i dalším spisovatelům.

Po politickém převratu v r. 1989 je Jiří Wolker upozad'ován, což může být způsobeno nejen dalšími spisovateli, kteří se objevují na obzoru – spisovatelé zakázaní: exiloví, samizdatoví, ale i povolení, u kterých nemohla být vydávána všechna díla, ale také tím, že dochází k přesycení Jiřím Wolkerem, který byl zneužit komunistickou propagandou, a tudíž se stává spisovatelem „nepohodlným“ pro stávající politický režim a spíše tedy dochází k jeho upozad'ování v 90. letech. K jakémusi zplošťování jeho obrazu, možná ve větším měřítku, než tomu bylo v předcházejícím desetiletí, tedy v 80. letech 20. století, kdy se učebnice Wolkerovi věnovali v hojnosti.

Wolkerova tvorba nabízí spoustu možností k interpretaci nebo k porozumění poezie, jak tomu naznačuje i Felix Vodička ve svém *Světě literatury I.*, když si vybírá jednu Wolkerovu báseň a na ní je schopný vyložit analytické a interpretační možnosti poezie, i když si na pomoc bere i další spisovatele a jejich básně (podrobněji viz kapitola níže). V následující kapitole se budeme zabývat životopisnými údaji, které budeme dále analyzovat.

2.3.1 Výběr ukázek a textů po roce 1989

2.3.1.1 Výběr ukázek a textů v učebnicích po roce 1989

Sledované učebnice po r. 1989 nepředkládají takové množství ukázek, jako je tomu u námi analyzovaných čítanek. Pokud v učebnicích ukázky jsou, tak vynechávají ukázky z pohádek a dramát. Pohádky a dramata jsou zmiňována krátce alespoň v rámci výkladu, často ale pouze obdobným tvrzením, jako např. v učebnici Marie Sochrové a její *Literatuře v kostce: pro střední školy* (Sochrová: 2002), kde na konci výkladu o próze Jiřího Wolкера jen vyjmenovává: „ – povídky, moderní pohádky (O milionáři, který ukradl slunce, O kominíkovi), drama – 3 aktovky, kritické a programové stati (Proletářské umění)“ (Sochrová 2002: 56). Ostatně tento typ učebnic je pojatý spíše jako stručný heslovitý výklad o spisovatelích. Pouze v *Nové literatuře v kostce pro SŠ* je rozveden výklad o pohádce – *O milionáři, který ukradl slunce* alespoň do dvou shrnujících bodů: „moderní sociální pohádka = vystupují obyčejní lidé, příběhy z autorovy současnosti, prvky proletářské literatury“ a „autorem dalších pohádek“ (Chrástková 2019: 149). V učebnicích a příručkách po r. 1989 tak pohádky a dramata nijak hlouběji rozebírána nejsou, dokonce neobsahují ani krátké ukázky.

Převažují úryvky z básnické tvorby, pokud neobsahují učebnice žádnou jinou ukázkou, tak je v některých případech do výkladu zařazena alespoň krátká citace z básně – i jen jeden verš, a to zejména z *Epitafu*. Krátká citace, která je často k nalezení a není z b. Epitaf, je uvedena např. v některých vydáních *Literatury v kostce* od M. Sochrové, která využívá již také, troufáme si tvrdit, notoricky známý úryvek z básně *Věci z Hostu do domu*: „... miluji věci a také miluji celý svět“ (Sochrová 2004: 56) a také ho nalezneme opět v příručce od M. Sochrové (Sochrová 2009: 98). Tento úryvek z básně *Věci* je jediným, který v některých opakovaných vydáních *Literatury v kostce* figuruje, tudíž jiný úryvek v nich nenalezneme. Z této básně jsou vybírány ukázky i v jiných publikacích – delší nebo i celá báseň, nikde však již nefiguruje pouze tento izolovaný úryvek. Nicméně řada učebnic neuvádí žádnou ukázkou, a to ani jednoveršovou.

Epitaf v *Literatuře v souvislostech 3* sice není citována ani část z něj, ale je na něj v rámečku na kraji strany úkol, který k němu odkazuje: „Jiří Wolker si v předtuše své smrti napsal vlastní epitaf. Co to je epitaf? Jak zní ten Wolkerův?“ (Jakubíček 2013: 171).

V *Literatuře v souvislostech* se dokonce setkáváme s prezentací Wolкера jako příslušníka a zastávce proletářské poezie v plné míře, pokud vezmeme v potaz pouze ukázky z jeho tvorby, tak na nás Wolker působí výhradně jako zakladatel proletářské poezie, protože

kromě úryvků z *Proletářského umění*, totiž učebnice sama o sobě nepředkládá žádný jiný Wolkerův text. Můžeme se tedy jen tázat, kam stále více s více mizí Wolkerova tvůrčí rozmanitost, protože se zdá, že jeho obraz je stále zejména v posledním cca desetiletí více zplošťován a z jeho rozmanité tvorby nám v učebnicích moc nezbyvá, i když samozřejmě existují výjimky, které se věnují Wolkerově tvorbě ve větší míře a podrobněji.

Pokud se podíváme spíše na výjimečně uváděné tituly, tak do tohoto výčtu bude rozhodně patřit báseň *Ukřižované srdce*, která je začleněna mezi ukázky od Wolkerova pouze jedenkrát (Holý 1991: 15, 16). V této příručce od Jiřího Holého je na Wolkerova nazíráno z jiného úhlu pohledu – Wolker zde není pouze proletářským spisovatelem, ale nejprve je uváděn mezi autory, u kterých se v poválečné poezii setkáváme s křesťanskými motivy s narážkami na Kristovo utrpení a zmrtvýchvstání: „Nejsou to historické či kulturně náboženské odkazy, jako třeba u J. Vrchlického nebo v Macharově *Jedu z Judey*. Tyto motivy se nyní totiž promítají přímo do přítomnosti a postupují denní život jako jeho součást.“ (Holý 1991: 15). Úryvek z Wolkerova *Ukřižovaného srdce* je tedy zařazeno do kapitoly v blízkosti Seiferta, Nezvala, Biebla. S. K. Neumanna, ale také J. Durycha. Výklad v příručce Jiřího Holého se snaží i na velmi malém prostoru o vyjádření nějakých základních motivů Wolkerových děl a reflektuje proměnu autorova díla např. „Obraz „srdce“ (značící okouzlení a lásku) nahrazuje obrazem „rukou“ (dělnická práce). Téma chudoby nyní pojímá třídně jako proletářství. Pokora a soucit ustoupily potřebě boje se starým řádem.“ (Holý 1991: 16). Ke svým tvrzením poté dokládá ukázkou, kterou ale nijak neanalyzuje, neinterpretuje.

Dále se v učebnicích výjimečněji objevují básně *Štafeta* (2x) a *Žně* (1x), v učebnicích a příručkách se na rozdíl od čítanek, jak se můžete dočíst níže v další kapitole, ukázka z programu *Proletářské umění* (2x) vyskytuje v menší míře. Ukázky z básní, jako jsou *Pokora*, *Mirogoj*, *Jitřní píseň*, *Hřbitov*, *Žebráci*, *Umírající*, *Kamna*, *Svatodušní svátky*, *Slepí muzikanti*, *Tvář za sklem*, *Kázání na hoře*, *Dům v noci*, *Čepobití*, *Muž a Smrt*, *Svých oken na noc nezastru...*, *Pokora a Jitřní píseň*, se rovněž vyskytují v textech v omezeném počtu, a to cca jednou až třikrát.

Naopak často uváděnými ukázkami jsou básně: *Balada o snu*, *Balada o očích topičových*, *Balada o nenarozeném dítěti*, *Poštovní schránka*, *Těžká hodina*, *Epitaf*, *Věci*, *Moře*, *Svatý kopeček*, *U rentgenu*, přičemž počet opakování se pohybuje od čtyř do dvanácti.

Pokud se podíváme do učebnic a příruček podrobněji, tak zjistíme, že dané ukázky jsou buď uváděny zcela „bez hlubší příčiny“, a to jen jako ukázka z dané sbírky, nebo jsou

využívány za účelem zdůvodnění nějakého jevu, anebo např. pro doložení nějakého básnického prostředku. V některých případech pak lze těžko vyvozovat, co opravdu autora/y učebnice vedlo k tomu, aby byl úryvek zařazen, figurovat ve výběru může samozřejmě i známost básně nebo přejímání z jiných již vydaných učebnic nebo také vyzdvihovanost v médiích / literárními vědci.

Například v učebnicích od nakladatelství Didaktis jsou ukázky značně náhodně vybírány bez většího důvodu. Báseň Pokora je zde vřazena jako ukázka ze sbírky Host do domu, o Pokoře se ve výkladu nehovoří, jen se mluví o vitalismu a pozitivitě básní. O Baladě o snu se mluví, ale není analyzován přímo daný úryvek, pouze je charakterizována celá báseň: „V Baladě o snu přerůstá Janův sen o ideální společnosti bez bídy a chamtivosti v touhu po jeho uskutečnění s ostatními dělníky.“ (Andree 2009a: 69) S konkrétními úryvky tedy není nijak pracováno.

Lepší „zdůvodnění“ pro výběr textů obsahují pracovní sešity, které mají analytické otázky k textům. V pracovním sešitě k řadě učebnic Didaktis je ukázka ze Svatého kopečku propojena s dalším učivem, a to s Apollinairovým Pásmem otázkou k textu: „Které rysy má ukázka společné s Apollinairovým Pásmem?“ (Andree 2009b: 68). Jeví se nám tedy u tohoto textu, že byl možná vybrán i z důvodu propojení učiva a propojení učiva s učebnicí na praktické ukázce, protože Pásmo je zmiňováno již v učebnici.

Epitaf je v Přehledu lit. 2 zařazen ke konci chronologického „vyprávění“ o Wolkerově životě a díle, který tedy logicky završuje Wolkerův život tím, že je to nápis na náhrobním kameni a na jeho působení „opravdovosti“ se rovněž také podepisuje to, že je ručně psaný přímo Wolkerem – do textu se tím pádem hodí jako takové završení Wolkerova životního příběhu a jsou do něj vloženy krátké ukázky z děl, jak jsme již zmiňovali výše přímo do výkladu. Na úplný konec je vložen Básnický dnešek od Františka Götze. Krátké ukázky, které jsou do textu vloženy a které slouží pro ilustraci daného jevu: „Výrazem touhy po úzkém spojení s každodenní skutečností byl i Wolkerův verš naplněný předmětnými reáliemi, nejprostšími věcmi tohoto světa (okno, poštovní schránka, domy, ulice) mířící k jejich zlidštění“ (Balajka 1997: 103). Přímo za toto tvrzení je pak vložen úryvek z básně Věci: „Miluji věci, mlčenlivé soudruhy, protože všichni nakládají s nimi, jako by nežily, a ony zatím žijí a dívají se na nás jako věrní psi pohledy soustředěnými“ (Balajka 1997: 103).

Je otázkou, jestli učebnice nesklouzává k interpretaci autorova díla pomocí jeho životopisu, respektive pomocí dopisů, které zaslal J. Wolker svým kamarádům se snaží o vysvětlení změny a „názorového přerodu“ v jeho tvorbě: „Host do domu byl v celku

Wolkrovy básnické tvorby jakýmsi vstupem, po němž měl následovat názorový přerod. Básník to cítil, když v dopise K. Bieblovi napsal: „Strhávám iluze, abych mohl básnit život.“ (...) Tento přerod, kdy básník touží, aby „mu narostlo srdce statečné a nesmlouvavé“, se uskutečňuje ve sbírce *Těžká hodina* sociální a revoluční aktivitou.“ (Balajka 1997: 103)

Některé učebnice mají pojatý výklad tak, že je to v podstatě chronologické vypravování o životě, některé učebnice poskytují jen zkrácené bodové výpisky, případně krátké věty seřazené do bloku – ty nejnovější učebnice pracují nejméně s Wolkerovým příběhem života a životopis spíše zkracují. I tak ale řadí časově vývoj autorovy tvorby alespoň třeba v rámečku na okraji, nebo výklad řadí podle žánru. Nepropojují ale natolik autorův životopis s výkladem o díle. Např. *Přehledné dějiny literatury II.* (Balajka: 1997) obsahují chronologický souvisle udělaný výklad o Wolkerovi, v textu jsou zařazeny krátké ukázky, sleduje i chronologický vývoj autorovy tvorby a různé milníky ve změně tvorby v rámci jednoho „vypravování“.

2.3.1.2 Rozbor výkladů proletářství a proletářského umění v učebnicích a příručkách po r. 1989

V této podkapitole se hlouběji zaměříme na proletářství ve Wolkerově tvorbě po r. 1989. Ve sledovaných učebnicích po r. 1989 pozorujeme opět propojení s autorovým životem, což jsme rozebírali již v rámci kapitoly o Wolkerově životě (kap. Proletářství).

Proletářství se rovněž jako před r. 1989 propisuje do výkladů básnických sbírek a textů, přičemž je spojováno se sbírkou *Těžká hodina*, která je Wolkerovou první sbírkou proletářské poezie: „Těžká hodina je typickou ukázkou proletářské poezie“ (Andree 2009: 69)⁶².

Učebnice Martinkové jsou zatíženy zejména na Wolkerovo proletářství, přičemž se o ničem jiném nezmiňují. Stejně jako v kapitole o proletářské poezii před r. 1989 ho Martinková spojuje s revolučností, dělníky, sociálností ve výkladech k jednotlivým sbírkám: „Jiří Wolker je považován za nejtypičtějšího představitele proletářské poezie. Je tomu tak jistě i proto, že v době, kdy ostatní generační druhové tento proud opouštějí, on umírá a celá jeho tvorba se uzavírá. Z celé generace se právě jemu nejlépe podařilo přiblížit čtenáři proletářský typ a revoluční perspektivu – velkou básnickou skladbou Svatý Kopeček (1921), sbírkou Host do domu (1921) i Těžkou hodinou (1922) – sbírkou svědčící o názorovém a uměleckém dozrávání. (...) Wolker chápal proletářskou poezii jako poezii třídní, tendenční a optimistickou.“ (Martinková 2000: 82)⁶³. Kolektivismus a další rysy ještě vyzdvihuje Balajka (1993: 43), přičemž rysy proletářství ukazuje na básni *Moře*. Výklad výrazně připomíná proletářství a jeho rysy (bratrské sdružování, kolektivismus apod.), které figurují a jsou vyzdvihovány v analýzách sbírek ve sledovaných učebnicích před r. 1989: „Wolker se ztotožňuje s programem proletářského kolektivismu: „Svět jsou jen ti, kteří jej živí, by z něho živi byli, moře jsme my, dělníci zvláště svalů, cizí i zdejší, my, skutečnost jediná, skutečnost nejskutečnější“ (báseň *Moře*). Ale třebaže básník volá po „skutečnosti nejskutečnější“, jsou i jeho představy spíše agitací a jsou pochopitelné z jeho naléhavé potřeby po bratrském sdružování, které nakonec k sobě poutá staré i mladé, přírodu i lidi, život i smrt: „Na této zemi není smrti – jsou jenom staří a mladí““ (Balajka 1993: 43).

Kromě zmínky ve výkladech jednotlivých sbírek, básní a textů se opět objevuje ve zmínce s programem proletářského umění: „S proletářským uměním sympatizoval

⁶² Tuto citaci nalezneme v drobné obměně také zde: (Andree 2012: 40).

⁶³ Tématem se zabývá dále: (Martinková 2000: 82); (Martinková 2002: 89)

především díky silně vyvinutému sociálnímu citění a mladickému revolučnímu nadšení“ (Jakubiček 2013: 171). Některé sledované učebnice upozorňují na původ Wolkeru proletářství v první světové válce, dokonce je v následující citaci spojeno se slohovou prací: „Wolkerovo proletářství má své kořeny v letech první světové války, kdy byl svědkem narůstající chudoby a hladových demonstrací. Ve škole na téma slohové práce, které znělo „Co bych dělal, kdybych vyhrál milion“, napsal, že by „vysušil močály lidské bídy“.“ (Andree 2009: 68)

V analýzách sledovaných učebnic po r. 1989 se objevuje proletářství zejména přímo v souvislosti s manifestem *Proletářské umění* a společně s Karlem Teigem: „Kromě toho psal také divadelní a literární kritiky, statě z teorie literatury společně s Karlem Teigem zformuloval manifest Proletářské umění“ (Andree 2009: 68)⁶⁴. Kromě manifestu *Proletářské umění* je po r. 1989 hojně zmiňováno polemické vystoupení *Dosti Wolkeru!* Mezi Wolkerovými odpůrci je pak jmenován např. J. Seifert, V. Závada, V. Nezval, K. Teige nebo F. Halas: „Brzy po Wolkrově smrti, kdy jeho popularita byla nesmírná a všeobecná (*J. Seifert* to později ve svých vzpomínkách vysvětloval „šťastnou sdílností“ jeho poezie, „časovostí jejích myšlenek“ a také „tragickým a předčasným koncem mladého a tolik slibujícího života“), se *Seifert, Teige, Nezval, Závada, Halas* a další představitelé „Wolkrovy“ generace začali odklánět od proletářské poezie. Svůj postoj vyjádřili v tisku „prohlášením“ *Dosti Wolkra!* z r. 1925 (*Seifert* se ve vzpomínkách přiznává, že heslo vymyslel on)“ (Hoffmann 1999: 166).

⁶⁴ Tématem se zabývá dále: (Andree 2012: 40); (Jiříčková 2018: 72); (Martoch 2018: 241); (Soukal 2003a: 221); (Soukal 2003b: 227); (Soukal 2006: 108)

2.3.1.3 Rozbor výkladů básnických začátků v učebnicích a příručkách po r. 1989

Básnické začátky Jiřího Wolkerova po r. 1989 se propisují většinou do jeho života v rámci jeho studií na gymnáziu rovněž jako před r. 1989. Wolkerovým prvním veršem, které psal Jiří Wolker při studiu na gymnáziu, není věnováno po r. 1989 příliš prostoru.

U Wolkerových prvních básní se setkáváme se *Sborníkem českého studentstva*, který byl rovněž před r. 1989 zmiňován: „První Wolkerovy básně byly otištěny roku 1918 ve Sborníku českého studentstva na Moravě a ve Slezsku, u jehož zrodu Wolker stál a v němž vedl beletristickou sekci“ (Andree 2009: 68)⁶⁵.

V jedné ze sledovaných učebnic je zmiňována část básnickovy rané tvorby, kterou autoři učebnice považují za nejlepší, a to tu část, ve které jsou za hlavní témata považovány duševní proměny mladého chlapce a jeho první lásky a které jsou ovlivněny dekadencí: „Nejlepší část básnickovy rané tvorby je zaměřena na duševní proměny mladého chlapce, na jeho první lásky a sexuální zkušenosti. Odráží také autorovy pocity únavy a touhy po smrti, ovlivněné dekadencí. Po odchodu do Prahy začal Wolker psát radostné verše, zachycující prosté životní zážitky spolu s motivy přírody a domova, do jehož rodinné pohody se toužil vrátit. Později se hlavním tématem jeho tvorby stala sociální realita, její rozpory, bída a touha po nápravě světa soucitem a pokorou“ (Andree 2009: 68)⁶⁶. Odlišuje tak hlavními tématy rysy Wolkerova raného díla od dalších pozdějších děl. Jeho rané verše byly ovlivněny dekadencí a jedna z učebnic udává i jména autorů, kterými se Jiří Wolker ve své počáteční tvorbě inspiroval: „Wolkerovy rané verše byly ovlivněny především dekadencí, Charlesem Baudelairem, Paulem Verlainem, Karlem Hlaváčkem a Stanislawem Przybyszewským. Na jeho básnickou tvorbu silně působil také Šrámkův vitalismus a naturismus a Neumannův civilismus“ (Andree 2009: 68). Zahraniční spisovatelé nejsou před r. 1989 zmiňováni, ale čeští spisovatelé – F. Šrámek a S. K. Neumann –, se objevují ve sledovaných učebnicích již před r. 1989.

Inspirace dekadencí a vitalismem a celá Wolkerova počáteční tvorba je později spojována i se sbírkou *Host do domu*, kterou ovlivňují Wolkerovy první verše: „Již během gymnaziálních studií Wolker projevuje výrazné nadání k několika druhům umění. Hezky maluje, hraje na klavír a píše své první verše. Později přiznal, že v nich dal průchod náladám

⁶⁵ Tuto citaci nalezneme v drobné obměně také zde: (Andree 2012: 40).

⁶⁶ Tuto citaci nalezneme v drobné obměně také zde: (Andree 2012: 40).

mladistvé rozervanosti a skepse, živějším četbou dekadentní literatury. Již zde se však setkáme i se zřetelně křesťanskými postoji, zbožněním prostoty a chudoby, očekáváním, že člověk otevře své srdce a svou náruč potřebným. Zde má zjevně jeden ze svých kořenů první Wolkerova básnická sbírka, kterou vydává v r. 1921 pod titulem *Host do domu*“ (Nezkusil 1999: 89).

2.3.1.4 Rozbor výkladů *Hostu do domu* a *Svatého Kopečku* v učebnicích a příručkách po r. 1989

V rámci této podkapitoly začneme rozbohem výkladu a analýz ve sledovaných učebnicích a příručkách po r. 1989, které se týkají první Wolkerovy sbírky *Host do domu* a básně *Svatý Kopeček*. Postupujeme tedy ve výkladu chronologicky, stejně jako to dělá většina učebnic ve svých výkladech o Jiřím Wolkerovi a jeho díle.

Výraznými a opakujícími se rysy spojovanými se sbírkou *Host do domu* ve sledovaných příručkách a učebnicích s těmito díly jsou básnická prvotina, poezie prostých věcí, každodenní věci a předměty, pokora, láska k věcem, lidem a životu, inspirace všedními náměty (např. poštovní schránka, okno apod.), vliv vitalismu a naivismu, optimistický a chlapecký pohled na svět. Po r. 1989 rovněž nalezneme ve sledovaných učebnicích a příručkách zmínku o křesťanských motivech sbírky: „*Host do domu* (1921) – básnická prvotina, verše o sbratření lidí (křesťanské prvky), o důvěřivém vztahu k věcem“ (Hashemi 2007: 87). Po r. 1989 jsou vynechány některé rysy analyzovaných děl, které se před r. 1989 v jejich výkladech objevují. Autoři učebnic a příruček po r. 1989 se ve výkladech sbírky *Host do domu* distancují tedy od zmiňovaných dělníků, řemeslníků, Ruska a V. I. Lenina atd.

Stejně jako ve sledovaných učebnicích před r. 1989 je v učebnicích sbírka *Host do domu* spojena s každodenní skutečností a s láskou k prostým věcem, což je pro tuto sbírku typické. Zmiňován je v rámci znaků této sbírky i kolektiv, se kterým se snaží autor splynout, avšak na rozdíl od sledovaných učebnic před r. 1989 ve výkladech nepozorujeme snahu o prosazování rysů proletářství: „Hlavními znaky této sbírky, která vznikala od jara 1920 do jara 1921, jsou optimismus a touha splynout s kolektivem. Wolker zde navázal na poválečný vitalismus – všímá si každodenní skutečnosti a vyjadřuje svou lásku k prostým věcem. Celou sbírkou prostupuje víra v budoucnost a harmonický svět. Jednoduché, snadno srozumitelné verše jsou inspirovány nejvšednějšími náměty – poštovní schránkou, oknem, pokojem, dlážděním, vlakovým kupé atd. Autor věnuje pozornost každodenním jevům a předmětům. K věcem přistupuje jako k živým bytostem a rozmlouvá s nimi, snaží se je polidštit. Proto hojně využívá personifikace a metafory.“ (Andree 2009: 69). Citace se opírá o víru v budoucnost a harmonický svět. Rozebírány jsou zde i srozumitelné verše, které se inspiroují všedními náměty. Všední věci polidšťuje, k čemuž využívá personifikaci a metaforu.

Host do domu má přívskivo tzv. poezie prostých věcí. Za její znaky pak považujeme jednoduchost výrazu, prostotu, jednoduchost metafory s personifikací a prostý verš. Tyto všechny opakovaně zmiňované aspekty obsahuje následující citace ze sledované učebnice: „Host do domu – tzv. *poezie prostých věcí*, vliv vitalismu a naivismu – chlapecký, láskyplný pohled na svět, harmonie, zlidštění a zdůvěrnění, radost ze života (vliv domova), prostota i pokora, citovost (poezie „*lidského srdce*“); časté náboženské výrazy, motivy srdce a očí; jednoduchost metafory s personifikací, zdobněliny; prostý verš – např. básně *Poštovní schránka, Kamna, Věci, Pokora*“ (Sochrová 2007: 98)⁶⁷.

V následující citaci je sbírka analyzována v jednotlivých jejích částech, což není v ostatních sledovaných příručkách obvyklé, přičemž pro první část autorka učebnice udává jako hlavní rysy lásku, důvěru, optimismus. Druhou část charakterizuje za pomoci substantiv bída a utrpení a pro třetí část vyzdvihuje harmonii a lásku ke světu a k věcem: „V první části Chlapec autor vyjadřuje svůj optimismus, důvěru v život a budoucnost, s láskou si všímá obyčejných věcí (např. v básni *Poštovní schránka* je patrný vliv vitalismu). Ve druhé části *Ukřižované srdce* se naopak zaměřuje na projevy bídy a utrpení. Pro třetí část, která nese stejný název jako celá sbírka, je příznačná touha po harmonii, láska ke světu a k věcem, které se autor snaží polidštit (např. básně *Okno a Pokora*“ (Jiříčková 2018: 72). V citaci jsou tedy udávány stejné rysy v jednotlivých částech sbírky jako ty, které jsou v dalších učebnicích udávány v rámci celé této sbírky.

Báseň *Svatý Kopeček* je přiřazována ke sbírce *Host do domu*. Ve sledovaných příručkách a učebnicích se tedy pojí s autobiografičností. Je dále charakterizována jako polytematická báseň. Báseň *Svatý Kopeček* je ve sledovaných učebnicích zejména spojována s inspirací básní *Pásmo* od Guillaumea Apollinaira. Autobiografičnost této básně je pak uváděna do souvislosti se zážitky z mládí, kde se objevují vzpomínky na dětství strávené na *Svatém Kopečku*: „Ke sbírce je přiřazována také báseň *Svatý Kopeček*, která původně vznikla samostatně. Básník v ní vzpomíná na místa, kam jezdil jako dítě na prázdniny. Je inspirována básní Guillaumea Apollinaira *Pásmo*.“ (Jiříčková 2018: 72). Tyto zmiňované rysy se objevují rovněž ve výkladech v učebnicích a příručkách před r. 1989, ale před r. 1989 jsou aspekty těchto děl dávány do souvislosti s rysy, které se více nabízí pro tendenčně zaměřený výklad.

Po r. 1989 je báseň *Svatý Kopeček* označována za vrchol sbírky *Host do domu*, přičemž před r. 1989 je spojována se změnou básníkovy života na život je považována za

⁶⁷ Stejnou citaci nalezneme: (Sochrová 2009: 98).

přechodovou báseň k nové tvorbě. Zážitky z prázdnin strávených na Svatém Kopečku u Olomouce jsou ještě doplněny vzpomínkami na kamarády ze školních let: „Vrchol celé sbírky představuje delší polytematická báseň s autobiografickými prvky Svatý Kopeček. Básník v ní uplatnil volný verš a rozvinul sled výjevů a představ, známý z Apollinairova Pásma. Vzpomíná na prázdniny prožité u babičky na Svatém Kopečku u Olomouce, na dávné kamarády ze školních let a vyjadřuje touhu po sociálně spravedlivějším světě“ (Andree 2009: 69). Básníková touha po spravedlivém světě se objevuje i ve výkladech sledovaných učebnic i po r. 1989: „Až v závěrečné básni Svatý Kopeček, na jejíž formu mělo vliv i Apollinairovo Pásma, objevuje i bídu a druží se se všemi lidmi toužícími vytvořit spravedlivý svět“ (Balajka 1993: 43)⁶⁸.

⁶⁸ Stejnou citaci nalezneme také: (Balajka 1995: 103); (Balajka 1997: 103).

2.3.1.5 Rozbor výkladů Těžké hodiny v učebnicích a příručkách po r. 1989

V této podkapitole se podíváme podrobněji na sbírku *Těžká hodina*. Sbírkou *Těžká hodina* je po r. 1989 spojována s proletářstvím a sociálními baladami: „sbírka proletářské poezie, sociální balady (*Balada o snu*, *Balada o nenarozeném dítěti* atd.)“ (Chrástková 2019: 149)⁶⁹. Stejně jako před r. 1989 ve výkladech nalezneme změnu žánru a přechod básníka k nové jiné tvorbě: „Souvisí to se změnou žánru – v Těžké hodině a také v básních z pozůstalosti se objevují především balady. Důvod byl prostý: „S Devětsilem a skupinou jsem se rozešel. Urazil jsem je tvrzením, že Erben je mi desetkrát proletářštější než Apollinaire.“ Navazuje na klasiku, stal se Wolker rovněž klasikem – sociální balady, v níž proti člověku nestojí nadosobní síla, ale společenský řád“ (Soukal 2003a: 222). Wolkerovy sociální balady jsou dávány do souvislosti s baladami Erbenovými, od kterých se ale jeho balady odlišují svým sociálním zaměřením: „Wolker vychází z tradice českých balad, dává jim však nový, sociální ráz. Na rozdíl od Erbenových balad nestojí nad člověkem obecný mravní řád a osud, ale jedinec podléhá nespravedlivému společenskému řádu“ (Andree 2009: 69).

Ve svých baladách je Wolker přesvědčen o síle revoluce a píše sociální balady. Sbírkou *Těžká hodina* je přesvědčením o nutnosti revoluce: „Těžká hodina (1922) – sbírka psaná s přesvědčením o nutnosti revoluce, prolet. poezie se sociálními baladami (*Balada o očích topičových*, *U rentgenu* aj.)“ (Hashemi 2007: 87).

Balady jsou tedy rovněž jako před r. 1989 vykládány za pomoci substantiv revoluce, dělnictví, třídní nenávisti: „Zde už je přesvědčen o síle revoluce, píše sociální balady o nových hrdinech, dělnících, oslavuje hodnotu dělnické práce (*Balada o očích topičových*), o třídní nenávisti (*U rentgenu*) i o naději v lepší život (*Balada o snu*)“ (Dolejší 1995: 65).

Těžká hodina se rovněž (jako před r. 1989) ve výkladech spojuje se sociální a revoluční aktivitou, což jsou rysy proletářství: „Tento přerod, kdy básník touží, aby „mu narostlo srdce statečné a nesmlouvavé“, se uskutečňuje ve sbírce *Těžká hodina* sociální a revoluční aktivitou. „Dnes je má těžká hodina. Chlapecké srdce mně zemřelo a sám v rakvi je vynáším,“ píše básník“ (Balajka 1993: 43). Zatímco pro sbírku *Host do domu* je charakteristický optimismus, tak pro *Těžkou hodinu* je příznačný smutek, pesimismus, bolest a bojové odhodlání: „Těžká hodina – básnická sbírka je výrazem proletářské poezie, od osobně laděných veršů směřuje k širší, obecně platné výpovědi o světě, využívá formy

⁶⁹ Dále také o tomto tématu pojednává např.: (Andrée 2009: 68).

balady; monumentalizace, vážný podtón (smutek, bolest, bojové odhodlání)“ (Hánová 2004: 117).

Pro *Těžkou hodinu* je ve výkladech důležité svědectví o změně. K této změně je v analýze básně *Těžká hodina* využíván motiv chlapeckého srdce, které se v této básni mění na mužské srdce: „Těžká hodina – proletářská poezie, sociální tematika (dělník, sociální nespravedlnost); úvodní stejnojmenná báseň; svědectví o změně – srdce chlapecké (je pohřbíváno) se mění v srdce muže (ruce a mozoly); epická šíře a dramatičnost – *sociální balady*, např. *Balada o snu* – rozdělený svět bohatých a chudých (*paláce – podkroví, sytí – hladoví*), touha po lepším světě (zabít sen Jana a Marie); dialog, nepravidelný verš – od reportážního civilního vyprávěcího začátku k politickému závěru (pochodový rytmus); podobně *Balada o očích topičových* (dělník v práci obětuje pro lidi svůj zrak), *Balada o nenarozeném dítěti* (chudoba milenců) – zdroj tragiky je bída a sociální nespravedlnost; *Balada o námořníkovi* vyvrstává balada klasického typu (motiv viny a trestu) – odraz básnickovy nemoci: báseň *Umírající*, *Epitaf*, *Balada z nemocnice* aj. (z pozůstalosti)“ (Sochrová 2007: 98). Balady jsou dále spojovány s epickou šíří a dramatičností. Jednotlivé básně jsou charakterizovány pomocí jejich hlavního tématu, např. *Balada o nenarozeném dítěti* s chudobou milenců, kteří jsou hlavními postavami této básně. Dalšími rysy těchto sbírek zmiňovaných ve sledovaných učebnicích je např. soucit s chudými, bída, chaos světa, vyhlížení a budování lepších zítřků, předtucha smrti: „Ve druhé sbírce již básník dochází k poznání, že svět není tak ideální, jak se zdálo, zaznamenává bídu, vyjadřuje soucit s chudými. Poznává chaos světa a hledá možnost nápravy, věří, že se vybuduje lepší svět. Šel-li Wolker v první sbírce poznávat svět a zkoumat ho pohledem mladého člověka plného ideálů, ve druhé sbírce své „růžové brýle“ sundal a nastala jeho těžká hodina, tedy přerod mladíka v muže, jenž chce aktivně bojovat za práva lepšího světa. V souvislosti s Wolkerovou nemocí čtenář druhé sbírky zcela nepochybně nepřehlédne motivy předtuchy smrti“ (Jakubíček 2013: 171). Dochází k porovnání s předchozí sbírkou *Host do domu*, kdy autora opouští idylichnost světa a nahrazuje je sociálními motivy ve sbírce *Těžká hodina*.

Oproti výkladům o této básni před r. 1989 se sledované učebnice po r. 1989 vyhýbají básnické objektivizaci, kterou je vykládána sbírka *Těžká hodina* před r. 1989.

2.3.1.6 Rozbor výkladů pohádek a dramát po r. 1989

Co se týče pohádek, tak jsou v učebnicích a příručkách po r. 1989 převážně pouze zmiňovány jejich názvy: „Wolker psal i pohádky, v nichž vystupují netypické postavy a děj je vložen do současného a všedního života. Např. O listonošovi, O milionáři, který ukradl slunce, O kominíkovi.“ (Hánová 2004: 117). Jak vidíme v citaci, tak se jedná o tři pohádky, a to o pohádku *O listonošovi*, *O kominíkovi* a *O milionáři, který ukradl slunce*. V některých učebnicích nejsou zmiňovány ani názvy pohádek, pouze je uvedeno, že tento žánr Wolker také psal: „psal i prózu, pohádky a divadelní hry, programové stati (Proletářské umění)“ (Sochrová 2007: 98). Pohádky nejsou až na výjimky podrobovány žádnému rozboru. V následující citaci je krátký rozbor k pohádce *O milionáři, který ukradl slunce*, přičemž je tato pohádka spojováno s adjektivy moderní, sociální, proletářské: „moderní sociální pohádka = vystupují obyčejní lidé, příběhy z autorovy současnosti, prvky proletářské literatury; autorem dalších pohádek“ (Chrástková 2019: 149).

V porovnání se zmiňovanými pohádkami a dramaty před r. 1989 se učebnice a příručky po r. 1989 pohádkám a dramatům příliš nevěnují. Po r. 1989 se sledované učebnice a příručky povětšinou jen o pohádkách a dramatech zmiňují a nepodléhají pak tyto tituly hlubší analýze nebo výkladu. Dramatické pokusy jsou pouze vyjmenovány a je uveden název souboru *Tři hry*, který obsahuje dramata *Nemocnice*, *Hrob* a *Nejvyšší oběť*. V citaci je uváděna jejich „okrajovost“: „Spíše okrajový význam mají Wolkrovy dramatické pokusy. Samostatně vyšly TŘI HRY (1923), obsahující dramata *Nemocnice*, *Hrob* a *Nejvyšší oběť*“ (Balajka 1993: 43).

2.3.1.7 Výběr ukázek a textů v čítankách po r. 1989

Výběr ukázek a textů v čítankách je poměrně jednostranně zaměřený. Můžeme říci, že po roce 1989 je Jiří Wolker v rámci čítanek spíše vnímán jako básník. Maximálně se objevuje ukázka z programu Proletářské umění, ale jinak je Wolker v rámci ukázek vnímán jako autor poezie, je zapomenuto v rámci textových ukázek na jeho dramata nebo pohádky, na což některé čítanky před rokem 1989 myslí. Můžeme se domnívat, že důvodem pro vynechávání může být buď to, že Wolkerovy pohádky nejsou vnímány jako dílo, které je literárně hodnotné nebo důležité oproti básnické tvorbě Jiřího Wolкера, nebo to, že je pro J. Wolкера většinou věnováno méně prostoru po r. 1989 v čítankách obecně, takže na pohádky a dramata poté nezbyde místo. Tato tendence může být způsobena i tím, že se snaží autoři učebnic nenarušovat obraz o autory, který je vytvořen a tudíž ho „kopírují“. Důvodem tedy je i vyšší míra nezájmu o Jiřího Wolкера jako o spisovatele, který by stál za více než jen opakování a znovu otiskování notoricky známých básní.

Pokud bychom se zaměřili na samotný výběr ukázek v čítankách, tak můžeme konstatovat, že nejvyšší množství ukázek pochází ze sbírek *Těžká hodina* a *Host do domu*. Z *Těžké hodiny* jsou to pak básně *Těžká hodina*, *Moře* a *Balada o snu*, které převažují nad básněmi *Milenci*, *Tvář za sklem* i *Baladou o očích topičových*. Z *Hostu do domu* se mnohokrát opakuje *Poštovní schránka*, konkrétně je evidujeme 10x, a také *Pokora* (7x). *Poštovní schránka* je notoricky známá krátká báseň se zvučným rýmem a snad pochopitelnými metaforami a básnickými obrazy, stejně tak je na tom i báseň *Pokora*, která je rovněž krátká a velmi efektní.

Na výši v množství opakování básní jsou ještě *Kamna*, *Jitřní píseň*, *Věci*, *Žně* a *Lampa*. Nejméně jsou k prezentaci J. Wolкера využívány básně *Štafeta*, *V parku před polednem*, *Poutníci*, *Hřbitov*, *Nemocná milá*, *Ukřižované srdce*, *Háj*, *Básníku, odejdi!*, *Svatodušní svátky*, *K svátku mé milé*, *Žebráci* a *Host do domu*, *Zamilovaný*. Ze sbírky *Básně z pozůstalosti* se opakují básně *Umírající* a samotný *Epitaf*, méně se vyskytuje *Balada o námořníku*, *Balada z nemocnice*, *U rentgenu*. Původně nezařazený do žádné sbírky – *Svatý Kopeček* se opakuje celkem 6x.

Můžeme se ptát, proč se některé básně opakují více a jsou tak více s autorem samotným spojovány a některé jsou vybírány pouze ojedinelé. Báseň *Poštovní schránka* je patrně protěžována z několika možných příčin, ať už mluvíme o možné snadné čitelnosti, pochopitelnosti, až dětské hravosti, přičemž se báseň podobá dětským říkankám, které jsou snadno zapamatovatelné – to vše je propůjčeno této básni a zároveň je to báseň, která

prezentuje J. Wolкера z jiné perspektivy než jeho proletářská poezie. Více nám podává Wolкера z pohledu mladého, citlivého básníka a možná se tak lépe „přiblíží“ k potencionálnímu příjemci (čtenáři) středoškolských textů.

Epitaf, který podle nás hraje v obraze Jiřího Wolкера velkou roli, z didaktického hlediska je jeho *Epitafu* přikládána taková váha, že se dokonce recituje ve škole a studenti se ho učí nazpaměť. *Epitaf* je nevyhnutelně pak spojován s básníkovou nemocí a předčasným úmrtím. Je poněkud nezvyklé uvádět u některého ze spisovatelů nápis na hrob, možná právě tato nezvyklost může být pro žáky atraktivní a může vést k zapamatování této informace o daném autorovi.

Jako méně obvyklé zaznamenáváme ukázky, jako je báseň *Kamna z Hostu do domu*, která se vyskytuje pouze ve třech čítankách. Báseň *V parku před polednem* evidujeme pouze jedenkrát, a to v čítance od Vladimíra Nezkusila (Nezkusil 1999: 125, 126). Tyto dvě básně nevnímáme v českém kontextu jako tolik spojované s osobností Jiřího Wolкера, možná právě proto nejsou příliš uváděny ani v učebnicích, protože nejsou reprezentativní. Nejsou tudíž považovány za příznačné pro tvorbu Jiřího Wolкера a v jistém smyslu určitě nejsou ani tak efektní jako je například již zmiňovaný *Epitaf* nebo *Poštovní schránka*.

Jak jsme již výše poznamenali, v čítankách se také často objevuje úryvek z *Proletářského umění* (8x), a to konkrétně *Z přednášky v kruhu Varu I* z roku 1922. Častý výskyt tohoto úryvku přikládáme především snaze připomenout Wolкера jako zakladatele proletářského umění, tudíž je tato skutečnost dokládána i textem, kde Wolker proletářské umění vymezuje. Z didaktického hlediska je takový text jistě náročnější čtenářsky pro studenty středních škol než vybraná báseň J. Wolкера, tudíž je nutná důkladnější analýza vedená učitelem, co se týče „působení“ textu na studenty, bude mít zajisté nižší účinnost než např. *Epitaf* na spojení s J. Wolkerem a jeho dílem jako takovým.

2.3.1.8 Výběr ukázek a textů v teoretických příručkách po r. 1989

V rámci teoretických příruček pro studenty středních škol jsou vybírány zejména Wolkerovy kratší a interpretovatelné texty, které jsou zástupci poetistických textů, nebo případně pouze jednotlivé verše a rýmy pro ukázkou daného jevu, jak jsme již naznačili výše.

V teoriích literatury od Věry Martinkové využívá citace z Wolkerových básní v rámci kapitoly obrazná pojmenování (tropy), vysvětlována je na nich metafora, která je vyjádřena v rámci složitějších větných a veršových konstrukcí. Jsou zde úryvky z básní *Žně* z *Hostu do domu* a *Okno* také z *Hostu do domu* („Slunce je veliký básník // a napsalo krásnou báseň // zlatým perem na naši zem.; Okno je skleněná loď // připoutaná k břehům mé světlice“ (Martinková 1997, 2001: 17).

V Zemanově *Teorii literatury pro střední i základní školy* na ukázkách z básní od J. Wolkerera je charakterizována apostrofa na básni *Těžká hodina* („milenčin dopise, lampo, kniho kamarádova, // věci zrozené z lásky, světla a víry, // dnes při mně stůjte a třikrát mi věrnější buďte.“ (Zeman 1991: 47), metafora je demonstrována také na básni *Těžká hodina* („Chlapecké srdce je písnička na začátku // plán pro zámek, který bys lidem jak milé dal k svátku“ (Zeman 1991: 94)), druhy rýmů na ukázce ze *Svatého kopečku* („Žlutavý kostel vlá na hoře zelené, // to je korouhev této krajiny tiché a svěcené, // to je Svatý kopeček u Olomouce, místo pro poutníky a výletníky, // osada, dodávající dělníky továrně Kosmos a továrně na hřebíky“ (Zeman 1991: 128)) a ukázky z *Těžké hodiny*, z básně *Moře* u motivu („moře jsem hledal celých šest smutných dní // moře jsem nenašel, ...“ (Zeman 1991: 97)) a *Epitaf* v celém znění (Zeman 1991: 63). Druhé vydání z roku 1992 se nijak od přechozího, co se týče zmínek a ukázek spjatých s Jiřím Wolkerem neliší. Je zde ještě zmínka o sociálních baladách v rámci hesla o baladě jako takové. Balady Wolker také psal, již je zde uveden jen jako jeden z autorů, není zde žádný úryvek, pouze jsou zmíněny jeho sociální balady vedle *Kantora Halfara* a *Maryčky Magdonovy ze Slezských písni P. Bezruče*, jako *Balada o očích topičových*, *U rentgenu* nebo *Balada o snu z Těžké hodiny* (Zeman 1991: 50).

V Kostečkově *Do světa literatury jinak* je použit úryvek z Wolkerovy básně *U roentgenu* k názornému vysvětlení jevu, a to konkrétně antiteze: To není Faustova jizba a duše zde nevchází v prokletí, // to je Roentgenův přístroj s magickou krásou dvacátého století, // ultrafialové paprsky pronikají tu maso, svaly a blány, // (...). (Kostečka 1995: 150).

Ve Vodičkově *Světě literatury I.* je práce s teoretickými literárními pojmy a také s Wolkerovou básní *Moře* ze sb. *Těžká hodina* pojata poněkud odlišněji. Na počátku

příručky se Vodička zaměřuje na estetický zážitek z moře, odkud se pak odráží k básním, které nějak moře zachycují a přitom velmi odlišně. První zmínkou o Wolkerově Moři vůbec je následující citace v rámci podnadpisu Estetické osvojování světa v dílech umění: „Připomeňme například báseň *Moře z Těžké hodiny* Jiřího Wolkra. Wolker poznal moře jako lázeňský host na dalmatském ostrovu Krku. Podstata moře mu však unikala, pokud do něho promítal jen své osobní dojmy, své osobní bolesti a sny“ (Vodička 1992: 12). Vodička si vybírá básně od několika spisovatelů (Wolker, Nezval, Hora) a analyzuje, interpretuje, porovnává je a slouží mu pro výklad literární teorie pro celou příručku. Poslouží mu jednak pro počáteční nastínění estetična, jednak pro zasvěcení čtenářů do rázu uměleckého díla a co se tím vše myslí, co se na něm podílí a jak (umělecký záměr, fantazie, umělecky organizované jazykové vyjádření apod.). „Ve všech třech básních pozorujeme, jak moře vyvolávalo v umělcích obdobně jako v každém, kdo spatří moře, jistý estetický zážitek. Byl opět závislý jednak na objektivních vlastnostech moře, jednak na autorových subjektivních životních zkušenostech, představách, okamžitých pocitech a touhách. (...) se moře stávalo něčím pro toho, kdo je pozoroval. Pro Wolkra se stalo skutečným teprve ve spojení s velikostí lidské práce, Horu inspirovalo ke vzpomínkám na domov, Nezvala přivedlo k srovnání životní tíhy smrtelného člověka a přírodního živlu“ (Vodička 1992: 16). Wolkrovo *Moře* Vodičkovi dále slouží k pochopení pojmu estetické poznávání, estetické vyjádření a hodnocení: „Ve Wolkerově básni *Moře* jsou moře a lidé žijící u moře předmětem estetického poznávání. V básni se uplatňuje zároveň i estetické vyjádření subjektivních pocitů, jež se zmocňovaly básníka během sedmi dní.“ s. 23 „Ačkoli Wolkrova báseň v sobě obsahuje všechny tři stránky, přece jen převahu v ní má ideové pojetí světa, tedy složka hodnotící. Básník utváří svůj obraz světa podle představ proletářské revoluce, které rozhodují o jeho vidění moře“ (Vodička 1992: 24).

Forma literárního díla – umožňuje mu demonstrovat, nakolik ideové zaměření díla působí na formu literárního díla a celkově mu Wolker umožňuje interpretaci za působení ideového zaměření – „O literární tvorbě platí, že obsah ovlivňuje formu díla a forma ovlivňuje obsah. Ve Wolkerově básni *Moře* ovlivnilo ideové pojetí moře rozvržení celé básně, její kompozici. Aby básník mohl ztotožnit moře se skutečností dělníků pracujících na moři, vybudoval báseň na protikladu šesti všedních dní, přinášejících jen subjektivní vidění moře, a sedmého dne svátečního, přinášejícího objev sociální hodnoty moře. Zde tedy ovlivnil obsah formu, ale je sám bez této formy básnický neúčinný. Zároveň je *Moře* napsáno ve dvojverších spojených vždy sruženým rýmem. Tato předem zvolená forma dvojverší

působí i na obsah, dvojverší ovlivňují jeho členění.“ (Vodička 1992: 27). Na tomto úryvku i ukazuje, jak může předem zvolená forma působit i na obsah básně.

Samozřejmě Vodičkovi báseň poslouží i u rozebírání jazykového plánu textu, a to u uvádění příkladů k figurám a tropům: „Opakování a nakupení slov se stejným slovním základem říkáme **paronomázie** (Wolker o dělnících: vy *skutečnost* jediná, *skutečnost nejskutečnější*; (...).“ (Vodička 1992: 30), podobně i epitetum: „(...) vyzdvihuje zdánlivě nadbytečně, některou vlastnost podstatného jména, k němuž patří (Wolker: *uzlaté pěsti, zvlněné svaly, chraplavý ariston*), nebo vyjadřuje autorův citový nebo hodnotící vztah k věci (*dělníci věční*)“ (Vodička 1992: 31).

Wolkerovo nazírání na moře, který vnímá moře očima a „prostřednictvím zkušeností dělníků, kteří si podmaňují moře pro člověka“ (Vodička 1992: 22). Wolker zde Vodičkovi poskytuje právě jiné nazírání na moře, které je součástí přírody, ale Wolker ho právě spojuje s dělníky a neznamena pro něj úplně tolik tradičně moře jako takové, tudíž poskytuje Vodičkovi prostor pro porovnání různého pojetí umění a estetická u tohoto spisovatele v protikladu k oběma autorům – Horovi a Nezvalovi.

Vodička si vybírá celou Wolkerovu báseň *Moře*, kterou uvede na začátku své teoretické příručky celou. Poté ji rozebere, spojí ji i s autorovým životopisem, zejména s tím, jak, proč a s kým se u moře ocitá. Dále s básněmi o moři pracuje i v rámci definic jazykových jevů v textech - jednotlivých tropů a figur např. metafora („Zahrej, chraplavý aristone, ptáku mi nad jiné milý“ (Vodička 1992: 32)), nebo i prostředků literárních např. přesah. Provází tak postupně čtenáře interpretací a analýzou s ukázkami na celých dílech, totiž několika básních, u kterých jejich části znovu cituje, aby tak dokázal zachytit podstatu daného jevu.

Lze pozorovat tendenci, že si autoři příruček pro literární teorii vybírají opakovaně (celkem dvakrát, v Zemanově a Vodičkově příručce) báseň *Moře*. Je vidět tendence, že pro charakteristiku nějakého jevu je vybírána spíše kratší ukázka z jednodušších Wolkerových veršů zřejmě tak, aby bylo možné jev jednoduše vysvětlit a byl poukazovaný jev z ukázky zřejmý. Stročnost veršů a snadné pochopení by mohlo být z didaktického hlediska důvodem k výběru právě básní Jiřího Wolкера, aby bylo patrné, co chce autor teoretických příruček např. za trop/figuru, typ rýmu apod. na úryvku vysvětlit a co daným jevem je, co jev znamená... Naopak Vodičkův svět literatury je v tomto výjimečný, protože si vybírá hned celou jednu báseň a na ni pak poukazuje na jednotlivé prvky a mimo jiné i rozebírá estetické vnímání zážitku v literatuře a umění.

Co se týče dalšího výběru úryvků, tak se příručky zaměřují pouze na poetistické texty, které jim poté dobře slouží k analýze textů např. k vysvětlování rýmů, různých tropů a figur, tudíž prozaické a dramatické texty Wolkerovy zcela vynechávají.

Výběr ukázek je především zaměřen na sbírky *Těžká hodina* a *Host do domu*, což může být pouze důsledek „snadné čitelnosti“ veršů u těchto sbírek, nebo jejich protežovanosti v rámci Wolkerovy tvorby. Pokud nenalezneme ukázky z těchto dvou sbírek, pak je zde ukázka z notoricky známého *Svatého kopečku* a *Epitafu z Básni z pozůstalosti*, což je zase typický text, který se s Wolkerem pojí.

Nalezneme pouze jednu výjimku, ve které příručka z tvorby Jiřího Wolкера necitují, a to v *Teorii literatury* od Roberta Ibrahima, která Jiřího Wolкера ani nijak nezmiňuje, nejspíše už jen z toho důvodu, že její výklad je založen zejména (ale nejen) na ukázkách z Máchova Máje. Všechny teoretické příručky, které dosud vznikly, si vybírají alespoň některé verše z Wolkerovy tvorby.

3 Závěr

Závěrem své diplomové práce bychom rádi shrnuli zjištěné konstanty autorova obrazu. Jedním z cílů diplomové práce bylo porovnání změn ve výkladu analyzovaných textů před r. 1989 a po r. 1989. Nejvýraznější změny vzhledem k celému období můžeme pozorovat v analýzách textů. Vliv politického režimu pozorujeme výrazně v analýzách jednotlivých ukázek i celých sbírek před r. 1989, kdy tendenčnost spojená s minulým režimem často ovlivňuje výklad, analýzu a porozumění textu.

Rysy proletářství jsou v analyzovaných učebnicích propojovány s výkladem děl před r. 1989 i po r. 1989. Před r. 1989 se rysy proletářství prolínají výkladem všech Wolkerových sbírek. Po r. 1989 se ve sledovaných učebnicích proletářství omezuje výhradně na sbírku *Těžká hodina*.

Život Jiřího Wolкера se ve sledovaných učebnicích v průběhu let mění v nuancích, které někdy souvisí se změnou politického režimu a mohou souviset např. s krácením textů o J. Wolkerovi. Z konstant autorova života a analýzy jeho sbírek nám vychází, že je Jiří Wolker vnímán výhradně jako proletářský spisovatel. Za konstanty autorského obrazu můžeme považovat (kromě zmíněného proletářství) Wolkerovo onemocnění tuberkulózou a následné úmrtí na tuto nemoc, dále jeho spojení s Prostějovem (jako místem úmrtí a narození), studium v Praze, povolání otce a vliv matky na jeho výchovu a smýšlení.

Na závěr bychom chtěli poznamenat, že se stanovené cíle v úvodu diplomové práci podařilo naplnit.

4 Seznam použité literatury:

4.1 Prameny

- Hikl, Karel (1926): Výbor z díla Jiřího Wolкера. (Praha: Václav Petr), 154 stran.
- Novotný, Miroslav (1938): Dílo Jiřího Wolкера, 9. vydání (Praha: Václav Petr), 319 stran.
- Píša, Antonín M., ed. (1950): Jiří Wolker: Básně, 1. vydání (Praha: Orbis), 228 stran.
- Píša, Antonín M., ed. (1974): Jiří Wolker: Básně, 2. vydání (Praha: Československý spisovatel), 209 stran.
- Vaňková, Irena, ed. (2021): Jiří Wolker: Básně, 1. vydání (Praha – Brno: Host), edice Česká knihnice, 216 stran.

4.2 Odborná literatura

- Bílek, Petr A. (2006): Obraz Boženy Němcové – pár poznámek k jeho emblematické redukci, in Piorecký, Karel, ed.: Božena Němcová a její Babička. Sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky. Sv. 3. (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), s. 11-23. Dostupné z: https://www.academia.edu/65185116/Obraz_Bo%C5%BEny_N%C4%9Bmcov%C3%A9_p%C3%A1r_pozn%C3%A1mek_k_jeho_emblematick%C3%A9_redukci.
- Chromý, Jan (2015): Karel Hynek Mácha na střední škole. Diplomová práce, (Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta).
- Králíková, Andrea (2015): Autorské tváře v knižních zrcadlech: obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu, 1. vydání (Příbram: Pistorius & Olšanská), 251 stran.
- Merhaut, Luboš a kol. (2008): Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce (4/II, U–Ž), 1. vydání (Praha: Academia), 2105 stran.
- Mukařovský, Jan ed. (1995): Dějiny české literatury IV., 1. vydání (Praha: VICTORIA PUBLISHING), 714 stran.
- Novák, Arne; Novák, Jan V. (1995): Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny, 5. vydání (Brno: Atlantis), 1804 stran.
- Papoušek, Vladimír a kol. (2010): Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1905–1923, 1. vydání (Praha: Academia), 627 stran.
- Papoušek, Vladimír a kol. (2014): Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1924–1934. Lomy vertikál. 1. vydání (Praha: Academia), 622 stran.

4.3 Analyzovaná literatura

Andree, Lukáš a kol. (2009): *Literatura pro 3. ročník středních škol: pracovní sešit*, 1. vyd. (Brno: Didaktis), 159 stran. ISBN 978-80-7358-136-7.

Andree, Lukáš a kol. (2009): *Literatura pro 3. ročník středních škol: učebnice*, 1. vyd. (Brno: Didaktis), 159 stran. ISBN 978-80-7358-135-0.

Andree Lukáš a kol. (2009): *Literatura pro 3. ročník středních škol*, 1. vyd. (Nakladatelství Didaktis: Praha).

Balajka, Bohuš (1970): *Přehledné dějiny literatury: Dějiny literatury české a slovenské s přehledem vývojových tendencí světové literatury*, 1. vyd. (Praha: SPN), 463 stran.

Balajka, Bohuš a kol. (1993): *Přehledné dějiny literatury: dějiny české a slovenské literatury s přehledem vývojových tendencí světové literatury. Díl 2.*, 1. vyd. (Praha: SPN), 128 stran. ISBN 80-04-25706-2.

Balajka, Bohuš a kol. (1995): *Přehledné dějiny literatury II. Dějiny české literatury od konce 19. století do r. 1945 s přehledem vývojových tendencí světové literatury*, 2. přeprac. vyd. (Praha: Fortuna), 198 stran. ISBN 80-7168-225-X.

Balajka, Bohuš a kol. (1997): *Přehledné dějiny literatury II.*, 2. vyd. (Praha: Fortuna), 198 stran. ISBN 80-7168-501-1.

Bauer, Alois; Vrajová, Jana (2003): *Čítanka 2: antologie textů z české a světové literatury pro 3. a 4. ročník středních škol*, 1. vyd. (Olomouc: Rubico), 233 stran. ISBN 80-7346-002-5.

Blajer, Zdeněk; Charous, Emil (1971): *Přehledné dějiny literatury: dějiny literatury české a slovenské s přehledem vývojových tendencí světové literatury od první světové války do roku 1945*, 1. vyd. (Praha: SPN), 222 stran.

Bláhová, Milena a kol. (1950): Čítanka pro IV. třídu gymnasií a vyšších odborných škol, 1. vyd. (Praha: Státní nakladatelství učebnic), 267 stran.

Bláhová, Milena a kol. (1951): Čítanka pro IV. třídu gymnasií a vyšších odborných škol, 2. vyd. (Praha: Státní nakladatelství učebnic), 266 stran.

Bláhová, Milena a kol. (1953): Čítanka pro IV. třídu gymnasií, 3. vyd. (Praha: SPN), 233 stran.

Bodlák Miroslav; Kohout Karel (1995): 77 zastavení v české literatuře: literární výchova pro základní a střední školy, 1. vyd. (Praha: Fortuna), 175 stran. ISBN 80-7168-250-0.

Borovička, Lukáš a kol. (2020): Nová literatura pro střední školy 3, 1. vyd. (Didaktis: Praha).

Buriánek, František a kol. (1952): Nástin dějin české literatury od počátku národního obrození až do současnosti: pomocná kniha literární historie pro gymnasia, pedagogická gymnasia a vyšší odborné školy, 1. vyd. (Praha: SPN), 206 stran.

Buriánek, František a kol. (1954): Nástin dějin české literatury od počátku národního obrození až do současnosti: Pomocná kniha literární historie pro 9.-11. postup. ročník škol všeobecně vzdělávacích, pro školy pedagog. a odborné, 2. vyd. (Praha: SPN), 209 stran.

Buriánek, František a kol. (1955): Nástin dějin české literatury od počátku národního obrození až do současnosti: pomocná kniha lit. historie pro 9.-11. postup. ročník škol všeobec. vzdělávacích, pro školy pedagogické a odborné, 3. nezm. vyd. (Praha: SPN), 208 stran.

Buriánek, František a kol. (1957): Nástin dějin české literatury od počátku národního obrození až do současnosti: Pomocná kniha literární historie pro 9.-11. postup. ročník škol všeobecně vzdělávacích, pro školy pedagog. a odborné, 5. upr. vyd. (Praha: SPN), 201 stran.

Cenek, Svatopluk; Libosvárová, Vlasta (1972): Čítanka III pro střední školy, 1. vyd. (Praha: SPN), 287 stran.

Cenek, Svatopluk; Libosvárová, Vlasta (1976): Čítanka pro střední školy III, 2. dopl. vyd. (Praha: SPN) - pedagogické nakladatelství, 287 stran.

Cenek, Svatopluk; Libosvárová, Vlasta (1977): Čítanka pro střední školy III, Dotisk, 2. dopl. vyd. (Praha: SPN), 287 stran.

Cenek, Svatopluk; Libosvárová, Vlasta (1979): Čítanka pro střední školy III, 3. vyd. (Praha: SPN), 286 stran.

Cenek, Svatopluk; Libosvárová, Vlasta (1981): Čítanka III pro střední školy, 4. vyd. (Praha: SPN), 286 stran.

Cenek, Svatopluk; Libosvárová, Vlasta (1982): Čítanka III pro střední školy, 5. vyd. (Praha: SPN), 286 stran.

Cenek, Svatopluk; Kučera, Václav (1986): Literatura 3: Pracovní antologie textů. (Učebnice literatury pro 3.ročník gymnázií, středních odborných škol a studijních oborů středních odborných učilišť), 1. vyd. (Praha: SPN), 318 stran.

Cenek, Svatopluk; Kučera, Václav (1989): Literatura pro 3. ročník středních škol: Pracovní antologie textů, 2. vyd. (Praha: SPN), 318 stran.

(1992): Čítanka české a slovenské literatury pro 3. ročník středních škol (od desátých let dvacátého století do konce druhé světové války), 1. vyd. (Praha: Fortuna), 318 stran. ISBN 80-85298-62-7.

Dolejší, Pavel (1995): Maturujeme z českého jazyka: literární příručka, 1. vyd. (Humpolec: JaS nakladatelství), 109 stran.

Dvořák, Karel; Schams, Rudolf (1950): Čítanka pro první třídu středních škol, 1. vyd. (Praha: Státní nakladatelství), 285 stran.

Dvořák, Karel; Schams, Rudolf (1951): Čítanka pro první třídu středních škol, 2. vyd. (Praha: Státní nakladatelství učebnic), 287 stran.

Dvořák, Karel a kol. (1952): Čítanka pro I. třídu gymnasií, 1. vyd. (Praha: SPN), 260 stran.

Dvořák, Karel; Schams, Rudolf (1952): Čítanka pro první třídu středních škol, 3. vyd. (Praha: SPN), 242 stran.

Dvořák, Karel; Schams, Rudolf (1953): Čítanka pro první třídu středních škol, 4. vyd. (Praha: SPN), 263 stran.

Felix Vodička a kol. (1995): Svět literatury I, 4. uprav. vyd. Ve Fortuně 1. (Praha: Fortuna), 379 stran. ISBN 80-7168-213-6.

Hanzová, Marie; Kamiš, Karel (1994): Čeština a literární výchova II.: pro rodinné, zdravotní a pedagogické školy a obchodní akademie, 1. vyd. (Praha: Scientia), 186 stran.

Hashemi, Michaela (2007): Literatura v souvislostech: nejen pro maturanty, 1. vyd. (Praha: Klett nakladatelství), 142 stran. ISBN 978-80-86906-77-5.

Haupt, Jaroslav; Starý, Václav (1954): Čítanka pro třetí ročník pedagogických škol pro vzdělání učitelů národních škol, 1. vyd. (Praha: SPN), 331 stran.

Hánová, Eva a kol. (2004): Odmaturuj! z literatury, 1. Vyd. 3., rozšíř. - dotisk (Brno: Didaktis), 208 stran. ISBN 80-7358-016-0.

Hoffmann, Bohuslav s kol. (2004): Slovník vybraných děl české literatury: nejen pro maturanty, 1. vyd. (Praha: Scientia), 137 stran. ISBN 80-7183-317-7.

Hoffmann, Bohuslav (1999): *Literatura III: výbor textů; interpretace; literární teorie*, 1. vyd. (Praha: Scientia), 295 stran. ISBN 80-7183-179-4.

Hoffmann, Bohuslav (1999): *Literatura III.: výklad; interpretace; literární teorie*, 1. vyd. (Praha: Scientia), 230 stran. ISBN 80-7183-178-6.

Holý, Jiří (1991): *Česká literatura 1910-1945: příručka pro III. ročník středních škol*, 1. vyd. (Praha: SPN), 127 stran. ISBN 80-04-25972-3.

Holý, Jiří a kol. (1992): *Čítanka české a slovenské literatury*, 1. vyd. (Praha: SPN), 351 stran. ISBN 80-04-25929-4.

Hoznauer, Miloš (1993): *Dobrodružství s literaturou: vybrané texty k výuce literatury a na literární semináře*, 1. vyd. (Praha: SPN). 214 stran. ISBN 80-04-26046-2.

Hrabák, Josef (1977): *Stručné dějiny české a slovenské literatury pro internátní střední školy pro pracující*, 1. vyd. (Praha: SPN), 167 stran.

Hykeš, Pravoslav (1954): *Čítanka pro jedenáctý postupný ročník škol všeobecně vzdělávacích a pro školy pedagogické*, 4. vyd. (Praha: SPN), 194 stran.

Jakubíček, Daniel (2013): *Literatura v souvislostech 3: od plnicího pera k psacímu stroji, aneb, Literatura 1. poloviny 20. století: literatura pro střední školy: učebnice*, 1. vyd. (Plzeň: Nakladatelství Fraus), 256 stran. ISBN 978-80-7238-991-9.

Jakubíček, Daniel (2013): *Literatura v souvislostech pro SŠ 3*, 1. vyd. (Nakladatelství Fraus: Praha).

Jiříčková, Eva a kol. (2021): *Literatura pro střední školy 3*, 1. vyd. (Nakladatelství Taktik: Praha).

Kliský, Rudolf a kol. (1951): *Čítanka pre IV. triedu výberových škôl III. stupňa* (Bratislava: Štátné nakladateľstvo), 411 stran.

Kudrys, Milan; Fetter, Richard W. (1995): *Nástin dějin literatury: rukověť nejen pro maturitní zkoušku*, 1. vyd. (Praha: Fortuna), 175 stran. ISBN 80-7168-208-X.

Lehár, Jan a kol. (2020): *Česká literatura od počátků k dnešku*, 3. vyd. (NLN: Praha).

Martinková, Věra a kol. (1993): *Čítanka 3: alternativní učebnice pro 3. ročník středních škol*, 1. vyd. (Praha: Trizonia), 351 stran. ISBN 80-85573-15-6.

Martinková, Věra a kol. (1993): *Literatura 3: dějiny literatury: alternativní učebnice pro 3. ročník středních škol*, (Praha: Trizonia), 127 stran. ISBN 80-85573-13-X.

Martinková, Věra (1997): *Teorie literatury 1: učebnice pro 1. - 4. ročník středních škol*, 3. dopl. vyd. (Praha: Trizonia), 40 stran. ISBN 80-85573-55-5.

Martinková, Věra a kol. (2000): *Čítanka 3: pro 3. ročník středních škol*, 1. vyd. (Praha: Tripolia), 351 stran. ISBN 80-86448-08-8.

Martinková, Věra a kol. (2000): *Literatura 3: dějiny literatury pro 3. ročník středních škol*, 1. vyd. celkově 4. vyd. (Praha: Tripolia), 136 stran. ISBN 80-86448-07-X.

Martinková, Věra a kol. (2001): *Čítanka 3: pro 3. ročník středních škol*, 5. vyd. (Praha: Tripolia), 351 stran. ISBN 80-86448-08-8.

Martinková, Věra (2001): *Teorie literatury 1-4: pro 1. až 4. ročník středních škol*, 5. vyd. (Praha: Tripolia), 39 stran. ISBN 80-86448-12-6.

Martinková, Věra a kol. (2002): *Literatura 3: pro 3. ročník středních škol*, 5. vyd. (Praha: Tripolia), 143 stran. ISBN 80-86448-26-6.

Martinková, Věra (2003): *Čítanka 1 s literárními výklady: pro učební obory SOU*, 1. vyd. (Praha: Tripolia), 335 stran. ISBN 80-86448-28-2.

Martinková, Věra a kol. (2009): Čítanka 3: pro 3. ročník středních škol, 1. vyd. v Nakladatelství Fraus, celkově 6. (Plzeň: Fraus), 351 stran. ISBN 978-80-7238-909-4.

Martoch, Michal (2018): Maturita z českého jazyka a literatury: učebnice a cvičebnice k ústní maturitní zkoušce, 1. vyd. (Praha: Grada), 303 stran. ISBN 978-80-247-4855-9.

Mašková, Drahuše (2006): Čítanka 3: k Literatuře-přehledu SŠ učiva, 1. vyd. (Třebíč: Petra Velanová), 207 stran. ISBN 80-86873-00-5.

Nezkusil, Vladimír (1999): Česká a světová literatura 1900–1945: pro 3. ročník středních škol, 1. vyd. (Praha: Fortuna), 167 stran. ISBN 80-7168-661-1.

Nezkusil, Vladimír (1999): Čítanka české a světové literatury 1900–1945 pro 3. ročník středních škol, 1. vyd. (Praha: Fortuna), 264 stran. ISBN 80-7168-649-2.

Pech, Jaroslav (1997): Čítanka pro střední školy, 1. vyd. (Praha: Svoboda), 209 stran. ISBN 80-205-0558-X.

Pech, Jaroslav (2013): Čítanka z české literatury pro středoškoláky: od počátků slovesnosti k dnešním autorům, 1. vyd. (Praha: NS Svoboda), 234 stran. ISBN 978-80-205-0630-6.

Petrmichl, Jan (1955): Čítanka pro jedenáctý postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol, 1. vyd. (Praha: SPN), 514 stran.

Petrmichl, Jan (1956): Čítanka pro jedenáctý postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol, 2. vyd. (Praha: SPN), 514 stran.

Petrmichl, Jan (1957): Čítanka pro jedenáctý postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol, 3. vyd. (Praha: SPN), 400 stran.

Petrmichl, Jan (1958): Čítanka pro jedenáctý postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol, 4. vyd. (Praha: SPN), 400 stran.

Petrmichl, Jan (1959): Čítanka pro jedenáctý ročník všeobecně vzdělávacích škol, 5. vyd. (Praha: SPN), 400 stran.

Pohorský, Miloš (1974): Rukověť dějin literatury pro 3. ročník středních škol, 2. vyd. (Praha: SPN), 168 stran.

Pohorský, Miloš (1975): Literatura pro 3. ročník středních škol, 3. přeprac. vyd. (Praha: SPN), 310 stran.

Pohorský, Miloš (1976): Literatura pro 3. ročník středních škol, 3/1 vyd. (Praha: SPN), 310 stran.

Pohorský, Miloš (1977): Literatura 3: pro III. ročník středních škol, 4. vyd. (Praha: SPN), 314 stran.

Pohorský, Miloš (1979): Literatura pro 3. ročník středních škol, 5. vyd. (Praha: SPN), 315 stran.

Pohorský, Miloš (1980): Literatura: učebnice pro 3. ročník středních škol, 6. vyd. (Praha: SPN), 314 stran.

Pohorský, Miloš (1982): Literatura pro 3. ročník středních škol, 7. vyd. (Praha: SPN), 315 stran.

Polášková, Taťána a kol. (2005): Literatura: přehled středoškolského učiva, 1. vyd. (Třebíč: Petra Velanová), 207 stran. ISBN 80-902571-4-3.

Polášková, Taťána a kol. (2006): Literatura: přehled středoškolského učiva, 2. uprav. vyd. (Třebíč: Petra Velanová), 207 stran. ISBN 80-902571-6-X.

Prokop, Vladimír (2002): Čítanka k Přehledu české literatury 20. století, 1. vyd. (Sokolov: O.K. Soft), 82 stran.

- Slabý, Zdeněk K. (1995): *Milostná čítanka: nejen pro studenty středních škol*, 1. vyd. (Praha: Fortuna), 110 stran. ISBN 80-7168-219-5.
- Sochrová, Marie (1995): *Literatura v kostce: pro střední školy*, 1. vyd. (Havlíčkův Brod: Fragment), 88 stran. ISBN 80-85768-95-X.
- Sochrová, Marie (2000): *Čítanka III. k Literatuře v kostce: pro střední školy*, 1. vyd. (Havlíčkův Brod: Fragment), 239 stran. ISBN 80-7200-384-4.
- Sochrová, Marie (2002): *Literatura v kostce: pro střední školy*, 3. vyd. (Havlíčkův Brod: Fragment), 88 stran. ISBN 80-7200-332-1.
- Sochrová, Marie (2004): *Čítanka 3 k literatuře v kostce: pro střední školy. česká literatura přelomu 19. a 20. století, česká a světová literatura 1. pol. 20. století*, 2. vyd. (Havlíčkův Brod: Fragment), 239 stran. ISBN 80-7200-976-1.
- Sochrová, Marie (2004): *Literatura v kostce: pro střední školy*, 4. vyd. (Havlíčkův Brod: Fragment), 88 stran. ISBN 80-7200-965-6.
- Sochrová, Marie (2006): *Čtenářský deník k Literatuře v kostce: pro střední školy*, 3. vyd. (Havlíčkův Brod: Fragment), 142 stran. ISBN 80-253-0035-8.
- Sochrová, Marie (2007): *Čítanka III. k Literatuře v kostce: pro střední školy*, 1. vyd. (Havlíčkův Brod: Fragment), 192 stran. ISBN 978-80-253-0188-3.
- Sochrová, Marie (2007): *Literatura: přehledně vypracovaná témata*, 1. vyd. (Praha: Fragment), 64 stran. ISBN 978-80-253-0049-7.
- Sochrová, Marie (2007): *Literatura v kostce: pro střední školy*, 1. vyd. (Havlíčkův Brod: Fragment), 179 stran. ISBN 978-80-253-0185-2.
- Sochrová, Marie (2009): *Český jazyk a literatura: literatura, český jazyk, čtenářský deník, cvičení z českého jazyka: ucelená, přehledná, osvědčená příprava k maturitě a k přijímacím*

zkouškám na střední a vysoké školy, 2. dotisk 1. vyd. (Havlíčkův Brod: Fragment), 88, 104, 140, 126 stran. ISBN 978-80-253-0468-6.

Sochrová, Marie (2009): Literatura v kostce: pro střední školy, 2. dotisk, 2. vyd. (Praha: Fragment), 176 stran. ISBN 978-80-253-0652-9.

Soukal, Josef a kol. (2002): Čítanka pro 3. ročník středních odborných škol, 1. vyd. (Praha: SPN), 349 stran. ISBN 80-7235-212-1.

Soukal, Josef (2003): Čítanka pro 3. ročník gymnázií: učebnice plně vyhovuje Katalogu požadavků ke společné části maturitní zkoušky z českého jazyka a literatury, 1. vyd. (Praha: SPN), 351 stran.

Soukal, Josef a kol. (2003): Literatura pro 3. ročník gymnázií: učebnice plně vyhovuje Katalogu požadavků ke společné části maturitní zkoušky z českého jazyka a literatury, 1. vyd. (Praha: SPN), 336 stran. ISBN 80-7235-227-X.

Soukal, Josef a kol. (2003): Literatura pro 3. ročník středních odborných škol: učebnice plně vyhovuje Katalogu požadavků ke společné části maturitní zkoušky z českého jazyka a literatury, 1. vyd. (Praha: SPN), 327 stran. ISBN 80-7235-213-X.

Soukal, Josef (2006): Přehled dějin literatury pro střední školy 3. Česká a světová literatura 1. poloviny 20. století, 1. vyd. (Praha: SPN), 134 stran. ISBN 80-7235-335-7.

Šlajer, Josef; Zachystal, Josef (1950): Čítanka pro 4. třídu středních škol, 1. vyd. (Praha: Státní nakladatelství), 406 stran.

Šlajer, Josef; Zachystal, Josef (1951): Čítanka pro IV. třídu středních škol, 2. vyd. (Praha: Státní nakladatelství učebnic), 406 stran.

Šlajer, Josef; Zachystal, Josef (1952): Čítanka pro IV. třídu středních škol, 3. vyd. (Praha: SPN), 315 stran.

Štochl, Miroslav; Bolcková, Lenka (2007): Maturitní otázky – literatura, 1. vyd. (Praha: Fragment), 121 stran. ISBN 978-80-253-0496-9.

Vlašín, Štěpán a kol. (1975): Literatura pro 4. ročník středních škol, 3. přeprac. vyd. (Praha: SPN), 202 stran.

Vodička, Felix a kol. (1992): Svět literatury. I, 1. vyd. (Praha: SPN) 220 stran. ISBN 80-04-25907-3.

Zeman, Milan; Forst, Vladimír (1986): Literatura 3: Učebnice pro 3. ročník gymnázií, SOŠ a stud. ob. SOU, 1. vyd. (Praha: SPN), 239 stran.

Zeman, Milan; Forst, Vladimír (1988): Literatura pro 3. ročník středních škol: Přehled vývoje a směrů, 2. vyd. (Praha: SPN), 240 stran.

Zeman, Milan; Forst, Vladimír (1990): Literatura III. Přehled vývoje a směrů: Učebnice pro 3. ročník gymnázií, SOŠ a studijní obory SOU, 3. vyd. (Praha: SPN), 239 stran.

Zeman, Milan (1991): Teorie literatury pro střední i základní školy, 1. vyd. (Praha: nakladatelství Fortuna), 153 stran. ISBN 80-85298-24-4.

Zeman, Milan (1992): Teorie literatury pro střední školy: klíč literární interpretace: slovník základních pojmů, 2. oprav. vyd. (Praha: Fortuna), 153 stran. ISBN 80-85298-79-1.

Zeman, Milan a kol. (1993): Česká literatura 1910-1945 pro 3. ročník středních škol: četbou a interpretací, 1. vyd. (Praha: Fortuna), 207 stran. ISBN 80-7168-058-3.